T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KİTÂBÜ'L-HİMME'NİN METNİ VE TAHLİLİ

Ebru TATLI

Danışman
Doç. Dr. Süleyman GÖKBULUT

2024

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KİTÂBÜ'L-HİMME'NİN METNİ VE TAHLİLİ

Ebru TATLI

Danışman
Doç. Dr. Süleyman GÖKBULUT

İZMİR - 2024

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : EBRU TATLI
Öğrenci No : 2021800511
Tez Başlığı : Kitabü'l-Himme'nin Metni Ve Tahlili

Savunma Tarihi : 28/06/2024
Danışmanı : Doç.Dr. Süleyman GÖKBULUT

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı	Üniversitesi	İmza
Doç.Dr. Süleyman GÖKBULUT	-Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Prof.Dr.Himmet KONUR	-Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Dr.Öğr.Üyesi Yusuf Bilal KARA	-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	.....

EBRU TATLI tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği( ) / oy çokluğu( ) ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Asuman ALTAY
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezli Yüksek Lisans Dönem Projesi olarak sunduğum *"Kitâbü'l-Himme*'nin Metni ve Tahlili" adlı çalışmamın, tarafımdan akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve istifade ettiğim eserlerin kaynakçada belirtilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak çalışmamızın tamamlandığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

…/…/2024
Ebru TATLI

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

***Kitâbü'l-Himme'*nin Metni ve Tahlili**

Ebru TATLI

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

Temel İslâm Bilimleri Programı

Bu çalışma, Ebu'l-Kâsım el-Ârif'e ait olduğu tespit edilen *Kitâbü'l-Himme* isimli eserin Arapça tahkikli metnini ortaya çıkarmayı ve tahlilini içermektedir.

Çalışmamız giriş, iki ana bölüm, iki ek ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında tezin konusu, önemi, amacı ve yöntemine yer verilmiştir.

Birinci bölümde, öncelikle Ebu'l-Kâsım el-Ârif'in kim olduğu tespit edilmeye çalışılmış, ardından *Kitâbü'l-Himme* adlı kitabın yazma nüshaları hakkında bilgi verilerek metnin genel tanıtımı yapılmış ve kaynakları ele alınmıştır.

İkinci bölümde, *Kitâbü'l-Himme'*de ele alınan konular çeşitli başlıklar altında tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

Ek bir ve ek iki kısımlarında, *Kitâbü'l-Himme*'nin Arapça metnine ve Türkçe tercümesine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Ârif, Ebu'l-Kâsım el-Ârif, *Kitâbü'l-Himme*.

ABSTRACT

Master's Thesis

***Kitâb al-Himma'*s Text and Analysis**

Ebru TATLI

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Basic Islamic Sciences of Program

This study includes revealing and analyzing the Arabic text of the work named Kitâbü'l-Himma, which was determined to belong to Ebu'l-Kâsım el-Ârif.

Our study consists of an introduction, two main chapters, two appendices and a conclusion. In the introduction part, the subject, importance, purpose and method of the thesis are included.

In the first chapter, first of all, it was tried to determine who Ebu'l-Kâsım el-Ârif was, then, by giving information about the manuscripts of the book called Kitâbü'l-Himma, a general introduction of the text was made and its sources were discussed.

In the second part, the topics discussed in Kitâbü'l-Himma were classified and evaluated under various headings.

In appendix one and appendix two, the Arabic text and Turkish translation of Kitâbü'l-Himma are included.

Keywords: Sufism, Ârif, Ebu'l-Kâsım el-Ârif, *Kitabü'l-Himma.*

KİTÂBÜ-L HİMME'NİN METNİ VE TAHLİLİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR viii
EKLER LİSTESİ ix

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
KİTÂBÜ'L-HİMME ADLI ESER VE MÜELLİFİ

1.1. KİTÂBÜ'L-HİMME'NİN YAZARI EBU'L-KÂSIM EL-ÂRİF KİMDİR? 3
1.2. KİTÂBÜ'L-HİMME'NİN YAZMA NÜSHALARI 4
1.3. KİTÂBÜ'L-HİMME'NİN GENEL TANITIMI 5
1.4. KİTÂBÜ'L-HİMME'NİN KAYNAKLARI 8
1.4.1. Peygamberler 8
1.4.2. Sahâbiler 9
1.4.3. Zâhid ve Sûfîler 10
1.4.1.1. Hasan Basrî (ö. 110/728) 10
1.4.3.2. Muhammed b. Vâsi' (ö. 123/741) 11
1.4.3.3. İbrâhim b. Edhem (ö. 161/777) 12
1.4.3.4. Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) 13
1.4.3.5. Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781) 14
1.4.3.6. Râbia el-Adeviyye (ö. 185/801) 15
1.4.3.7. Ebû Süleymân ed-Dârânî (ö. 215/830) 15
1.4.3.8. Bâyezîd el-Bistâmî (ö. 234/848) 16
1.4.3.9. Zünnûn el-Mısrî (ö. 245/859) 17

1.4.3.10. Serî es-Sakatî (ö. 257/870) 18
1.4.3.11. Yahyâ b. Muâz er-Râzî (ö. 258/871) 19
1.4.3.12. Ebû Saîd el-Harrâz (ö. 277/890) 19

İKİNCİ BÖLÜM
KİTÂBÜ'L-HİMME'NİN TAHLİLİ

2.1. ÂRİF VE MÂRİFET 21
2.2. HİMMET 27
2.3. ALLAH'IN KULLARINA DUYDUĞU GAYRET 30
2.4. MÜRÜVVET 35
2.5. EMEL VE GAFLET 37
2.6. MÂRİFET VE HİMMET EHLİNİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK BÂYEZÎD-İ BİSTÂMÎ 42

SONUÇ 46
KAYNAKÇA 49
EKLER

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselâm
b.	Bin (oğlu/oğul)
bkz.	Bakınız
c.	Cilt numarası
c.c.	Celle celâluh
Çev.	Çeviren
DİA.	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	Editleyen
h.	Hicrî
Hz.	Hazret-i
k.s.	Kuddise sirruhu
nr.	Numara
ö.	Ölüm tarihi
ö.?	Ölüm tarihi bilinmiyor
r.a.	Radıyallâhu anh
r.h.	Rahimehullah
s.	Sayfa sayısı
s.a.v.	Sallallâhu aleyhi ve sellem
s.s.	Sayfadan sayfaya
thk.	Tahkik eden
trs.	Tarihsiz

EKLER LİSTESİ

EK 1: Kitâbü'l-Himme'nin Metni ek s. 1
EK 2: Kitâbü'l-Himme'nin Tercümesi ek s. 20

GİRİŞ

Tasavvuf tarihi boyunca birçok eser yazılmıştır. Bu eserlerin tasavvuf ilminin gelişimine katkıları çok büyüktür. *Kitâbü'l-Himme* de tasavvuf alanında yazılan, yol gösterici eserlerden birisidir. Eserin müellifi Ebu'l-Kâsım el-Ârif adında bir kişidir. Müellifin hangi çağda yaşadığına ve hayatına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Tezin Konusu, Önemi ve Amacı

Ebu'l-Kâsım el-Ârif'in *Kitâbü'l-Himme* isimli eserinin Türkçeye tercüme edilerek ortaya konulması, tahkik ve değerlendirilmesinin yapılması çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Eserin Türkçeye çevrilmesi ve tahkik edilmesinin yanında müellifin şahsiyeti ve hayatı hakkındaki araştırmalar ve metni tanıtmaya yönelik bilgiler de ele alınmıştır.

Günümüze kadar *Kitâbü'l-Himme* isimli eser hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Ebu'l-Kâsım el-Ârif'e ait olduğu tespit edilen bu eser, ilk defa tercüme edilerek böyle bir risalenin varlığının tanınması ve içinde yer alan bilgilerin topluma tanıtılması açısından önem arzetmektedir.

Çalışmamızın amacı Ebu'l-Kâsım el-Ârif'e ait olduğu düşünülen *Kitâbü'l-Himme* adlı Arapça eserin yazma nüshalardan hareketle tahkikli bir metnini ortaya koymak ve söz konusu eseri tasavvufi açıdan tahlil etmektir.

Tezin Yöntemi

Tezimiz hazırlanırken öncelikle *"Kitâbü'l-Himme"* isimli eserin farklı kütüphanelerde yer alan nüshaları araştırılarak dört nüsha elde edilmiştir. Bunların temini sağlanarak tarafımızca incelenmiştir. Nüshaları incelediğimizde maalesef eserin İstinsah tarihine dair hiçbir malumata ulaşamadık. Bu nüshaları inceleyerek eksiksiz ve okunaklı bir biçimde yazılmasından dolayı Süleymaniye Kütüphanesi / Hacı Mahmud Efendi bölümünde yer alan 2376 numaralı nüshayı esas almayı uygun bulduk. Diğer nüshaları da dikkate alarak metin tahkiki ve tahlili çalışmamızı tamamladık.

Tezimizin içeriği iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ebu'l-Kâsım el-Ârif'in kim olduğu tespit edilmeye, metnin genel tanıtımı ve kaynakları ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise *Kitâbü'l-Himme'nin* tahliline yer

verilmiştir. Çalışma sonuç bölümüyle sonlandırılmıştır. Ayrıca ekler kısmında eserin Arapça metnine ve tercümesine yer verilmiştir.

Çalışmamızda kaynak tarama, veri toplama ve metin inceleme yöntemleri kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KİTÂBÜ'L-HİMME ADLI ESER VE MÜELLİFİ

Tasavvufta bir takım kavramlar vardır. Bu kavramlar hakkında eserler yazılmıştır. *Kitâbü'l-Himme* de himmet terimine dair kaleme alınmış bir eserdir. Yazarların kaleme aldıkları bu eserler tasavvuf ilmine katkılarının yanı sıra müelliflerinin hayatları hakkında bilgi sahibi olunmasını ve düşüncelerinin öğrenilmesini sağlar. Biz müellif hakkında herhangi bir malûmata sahip değiliz. Bu sebepten burada eserde aktarılan rivayetlerden ve bilgilerden yola çıkarak yazarın kim olduğunu tespit etmeye sonrasında yazma nüshaları tanıtıp, metne dair genel bir bilgi vermeye ve yararlanıların kaynakları aktarmaya gayret edeceğiz.

1.1. KİTÂBÜ'L-HİMME'NİN YAZARI EBU'L-KÂSIM EL-ÂRİF KİMDİR?

Arapça olarak kaleme alınan bu eserin yazarının kim olduğu tam olarak bilinmemektedir. Fakat eser incelendiğinde müellif olarak "Ebu'l-Kâsım el-Ârif" ismi geçmektedir. Bundan dolayı eserin müellifinin, "Ebu'l-Kâsım el-Ârif" adında bir şahıs olduğunu söylemek mümkündür. Kütüphane kayıtlarında eser, Necmeddîn Kübrâ'ya (ö. 618/1221) atfedilse de araştırıldığında onun böyle bir çalışmasının olmadığı görülmektedir. Nitekim Meier de, bu risalenin Şeyh Kübrâ'ya ait olamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Necmeddîn Kübrâ'nın detaylı anlatım tarzını bu risalede görmemekteyiz. Yazma nüshaları incelediğimizde ise nüshalardan birinde Necmeddîn Kübrâ'dan söz edilmemektedir. Tüm nüshalarda Ebu'l-Kâsım ismi zikredilmektedir. Eserde aktarılan şahısların vefat tarihleri araştarıldığında Necmeddîn Kübrâ ile son vefat eden sûfî arasında uzunca bir zaman olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı yazarın son vefat eden sûfî döneminde veya sonraki zamanda ona yakın bir çağda yaşadığı tahmin edilmektedir. Ancak bu sürecin Necmeddîn Kübrâ'ya kadar ulaştığını söylemek mantıklı değildir. Zira metinde yer alan sûfîlerden en son vefat eden zât ile Necmeddîn Kübrâ arasında yaklaşık olarak üç asırdan fazla bir süreç bulunmaktadır. *Kitâbü'l-Himme,* künyesi Ebu'l-Kâsım olan Cüneyd-i Bağdâdî'ye de "Meâli'l-Himem" ismiyle atfedilmiştir. Ancak risalede ismi geçen kişilerden bazılarının Cüneyd'den sonraki zamanlarda yaşaması sebebiyle bu eserin ona ait

olması mümkün görülmemektedir. Ulaştığımız sonuca göre, eserde sürekli aynı ismin zikredilmesinden dolayı müellifin "Ebu'l-Kâsım el-Ârif" adında bir şahıs olduğu açıktır. Zira Arberry de, risalenin yazarı olarak Ebu'l-Kâsım'ı zikretmektedir.[1] Ebu'l-Kâsım'ın ise tespit edebildiğimiz eseri dışında hayatına ve yaşadığı döneme dair gerek kendi eserinde gerekse diğer kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlamadık.

1.2. KİTÂBÜ'L-HİMME'NİN YAZMA NÜSHALARI

Ebu'l-Kâsım el-Ârif'in *Kitâbü'l-Himme* isimli eserinin tespit edebildiğimiz kadarıyla dört adet yazma nüshası bulunmaktadır. Bunları şu şekilde tanıtabiliriz:

1) Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2376 numarada kayıtlı olan Arapça nüsha 1a-34b varak aralığında yer almaktadır. Çalışmamızda ele aldığımız nüsha budur. Eser nesih yazı türünde, okunuşu açık bir şekilde yazılmıştır. Her varak 13 satırdan oluşmaktadır. Mukaddime kısmında eserin ismi yer almaktadır. Krem kâğıt üzerine tamamen siyah mürekkep kullanılmıştır. Eser besmeleyle başlamakta olup, kitabın tamamlandığı belirtilerek bitirilmiştir. İstinsah tarihiyle ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

2) Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2689 numarada kayıtlı olan eser 19b-54a varak aralığında yer almaktadır. Besmele ile başlamakta, son bulduğuna dair ibareyle tamamlanmaktadır. Yazı türü ta'lik şeklindedir. Mukaddimede kitabın ismi geçmektedir. Eser, Arapça alfabeyle krem kâğıt üzerine, bâb başlıkları kırmızı olacak şekilde siyah mürekkeple yazılmıştır. Muhtelif satırlardan oluşmaktadır. İstinsah tarihine dair herhangi bir malumat bulunmamaktadır.

3) Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3575 numarada kayıtlı olan "Meâli'l-Hikem" adlı Arapça nüsha 120b-137b varakları arasında yer almaktadır. Eser mecmuanın dördüncü risalesidir. Varakların her biri 19 satırdan oluşmaktadır. Nesih yazı türünde, okunuşu açık bir şekilde, krem kağıt üzerine siyah ve kırmızı mürekkep kullanılarak yazılmıştır. Bâb numaraları kırmızı mürekkeple belirtilmiştir.

[1] Süleyman Gökbulut, **Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı, Eserleri, Görüşleri,** İnsan Yayınları, İstanbul, 2010, s. 114-115.

Mukaddimede eserin ismi yer almakla birlikte besmeleyle başlayan nüsha, kitabın tamamlandığı ibaresiyle bitirilmiştir. İstinsah tarihine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

4) İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, 618 numarada kayıtlı olan eser, "el-Himemü'l-Âliye" adlı nüshanın 1-38 varak aralığında yer almaktadır.

1.3. KİTÂBÜ'L-HİMME'NİN GENEL TANITIMI

Kitâbü'l-Himme, Ebu'l-Kâsım el-Ârif tarafından Arapça olarak kaleme alınmıştır. Eser bir mukaddime, on bâb ve hâtime kısmından oluşmaktadır. Mukaddime kısmında, *Kitâbü'l-Himme*'nin içeriğinden ve yazılış amacından söz edilmektedir. Yazar *Kitâbü'l-Himme*'nin sevenleri hidayete erdirmesi için yazılmış yüce bir kitap olduğunu belirtmiştir.

Birinci Bâb: Himmetin dereceleri ve insan türleri üzerinedir. Müellif bu bölümde insanları himmetine göre; Allah'tan dünyâyı isteyenler, Allah'tan âhireti isteyenler ve Allah'tan ünsiyet ve yakınlık isteyenler olmak üzere üç grupta ele alarak konuyu işlemiştir. Her insanın himmetinin dercesine, iradesinin sağlamlığına ve mürüvvetinin kemâline göre hareket ettiğini vurgulamış ve sadece Mevlâ'ya yönelmenin önemine dikkat çekmiştir.

İkinci Bâb: Dünyâda ve âhirette Rabbiyle yetinenler hakkındadır. Yazar bu bölümde önemli şahsiyetlerden bahsederek sadece Allah'la yetinmenin önemine değinmiştir. İnsanları; dünyâya bağlananlar, âhirete bağlananlar ve Rabbine bağlananlar olarak üç grupta ele almıştır. Allah'la iktifa etmenin aslının dünyâ ve âhiret meşguliyetini terk etmekte olduğunu söylemiş ve dünyâ ve âhiret kazancını isteyenlere onların verileceği, Rabbini isteyenlere karşılık ise ünsün güzelliklerinin verileceği gibi konular üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bâb: Cenâb-ı Hakk'ın, asfiyâsına ve kendisine yakın olan âşıklara duyduğu gayret üzerinedir. Yazar bu bölümde Allah'ın çok sevdiği, dost edindiği bir kulunu kıskandığını vurgulamış ve bu sebeple O'nun dostluğunu ve sevgisini edinen bir kulun O'ndan başka hiçbir şeye yönelmemesi, kalbinde O'ndan başkasının muhabbetine yer vermemesi gerektiği gibi konuları ele almıştır.

Dördüncü Bâb: Yüce Allah'ın katında âriflerin kudreti üzerinedir. Yazar bu bölümde âriflerden misaller getirerek onların tıpkı Ashâb-ı Kehf gibi Allah dediklerinde düşüncelerinde yalnız O'nun olduğu, cennetin, cehennemin, arşın,

kürsün, kendilerinin ve yaratılmışların hatırlarına dahi gelmediğini vurgulamış ve yalnızca Cenâb-ı Hakk'ı istemelerinin, O'na hizmet etmenin ve kalplerinde O'ndan başka hiçbir şeye yer olmamasının üzerinde durarak onların kudretine değinmiştir.

Beşinci Bâb: Âriflerin Cenâb-ı Hak katındaki mürüvveti ve yüce himmetleri hakkındadır. Yazar bu bölümde âriflerin kalplerinin mükemmel mürüvvetleri ve güzel muhafazaları sayesinde Cenâb-ı Hakk'a karşı tecrit olmak ve O'nunla yalnız kalmak dışında başka bir şeyle meşgul olmadığını, yalnızca Allah'a yöneldiklerini, cennet ve içindeki bütün nimetlerin onların ilminin karşısında bir hardal tanesinden daha küçük olduğunu ve sadece Allah'la yetindiklerini vurgulamıştır. Aynı zamanda bu kısımda her iki dünyâda da, ârifin himmetinden ve mürüvvetinden daha büyük ve daha üstün hiçbir şeyin olmadığı, onların himmetinin ve mürüvvetinin kemâli bazı âriflerden misallerle anlatılmaya çalışılmıştır.

Altıncı Bâb: Âriflerin sıyaneti, tutumları ve yüce himmetleri üzerinedir. Yazar bu bölümde sıyanetin ve tutumun mârifetin kollarından ikisi olduğunu belirtmiştir. Sıyanetin aslının; insanlardan bütün ihtiyaçlarında aç gözlülüğü kesip, onlardan hiçbir şey istememek olduğunu, tutumlarının aslının ise; yeryüzündeki bütün işleri Cenâb-ı Hakk'a havale etmek, O'ndan hiçbir şey istemeyinceye kadar, O'nunla olan bütün menfaatleri kesmek olduğunu vurgulamıştır. Aynı şekilde âriflerin sıyanetini, yöntemlerini ve yüce himmetlerini muhafazaları bağlamında bazılarının yaşantısından ve sözlerinden misaller getirilerek, onların mahlûkattan isteklerini kesmeleri ve Cenâb-ı Hak'tan başkasıyla ilişki kurmamaları üzerinde durulmuştur.

Yedinci Bâb: Himmet ehlinin kelâmıyla konuşmak isteyen herkesin yapması gerekenler üzerinedir. Bu kısımda yazar öncelikle himmet ehlinin kelâmının çeşitli işaret ve ince ifadeleri içerdiğini, bunun Allah'ın ilim ehlinin kalbine gizli bir emaneti olduğunu belirtmiştir. Sonrasında himmet ehlinin kelâmıyla konuşmak isteyen herkesin, akılları nispetinde, lisân-ı hâl ile konuşması gerektiği, kelâmın ilim ehlinin yanında ilim ehlinin diliyle, zühd ehlinin yanında zühd ehlinin diliyle, tevhid ehlinin yanında tevhid ehlinin diliyle olması gerektiği ve bunun konuşma adabından olduğu üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda himmet ehlinin kelâmıyla konuşmak isteyen bir kimsenin sevdiğinin sırrını açığa çıkarmamasının lazım geldiği aksi halde ifşa edenlerden olacağı ve dalâlet içinde kalacağı anlatılmaya çalışılmıştır.

Sekizinci Bâb: Himmetin yüceliği konusunda öncülerin ve hidâyet imamlarının şerefli konuşmaları hakkındadır. Yazar tarafından bu bölümde himmetin yüceliği hakkında öncülerin ve hidâyet imamlarının konuşmasında mârifetin açıklamasının, ayrıntının bağlantıdan ayrılmasının geçtiği ve bu kelâmın mârifet ehlinin kalplerinde gizli bulunup Cenâb-ı Hakk'ın emaneti olduğu üzerinde durulmuştur. Âriflerin sözlerinin mârifetin hazinelerinden görüldüğü onların kaynaklarının âriflerin kalpleri, tercümanının ise âriflerin lisânının olduğu, her lisânın kalbinde bulunanı kaptığı ve onların hikmetin ve beyanın emanetçileri sayılması, öncülerin ve hidâyet imamlarının kelâmından misallerle anlatılmaya çalışılmıştır.

Dokuzuncu Bâb: Ebû Yezîd el-Bistâmî'nin güzel zamanları ve himmetinin yüceliği hakkındadır. Yazar bu bölümde Ebû Yezîd el-Bistâmî'nin yaşadıklarından ve sözlerinden bahsetmiştir. Onun sözlerinin başlangıcının mârifet, yakîn, sükunet, muhabbet, tevhid ve tefrîd hazineleri olduğunu vurgulamış ve bunlar üzerinde durmak gerektiğini söylemiştir. Bu kısımda genel olarak Ebû Yezîd'in Rabbine olan bağlılığı, Rabbinden başka hiçbir şeye yönelmemesi, yüce himmeti ve Cenâb-ı Hak'tan başkasını unutup yalnızca O'nu düşünmesi, yaşantısı ve sözleri bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.

Onuncu Bâb: Emel ve gaflet musibetlerinin açıklanması üzerinedir. Yazar tarafından bu fasılda, nice kimselerin beklentilere dalarak, sırlara aldanarak, lokmalara kapılarak, Cenâb-ı Hak'tan gizlenerek, sıdkın kaybolmasından gafil, nefsini bilmekten habersiz, Allah'tan gelen beklentisini düşünerek telef olduğunun ve beklenti ve gaflet içinde olmanın musibetlerinden habersiz olduğunun üzerinde durulmuştur. Ayrıca Cenâb-ı Hak tarafından verilen nimetlere aldanmamak gerektiği çünkü onun altında musibetlerin gizemlerinin olabileceği ve kulun beklenti içinde olmadan, gaflete kapılmadan, güzel zamanlarına ve iyiliklerine güvenmemesi gerektiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Son olarak müellif hâtime kısmında *Kitâbü'l-Himme*'nin Cenâb-ı Hakk'ın yardımı ve lütfuyla yazıldığını, Necmeddîn Kübrâ sayesinde tamamlandığını belirtmiştir. Allah Teâlâ'nın onun ilmiyle bizlere de fayda vermesine dair ettiği duayla eserini bitirmiştir.

1.4. KİTÂBÜ'L-HİMME'NİN KAYNAKLARI

Kitâbü'l-Himme isimli eser yazılırken çeşitli âyet ve hadislerden yararlanılmıştır. Eserde yirmi beş âyet ve beş hadis yer almaktadır. Herhangi bir kitap isminden söz edilmemiştir. Aynı zamanda yazar bazı sahâbiler ve sûfî şahsiyetlerden de istifade etmiş, onlardan iktibaslarda bulunmuştur. Biz burada öncelikle müellifin eserini oluştururken atıf yaptığı peygamberlere, sahâbilere, daha sonra da zâhid ve sûfîlere değinmek istiyoruz:

1.4.1. Peygamberler

Ebu'l-Kâsım el-Ârif'e göre himmet ehli, mârifetullaha ve muhabbetullaha sahip kulun gözü Cenâb-ı Hak'tan başkasını görmez. Bu kimse, yüce Allah'ı bir an dahi hatırından çıkarmadan O'nunla iktifa ederek, O'nun rızasını kazanmak için yaşar. Müellif bu konuda peygamberlerin, dünyâda ve âhirette yalnızca Allah'la (c.c.) yetindiklerini belirterek, buna dair rivâyetleri aktarmıştır. Eserde Hz. İbrâhim, Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd, Hz. Yahyâ, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) isimleri zikredilerek, genel olarak peygamberlerin Rablerinden razı olmaları, O'nun hasret ateşiyle yanmaları, dünyâ ve âhiret nimetlerine karşılık Cenâb-ı Hakk'ı arzulamaları üzerinde durulmuştur. Peygamberlerle ile ilgili aktarılan bu konudaki rivâyetlerden bazılarını ele almak istiyoruz:

Müellifin aktardığına göre kim muhabbet ateşiyle tutuşursa iki cihanda da ateş onu yakmaz. Hz. İbrâhim'in durumu da böyledir. Nemrud, İbrâhim'i (a.s.) ateşe attığında yanmamıştır. Zira Hz. İbrâhim içindeki Cenâb-ı Hakk'a olan hasret ateşinin, atıldığı ateşten daha büyük olduğunu, Yüce Allah'ın kendisine yettiğini, O'nun ne güzel vekil olduğunu söylemiştir. Müellif burada Hz. İbrâhim'in ateşe atılma olayından misal vererek gerçek aşkla yanan bir kula ne dünyâdaki ateşin ne de cehennemdeki ateşin hiçbir zarar veremeyeceğini belirtmiştir.[2]

Hz. Şuayb'ın (a.s.) Cenâb-ı Hakk'ın hasretinden dolayı ağlamaktan üç defa gözleri görmez olmuş ve Yüce Allah her defasında onun görüşünü tekrar getirmiştir. Hz. Şuayb'ın bu kadar ağlamasına karşılık, Allah Teâlâ cennet için ağlıyorsa onu

[2] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 15b.

verdiğini, cehennem için ağlıyorsa da cehennemden koruduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Hz. Şuayb, cennet ve cehennem için değil, yalnızca O'nun için ağladığını söyleyince yüce Mevlâ, Şuayb peygamberin derdine kendisine kavuşmaktan başka bir çare olmadığını buyurmuştur.[3]

Yine Hz. Îsâ (a.s.), bir gün renkleri sararan, incecik kalmış bir topluluğun yanından geçmiş ve cehennem korkusundan dolayı böyle olduklarını öğrenmiş, Allah'a korkarak inanmanın hak olduğunu söylemiştir. Sonra başka bir topluluğun yanına ulaşmış ve bunları önceki topluluktan daha zayıf renkleri değişmiş bir vaziyette görünce, bunu da onlara cennet hasretinin yaptığını öğrenmiş, umut ettiklerini onlara vermenin Allah'a ait olduğunu belirtmiştir. Daha sonra ise üçüncü grubun yanına varmış ve onların bendenlerini daha da zayıf, yüzlerini nurlu görmüş, bu gördüğünü onlara Cenâb-ı Hakk'a olan sevgi ve özlemin yaptığını öğrenince, onların Allah'a (c.c.) en yakın olanlar olduklarını söylemiştir.[4]

Anlatıldığına göre Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Cebrâil (a.s.) bütün dünyâ nimetleriyle gelmesine rağmen kendisi asla onlara yönelmemiştir. Dünyâ ve içindekiler, ona sunulmuş, ancak Hz. Muhammed (s.a.v.), yüce himmetinden, mürüvvetinin ve muhabbetinin kemâlinden dolayı bunları kabul etmemiştir. Bir gün tok, iki gün aç, arpa ekmeğine doymadan bu hayattan ayrılmıştır.[5] Hz. Peygamberimiz, istese tüm dünyâ önüne serilecekken, görevine rağmen zâhidane bir hayat yaşamayı tercih etmiştir. Kendisinin Cenâb-ı Hakk'a olan muhabbeti ailesine, arkadaşlarına ve tüm müslüman alemine çok güzel bir örnek olmuştur.

1.4.2. Sahâbiler

Eserde altı peygamberin, sadece Cenâb-ı Hakk'a yönelmeleri, O'nun muhabbet ateşiyle tutuşmaları ve dünyevi nimetlere ilgi duymamaları yer yer anlatıldıktan sonra gözü Mevlâ'dan başkasını görmeyen, O'nun muhabbetiyle yaşayanlar arasında ashâbından Hz. Peygamber'in en yakın dostu, Hz. Ebû Bekir ve ehl-i beytinden Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve azâtlısı Sevbân'ın isimleri zikredilmiştir. Sahâbelere dair nakledilen bu rivâyetlerden bazılarına değineceğiz.

[3] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 11b-12a.
[4] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 12b.
[5] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 31a.

Müellifin aktardığına göre Hz. Ebû Bekir (r.a.) daima Allah'ın rızasını, nefsinin isteklerinden, arzularından ve her şeyden üstün tutmuş, mârifeti kaybetmekten korkarak, dünyâ nimetlerinden uzak durmuştur. Cenâb-ı Hakk'a dua ve niyazda bulunurken yüce Mevlâ'nın kendisini arzulamış ve hidâyet üzere olmayı istemiştir.[6]

Yine rivayet edildiğine göre Hz. Ali (r.a.) çocukları Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin (r.a.) ile birlikteyken bir bacağında Hasan diğer bacağında Hüseyin oturuyordu. Hz. Hasan babasının onu sevdiğini görünce babasına Cenâb-ı Hak'tan başkasının sevgisine kalbinde yer vermekten nasıl çekinmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ali şiddetli bir şekilde ağlayarak bunun çaresinin ne olduğunu sormuştur. Hz. Hasan ise babasının sorusuna karşılık sevginin yalnızca Cenâb-ı Hakk'a mahsus olduğunu, Allah'ı halis bir sevgi ile sevenin O'na, O'ndan başka hiçbir şeyi ortak koşmayacağını belirtmiştir. [7] Nitekim peygamberlerin Allah'ın muhabbetini arzulayarak, O'nun hasretiyle yaşamalarının yanı sıra Hz. Muhammed'in ashâbı ve ehl-i beyti de Yüce Mevlâ'nın muhabbeti ve kurbiyetini isteyerek, bu doğrultuda bir hayat sürdürmüşlerdir.

1.4.3. Zâhid ve Sûfîler

Kitâbü'l-Himme isimli eser kaleme alınırken peygamberler ve sahâbilerin yanında farklı zâhid ve sûfî şahsiyetlerden de istifade edilmiştir. Eserde zikredeceğimiz isimlerin yanı sıra başka sûfîlerin isimleri de geçmektedir. Fakat biz burada yazarın kendisi hakkında genişçe rivayetleri ve düşünceleri aktardığı zâhid ve sûfîlere değinmek istiyoruz:

1.4.3.1. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)

Hasan b. Ebi'l-Hasan el-Basrî hicrî 21 (m. 642) yılında Medine'de dünyâya gelmiştir. Babasının İslâm fetihleri sırasında esir edilerek, Meysan'dan Medine'ye götürüldüğü söylenir. Hasan, Vâdilkurâ'da yetişmiş, kendini ilme vermiş ve oradan Basra'ya gitmiştir. Basra'da zühd ve takvâsı, ilmi ve belagatiyle tanınmıştır. Etkili ve

[6] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 6b.
[7] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 10b.

güzel üslûbu ile beraber beliğ vaazları sayesinde kendisini dinleyenler üzerinde büyük bir tesiri olmuştur. Vaazlarında hadislere vurgu yapmış ve daima halkı günahlara karşı sakındırarak gönüllerine Allah korkusunu telkin etmeye çalışmıştır. Hasan-ı Basrî dünya hayatının geçiciliğine vurgu yaparak masivayı küçümsemiştir. Ömrünü korku içinde geçirmiş, korkuya dayanan zâhidliğin temsilcisi olmuştur. Hasan-ı Basrî'ye (r.h.) göre, emniyete kavuşuncaya kadar korkmak, emniyete kavuştuktan sonra korkmaktan daha hayırlıdır.[8] Hasan el-Basrî, ebedi olan hayatı, yaşadığı hayata tercih etmiş ve ömrünü bu doğrultuda ibadetle, ilimle, insanlara faydalı olarak geçirmiştir. Yaşantısında ve ibadetlerinde riya ve nifaktan nefret eden, daima korku ve ümit arasında olmasından sebep hüzünlü tavır takınan, nefsinden hiçbir zaman emin olmayan takvâ ve vera' sahibi bir sûfî olarak temayüz etmiştir.[9]

Kitâbü'l-Himme de ârîflerin kudreti mevzusunu ele alınırken hiç kimseden bir şey istememenin önemine değinilmiş ve bu konuda Hasan-ı Basrî'nin şu sözü nakledilmiştir: "İnsanlardan bir grubla tanıştım. Cenâb-ı Hak'tan cenneti istediklerini gördüm. Onlar hiç O'nu istemediler."[10] Böylece kudret sahibi ârîflerin yalnızca Cenâb-ı Hakk'ı istemeleri gerektiği üzerinde durulmuştur.

1.4.3.2. Muhammed b. Vâsi' (ö. 123/741)

Ebu Bekr Muhammed b. Vâsi' b. Câbir el-Ahnes el-Ezdî Basra'da dünyayâ gelmiş zühd ve takvâsıyla tanınan bir zâttır.[11] Sahâbe ve tabiîn neslinin sohbetlerine katılmış, eski şeyhlerden bir grubu görmüştür. Hücvîrî'nin (ö. 465/1072) naklettiğine göre Muhammed b. Vâsi' (r.a.) şöyle demiştir: "Hiçbir şey görmedim ki, onda Allah'ı görmüş olmayayım." Bu sözden anlaşılacağı üzere Muhammed b. Vâsi' baktığı her şeyde Allah'ı gördüğünü belirtir ve Allah'ın sevgisi onda öyle bir mertebeye ulaşmıştır ki, yaratılmışlara bakınca onu görmez, bizzat failini görür. Nasıl ki bir kişi bir resme bakınca onu yapanı görür, işte Muhammed b. Vâsi'nin de ulaştığı bu makam müşâhede

[8] Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd Münî el-Hâşimî İbn Sa'd, **et-Tabakâtü'l-Kübrâ,** thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, c. 7, s. 114.
[9] Süleyman Uludağ, "Hasan-ı Basrî", **DİA,** c. 16, İstanbul, 1997, s. 292.
[10] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 14b.
[11] Ethem Cebecioğlu, "Muhammed b. Vâsi", **DİA,** c. 30, Ankara, 2020, s. 582.

makamıdır.[12] Kendisi ömrünü bütün kalbiyle Allah'a yönelerek, ilimle, ibadetle geçirmiş ve en faydalı ibadetin insanlara karşı Allah'a sığınmak olduğunu söylemiştir.

Eserde âriflerin kudreti doğrultusunda takındıkları tutum ve davranışlara yer verilirken bu konuya dair Muhammed b. Vâsi' ve İbrâhim b. Edhem arasında geçen bir diyalog ele alınmıştır. Anlatıldığına göre himmet ve kudret sahibi ârif Cenâb-ı Hakk'a karşı mahlûkatı istemekten sakınmalıdır.[13]

1.4.3.3. İbrâhim b. Edhem (ö. 161/777)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Edhem b. Mansûr (r.a.) Horasan'ın Belh bölgesinde dünyâya gelmiştir. Sahip olduğu bütün nimetlerden vazgeçip zühd yolunu seçmiştir. Kaynaklarda anlatıldığına göre İbrâhim b. Edhem, bir gün ava çıkmış, avlanırken birden hafiften gelen bir ses ona: "Ey İbrâhim sen bunun için mi yaratıldın, bu işi yapmaya mecbur mu kılındın?!" diye hitap etmiştir. Sonra eyerinin ön kaşından bir ses ona: "Vallahi sen ne bunun için yaratıldın, ne de bunu yapmakla emrolundun!" dedi. Bunun üzerine atından indi ve her şeyini bırakarak sahranın yolunu tuttu ve Mekke'ye geldi. Burada Süfyân es-Sevrî (ö. 169/785) ve Fudayl b. İyâz (ö. 187/1802) gibi zâhidlerle dostluk kurdu, daha sonra Şam'a geldi ve burada vefat etti. İbrâhim b. Edhem orak biçmek ve bağ bekçiliği yapmak gibi işlerde çalışarak elinin emeğiyle geçinmiş ve daha hayatta iken şöhreti pek çok yere yayılmıştır.[14] Kendini halktan tecrit etmemiş aksine sohbet meclisleri kurmuş ve burada halka nasihatlerde bulunmuştur. Kendisini zühd yoluna adayarak gece gündüz namaz kılarak, oruç tutarak ibadetle meşgul olmuştur. Daima haramlardan kaçınmış ve şüpheli şeylerden sakınmıştır. Dönemindeki zâhidler gibi dış görünüşüne önem vermeden dostlarına ikramda bulunmuş ve helal lokma bilinciyle yaşamıştır.[15]

Âriflerin Cenâb-ı Allah katındaki mürüvvetinden ve himmetinden bahsedilirken bu konuda İbrâhim b. Edhem'in bir münâcâtında şöyle söylediği

---

[12] Hücvîrî, **Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb,** çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 158.
[13] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 14a.
[14] Abdülkerim Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 95-96.
[15] Ebû Tâlib Muhammed b. Ali el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb, Kalplerin Azığı,** çev. Muharrem Tan, İz Yayınları, İstanbul, 2004, 3, 424. Reşat Öngören, "İbrâhîm b. Edhem", **DİA,** c. 21, İstanbul, 2000, s.295.

aktarılmıştır: "Biliyorsun ki, sen bana seni bilmenin büyüklüğünü, senin dostluğunu ve senin yüceliğini düşünmek için göz bebeğimi verdikten sonra, cennet ve onun içindeki her şey bana sivrisineğin kanadı kadar ağır gelmez."[16] Böylece müellif mürüvvet ve himmet sahibi kulun cennet ve içindeki nimetlere dahi yönelmediğini belirtmiştir.

1.4.3.4. Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778)

Sûfî zâhidlerden Ebû Abdillah Süfyân b. Saîd Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî hicrî 97 (m. 715) yılında doğmuştur. Babası Saîd tabiundandır ve hadis rivayetlerinde bulunmuştur. Annesinin ise zühd ve ilim sahibi bir hanım olduğu aktarılmıştır. Daha çocukken babasından hadis öğrenmeye başlamıştır. Hocası Amr b. Mürre'dir (ö. 116/734). Çok sayıda hadis ezberleyen ve rivayet eden Süfyân es-Sevrî, Mekke, Medine, Yemen, Şam gibi önemli ilim merkezlerini dolaşmış, etbau't-tabiînin en büyük hadis, fıkıh ve tefsir alimlerinden biri olmuştur.[17] İlme büyük önem vermiş ve zor şartlara rağmen ilimle meşgul olmuştur. Âlimler ve halk arasında güçlü hafızası ve zekasıyla tanınmıştır. Sürekli nefis muhasebesi yaparak, ölümü hatırından çıkarmadan, dünyevi şeylere, mala ve ölüme değer vermeden, geceleri ibadetle geçirerek, ihtiyacı olanlara yardımlar yaparak yaşantısını sürdürmüştür.[18] Şahsiyeti ve ilmi birikimiyle tarihte çok önemli sûfîlerden biri olarak karşımıza çıkmıştır.

Âriflerin sıyaneti, tavırları ve yüce himmet sahibi olmalarını ele alınırken bu konuda Süfyân es-Sevrî'nin kendisinden bir dinar isteyen kişiye karşılık söylediği şu sözü nakledilmiştir: "Eğer o kimse kendisinin kadrini ve kıymetini bilmiyorsa, o halde ben nefsimin cömertliğinden ve himmetinden vazgeçmem, o kimse sıyaneti terkediyorsa, ben de cömertliği terketmem."[19] Böylece Cenâb-ı Hakk'tan başka birinden herhangi bir ihtiyacını istememek gerektiği anlatılmıştır.

[16] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 16a.
[17] Recep Özdirek, Ali Hakan Çavuşoğlu, "Süfyân es-Sevrî", **DİA,** c. 38, İstanbul, 2010, s. 28.
[18] Ömer Faruk Akpınar, "Süfyân es-Sevrî'nin Hadis Tarihindeki Yeri Bir Muhaddis Olarak Süfyân es-Sevrî", **Diyanet İlmi Dergisi,** 2015, c. 51, sayı: 1, s. 33.
[19] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 18b.

1.4.3.5. Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781)

Ebû Süleyman Dâvûd b. Nusayr Tâî (r.a.) şeyhlerin büyüklerinden ve tasavvuf ehlinin önde gelenlerindendir. Kûfe'de Ebû Hanife'nin yanında fıkıh ve hadis ilimleriyle meşgul olmuştur.[20] Dünyadan yüz çevirmiş, uzleti tercih ederek zühd ve takvâ yolunu benimsemiştir. Müridlerden birine şöyle dediği nakletmiştir: "Selameti istiyorsan, dünyâ üzerine "Selamın aleyküm" de; kerâmeti istiyorsan, âhiret üzerine "Allahu ekber" de. Ey yavrucuğum; şayet selameti istiyorsan, dünyâya gaybet vedaı yap, yani Allah'a ısmarladık diyerek ondan ayrıl. Eğer kerâmeti istiyorsan âhiret üzerine tekbir getir."[21] Yani kalbini boş hale getirmek isteyen zâta dünyâdan yüz çevirmenin yanında âhireti de kalbinden çıkar demiştir. Dâvûd et-Tâî kalbini dünyâ ve âhiret isteklerine karşı kapatarak yalnızca Allah'a yönelmiştir, dünyânın onun gözünde hiçbir değeri olmamıştır. Bütün ilimler konusunda çok iyi bir bilgiyle donanmış, fıkıh ilminde fakihlerin fakihi olarak görülmüştür. Kendisine ait pek çok menkıbe anlatılmıştır. Risâle'de anlatıldığına göre Dâvûd et-Tâî vefat ettiği gün salih insanlardan biri onu rüyada, koşar vaziyette görmüş ve ne olduğunu sormuştur. Dâvûd da, "Şimdi zindandan kurtuldum" diye cevap vermiştir. Adam uykusundan uyandığında, Dâvûd et-Tâî'nin vefatını ilan eden insanların feryadlarını duymuştur.[22] Görüldüğü gibi Dâvûd et-Tâî (r.h.) kendisini Allah'ın yoluna adamış ve dünyevi zevklerden tamamıyla yüz çevirmiştir.

Müellif, eserde âriflerin sıyanetine, yüce himmet sahibi olmalarına ve bu konuda Dâvûd et-Tâî'nin sıyanetini muhafazası ve yüce himmetine yer vermiştir. Kendisinin hastalandığında dahi sıyaneti muhafaza için hiç kimseden bir şey istemediğini aktarmıştır. Aynı zamanda onun yüce himmet sahibi olduğunu, Cenâb-ı Hak'tan başka hiçbir bir şeyle meşgul olmadığını belirtmiştir.[23]

[20] Mustafa Kara, "Dâvûd et-Tâî", **DİA,** c. 9, İstanbul, 1994, s. 48.
[21] Hücvîrî, **Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb,** s. 175.
[22] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 105.
[23] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 19a-19b.

1.4.3.6. Râbia el-Adeviyye (ö. 185/801)

Râbia el-Adeviyye hicrî 95 (714) veya 99 (718) yılında Basra'da doğmuş ve hicrî 185 (m. 801) yılında burada vefat etmiştir. Fakir bir ailede dünyâya gelmiş, küçük yaşlarda yetim kalmış ve köle olarak satılmıştır. Ancak evliya olduğunu anladığı için satın alınan kişi tarafından özgür bırakılmıştır. Râbia özgürlüğüne kavuştuktan sonra bir müddet inziva hayatı yaşamış, sonrasında Basra'ya geri dönmüştür. Burada bir çok kişi onun meclisinde bulunmuş, sohbetlerine katılmış ve talimlerini takip etmiştir. Râbia (r.h.) dünyevi olan her şeyi terkederek zühde yönelmiş, gece gündüz ibadet etmiştir. Hasan Basrî nezdinde temeli Allah'tan korkmak ve Cenneti özlemek olan zâhidliği, Allah sevgisi ile itaat ve Allah'ı özleyerek varlığı O'na yöneltme temeline dayandırmıştır.[24] Râbia kıldığı her namazı son namazıymış gibi kılmış, halktan kopuk ve müstağni bir hayat sürdürmüştür.[25] Tasavvuf anlayışında korkunun, hüznün ve kaygının yerine sevgiye, iyimserliğe ve ümide yer vermiştir. Allah'a karşı yalnızca O'na olan sevgisinden dolayı ibadet etmiş ve kendisini ilahi aşktan mahrum bırakacak her şeyi reddetmiştir.

Yüce himmet sahibi âriflerin sıyaneti muhafaza etmelerine dair rivâyetler aktarılırken Râbia el-Adeviyye'nin yaşantısından da misallerde bulunulmuştur. Râbia'nın her şeyin sahibi olan Cenâb-ı Hak'tan başkasından bir şey istemediği ve O'ndan başkasına yönelmediği belirtilmiştir.[26] Aynı zamanda Râbia'nın kalbinde yalnızca Allah Teâlâ'nın sevgisine yer verdiğine değinilmiştir.

1.4.3.7. Ebû Süleymân ed-Dârânî (ö. 215/830)

İlk zâhidlerden Ebû Süleymân Abdurrahman b. Atıyye Dârânî (r.a.) Şam'ın Dârân köyünde doğmuştur. Ebû Süleymân riyâzet ve mücâhedeyle geçen bir zühd hayatı yaşamıştır.[27] Dünyâ sevgisini kalbinden atmak, nefsinin arzularına göre hareket etmemek gerektiğini söylemiştir. Ona göre bir kalbe dünyâ yerleşirse, âhiret oradan kaybolup gider. Ebû Süleymân her şeyin bir sebebi olduğunu ve ilahi yardımın kesilme

[24] Hülya Küçük, Semih Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", **DİA,** c. 34, İstanbul, 2007, s. 380-381.
[25] Feridüddîn Attâr, **Tezkiretü'l-Evliyâ,** çev. Süleyman Uludağ, Erdem Yayınları, Bursa, 1984, s. 121.
[26] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 18a.
[27] Mustafa Kara, "Dârânî", **DİA,** c. 8, İstanbul, 1993, s. 485.

sebebinin ise ağlamayı terketmekte bulunduğunu belirtmiştir.[28] Ebû Süleymân'a göre havf ve reca birlikte yaşanması gereken hallerdir. Havf ve reca birlikte olursa, tevhid de vakit de muhafaza edilmiş olur. Reca müşâhede, havf da mücâhede ile ilgilidir, müşâhedeler ise mücâhedelerin neticeleridir.[29] Dârânî (r.h.) kendisini zühd hayatını yaşamaya adamış gece gündüz ibadetle meşgul olmuş ve kalbinden masivayı, nefsani arzuları söküp atmıştır.

Dünyâda ve âhirette Rabbiyle iktifa edenler üzerinde durulurken bu konuda Ebû Süleymân'ın şu sözü nakledilmiştir: "Ancak başkasına değil sadece Cenâb-ı Hakk'a yüzünü dönenler, iki dünyânın seçkinleriyle beraber gittiler. Onların çoğu bundan habersiz ve mertebelerini bilmezler. Onlar yüce Allah'a karşı iki dünyâda paylarını arttırmakla meşgul oldular."[30] Böylece iki cihanda da Cenâb-ı Hak'la iktifa etmenin yüceliği ele alınmıştır.

1.4.3.8. Bâyezîd el-Bistâmî (ö. 234/848)

İlk büyük mutasavvıflardan olan Ebû Yezîd Tayfûr b. Îsâ Bistâmî, Horasan'ın Bistam şehrinde dünyaya gelmiştir. Dedesinin adı Sürûşân, babasının adı Îsâ'dır. Adem ve Ali adında iki erkek kardeşi vardır. Bâyezîd-i Bistâmî'nin hayatı Bistam şehrinde geçmiştir. Çok seyahat etmediği, yalnızca bir kere hacca gittiği rivâyet edilmiştir. Hayatını ilim öğrenmekle geçirmiş, çocukluğundan itibaren şeyhlerin derslerine katılmıştır.[31] Tasavvuf ilminin hakikatlerine dair geniş açıklamalarda bulunmuştur. Her zaman ilimle ilgilenmiş ve şeriatı ön planda tutmuştur. İlme tabi olmanın zor olduğunu belirtmiştir. Bâyezîd'e (r.h.) göre yaratılmış her şey gerçek dostun yanında bir hiçtir. Dostun huzurunda yaratılanın bir önemi yoktur. Dost ve âşıkların yolu birlikten birliğe doğrudur. Bâyezîd, kişinin nefsinin isteklerini görmemesi, baktığı her yerde ilahi âşkı görmesi gerektiğini vurgulamış ve Allah dışındaki bütün varlıkları yok saymıştır.[32] Sekr, fena, mârifet, mirac, tevhid gibi konular hakkındaki sözleriyle ve şathiyeleriyle tanınmış olan Bâyezîd, zühdde üç gün boyunca kaldığını, ilk dünyâya

[28] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 109.
[29] Hücvîrî, **Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb,** s. 178.
[30] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 8b.
[31] Ahmed b. Hüseyin b. eş-Şeyh el-Harakânî, **Ârifler Sultanı Bâyezid-i Bistâmî Hayatı ve Menkıbeleri,** çev. Ozan Yılmaz, Semerkand Yayınları, Ankara, 2023, s. 17-18.
[32] Hücvîrî, **Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb,** s. 172-173.

ve içindekilere karşı zâhid olduğunu, ikinci gün âhirete ve içindeki şeylere karşı zâhid olduğunu, üçüncü gün Allah'tan başka her şeye karşı zâhid olduğunu, dördüncü güne geldiğinde ise Allah'tan başka hiçbir şeyin olmadığını belirtmiştir.[33] Bâyezîd gerek kendi döneminde, gerekse sonrasında görüşlerini takip edenler üzerinde etkili olmuştur.

Eserin dokuzuncu bâbında yalnızca Ebû Yezîd el-Bistâmî'ye dair rivâyetlere yer verilmiştir. Ayrıca yer yer kendisine dair aktarımlarda bulunulmuştur. Bâyezîd'in himmeti, mürüvvet ve sıyanet sahibi oluşu ele alınmıştır. Onun Cenâb-ı Hak'tan başkasını yönelmediğine, münzevi yaşantısının güzelliğine değinilmiştir.[34]

1.4.3.9. Zünnûn el-Mısrî (ö. 245/859)

Ebu'l-Feyz Zünnûn el-Mısrî'nin asıl adı Sevbân b. İbrâhîm'dir. 155 (772) yılında Mısır'ın İhmîm şehrinde doğmuştur.[35] Babası Nûbî idi. Tasavvufta emsalinden üstün bir şahsiyetti. İlim, edep, hal ve vera' bakımından çok önemli bir sûfîydi. Kendisinin Halife Mütevekkil'e (ö. 847/861) anlatılması üzerine Halife tarafından Mısır'dan Bağdat'a getirtildi. Zünnûn, Halife'nin yanına gelince ona vaazda bulunmuş ve Halife bundan çok etkilenmiştir. Bunun üzerine Zünnûn'u Mısır'a geri göndermiştir. Zünnûn Mısır'da 245/859 yılında vefat etmiştir.[36] Bütün Mısır halkı, onun hali karşısında hayret içinde kalmışlar ve hayatta iken kendisini kabul etmemişlerdir. Vefat ettiği ana kadar hiç kimse, onun halinin güzelliğinin farkına varamamıştır. Rivâyet edildiğine göre cenazesi omuzlarda taşınırken, semâdaki kuşlar toplanmışlar ve üzerine gölge yapmışlardır. İşte o zaman bütün Mısırlılar şaşırmışlar ve daha önce ona yaptıklarına karşılık tevbe etmişlerdir.[37] Zünnûn birçok kişinin dünyâ ve âhiret saadetine kavuşmasına vesile olan Hak âşığı, kendini tasavvuf yoluna adayan sûfîlerin büyüklerinden ve hayırlılarından olmuştur.

Zâhidler ve sûfîlerden misallerle âriflerin kudreti anlatılırken bu konuda Zünnun el-Mısri'yle ilgili rivayetler de aktarılmıştır. Nitekim Zünnûn, yüce Mevlâ'ya

[33] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 107.
[34] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 26b-30b.
[35] Necdet Tosun, "Zünnûn el-Mısrî", **DİA,** c. 44, İstanbul, 2013, s. 575.
[36] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 97.
[37] Hücvîrî, **Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb,** s. 167.

hizmet ederek zamanını geçirmiş ve yüce himmet gereği Allah dediğinde O'ndan başkasının unutulması gerektiğini belirtmiştir.[38]

1.4.3.10. Serî es-Sakatî (ö. 257/870)

Bağdatlı ilk sufilerden Ebu'l-Hasan Serî b. Muğallas Sakatî, h. 155'te (m. 772) yılında doğmuştur.[39] Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 297/909) dayısı ve hocası, Marûf Kerhî'nin (ö. 200/815) de müritlerindendir.[40] Zühd ve takvâsıyla tanınan Serî es-Sakatî, helalliği bilinmeyen, şüpheli olan şeylere karşı uzak durmuş vera sahibi bir zâttır. Bütün ilimler hakkında bilgi sahibi olmuştur. Halleri detaylı olarak ilk izah eden ve makamları tertip etmeye çalışan ilk sûfî olmuştur.[41] Serî es-Sakatî kendisinden çok başkalarını düşünmüştür. Nitekim bir gün çarşıda çıkan bir yangında kendisinin dükkanına bir zarar gelmediğini duyunca "Elhamdülillah" demiş, ancak daha sonra müslümanların başına gelen bu felaketten sonra kendisi için hayır istemesinden dolayı pişman olarak otuz yıl boyunca istiğfar etmiştir. Serî es-Sakatî'ye göre kişi kerâmetine dayanıp güvenmemeli ve sonunun kötü olabileceği ihtimalini düşünerek daima kaygılı bir hâl üzere olmalıdır. Hiç kimseden bir şey almayı ve istemeyi doğru bulmamıştır.[42] Serî es-Sakatî (r.h.), her zaman Yüce Allah'ın aşkıyla yaşamış, daima riyadan kaçınmış, ibadetleriyle meşgul olmuş, başkalarını kendisinden önce düşünmüş ve dini, nefsani arzularından üstün kılmıştır. Yaşayışı ve görüşleri ile sonraki sûfîler üzerinde tesirli olmuştur.

Eserde Cenâb-ı Hakk'ın, asfiyâsına ve kendisine yakın olanlara duyduğu gayret ele alınırken bu konuda Serî es-Sekatî'nin şöyle dediği aktarılmıştır: "Otuz yıldır bir arkadaş aradım ama bulamadım. Bir gün bir dağın yanından geçerken ona yaklaştım ve kuyruğunu tuttum. Bunun üzerine o, sevgilinin gayret sahibi olduğunu onu bırakmam ve O'ndan başkasına yaklaşmamam gerektiğini söyledi." Bu rivâyetle Cenâb-ı Hakk'ın kendine ayırdığı kullarına duyduğu gayret anlatılmıştır.[43]

---

[38] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 14a-14b.
[39] Süleyman Uludağ, "Serî es-Sakatî", **DİA,** c. 36, İstanbul, 2009, s. 564.
[40] Attâr, **Tezkiretü'l-Evliyâ,** s. 363.
[41] Hücvîrî, **Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb,** s. 176.
[42] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 101.
[43] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 9b.

1.4.3.11. Yahyâ b. Muâz er-Râzî (ö. 258/871)

Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Muâz Râzî zamanında eşi bulunmayan sûfî zâhitlerdendir. 170 (786) yılı civarında Rey'de doğmuştur. Belh'e gitmiş, bir süre orada kaldıktan sonra Nişabur'a dönmüş ve hayatının büyük bir kısmını Nişabur'da geçirmiştir. "Vaiz" adıyla anılan tek sûfîdir.[44] Seyrüsülük makamlarından sistemli şekilde bahseden ilk sûfîlerden olan Yahyâ b. Muâz müridlerin uyması gereken kurallara dair Kitâbü'l-Müridîn adlı eserini yazmıştır.[45] Yahyâ b. Muâz bir kimsenin öncelikle ona ait olmayan bir şeye karşı vera sahibi olması, sonra ona ait olan şeyde zühd göstermesi gerektiği üzerinde durmuştur. Yani sen önce sana ait olmayanlardan vera gereği sakın sonra sana ait olan dünyâlıklardan zühd et; yetecek kadar azıyla yetin, demek istemiştir. Zühdün, killet (fakirlik), halvet ve açlıktan ibaret olduğunu söylemiştir. Yahyâ'ya (r.h.) göre fevt, mevtten daha zordur. Çünkü fevt Hak'tan ayrı düşmek iken, mevt (ölüm) halktan ayrılmaktır.[46] Bir kimsenin imanın rükünlerinden bir rükne sıkı bir şekilde bağlandığında sapkınlığa düşmesinin imkansız olduğunu belirtmiştir. Dünyâdan ve dünyâ sevgisinden sakındırmıştır.

Müellif, eserinde âriflerin kudreti, himmet ehlinin kelâmıyla konuşmak isteyenlerin takınması gereken hususlar ve himmetin yüceliği konusunda hidâyet imamlarının şerefli konuşmalarını ele alırken Yahyâ b. Muâz'a dair anlatılan rivâyetlere ve onun sözlerine değinmiştir. Himmetin yüceliği ile ilgili öncülerin konuşmalarına yer vermiş ve Yahya'nın şu sözünü nakletmiştir: "Bilge adamlarla tanıştım ve çoğunu kendilerinden başkasının kesesini açan müflislerden buldum."[47]

1.4.3.12. Ebû Saîd el-Harrâz (ö. 277/890)

Ebû Saîd Ahmed b. Îsâ Harrâz Bağdatlı sûfîlerdendir. Zünnûn Mısrî, Ebû Ubeyd Busrî (ö. 245/859) ve Serî es-Sekatî gibi sûfîlerin sohbetlerine katılmıştır. Bağdatlı ve Kûfeli sûfilerden istifade etmiştir.[48] Hicrî 277 (m. 890) yılında vefat etmiştir. Ebû Saîd (r.a.) zâhire ters düşen her bâtının bâtıl olduğunu söylemiştir.

---

[44] Annemarie Schimmel, **İslamın Mistik Boyutları,** çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 64.
[45] Salih Çift, "Yahyâ b. Muâz", **DİA,** c. 43, İstanbul, 2013, s. 257-258.
[46] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 111.
[47] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 24a.
[48] Mehmet Demirci, "Ebû Saîd el-Harrâz", **DİA,** c. 10, İstanbul, 1994, s. 222.

Sûfîlerle uzunca sohbetlerde bulunmuş ve bu sohbetleri esnasında hiç anlaşmazlık yaşamamıştır. Çünkü nefsinin aleyhinde davranmıştır.[49] Hayatı boyunca pek çok seyahatte bulunmuş ve ayakkabı tamirciliği, terzilik işleriyle meşgul olmuştur. Bu sebeple kendisi Harrâz lakabı ile anılmıştır.[50] Ebû Saîd fenâ ve bekâdan ilk bahseden sûfîdir. Ona göre kişi, nimette ve ihsanda, bunları değil de nimeti bahşedeni ve ihsanda bulunanı görmelidir. Zira her şeyin sahibi Yüce Allah'tır, herkes O'na muhtaçtır. Sayısız nimetlere sahip olan insanlar bu nimetlerin farkına varmalı, gerçek ihsan sahinin Allah Teâlâ olduğunu unutmamalıdır. Ebû Saîd, şüpheli şeylerden uzak durmuş, dünyâ hayatının gelip geçiciciliğinin farkında olmuştur. Nefsini bilip onun isteklerinin aleyhinde zâhidane bir şekilde hayatını sürdürmüştür.[51]

Âriflerin sıyaneti, takındıkları tavırlar ve yüce himmetleri üzerinde durulurken konuyla ilgili Ebû Saîd el-Harrâz'ın çölde giderken ve çok açıkmış bir vaziyette olmasına rağmen hiç kimseden bir şey istemediği aktarılmıştır. Çünkü bu Ebû Said'e göre sıyanet ve tevekkül ehlinin yapmaması gereken bir davranıştır. Daha sonra nefsi onu Cenâb-ı Hak'tan bir şeyler istemesi için sıkıştırmıştır. Ebû Saîd, bu sefer de bunun sâdıkların ve tarikat ehlinin işi olmadığını belirtmiş ve tüm sıkıntılara karşı sabır istemeye karar vermiştir. Bunun üzerine gaibden kendilerine geleni zayi etmeyeceğini söyleyen bir ses duymuştur.[52]

Eserde pek çok zâhid ve sûfî isimlerinden bahsedilmiştir. Kronolojik olarak bunların sonuncusu Ebû Saîd el-Harrâz'dır. Ebû Saîd el-Harrâz 277/890 yılında vefat etmiştir. Buradan hareketle eserin, 277/890 yılından sonra kaleme alındığı kesin olarak söylenebilir.

[49] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 125.
[50] Kevser Demir, **"Ebû Sa'îd el-Harrâz ve Fenâ-Bekâ Çerçevesinde Tasavvuf Anlayışı"** (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2023, s. 6.
[51] Hücvîrî, **Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb,** s. 206-207.
[52] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 20a.

İKİNCİ BÖLÜM
KİTÂBÜ'L-HİMME'NİN TAHLİLİ

Tasavvuf ilmiyle ilgili eserler, bilgilendirici olmasının yanı sıra kişinin güzel ahlâkla nefsini terbiye etmesi, Cenâb-ı Hakk'a yakınlaşmanın yolunu göstermesi, manevi hallere nasıl ulaşılacağına dair yaşanılan tecrübelerin aktarılması açısından da oldukça önemlidir. Mutasavvıfların eserlerine bakıldığında Allah ile olan bağlarının ve yaşadıkları manevi hallerin tesirini görmek mümkündür. Aynı zamanda kimi mutasavvıflar eserlerinde etkilendikleri sufileri ve onların yaşadıkları halleri aktararak doğru yolu, asfiyânın fikirlerini ve duruşunu göstermeye çalışmışlardır. Eserin muhtevasını incelediğimizde müellifin düşüncelerini ve ârif bir kimsenin taşıdığı vasıfları ele aldığını görmekteyiz.

Tahlilini yapacağımız bu bölümü eserde işlenilen konulara göre altı başlığa ayırdık. Ârif ve mârifet başlığında; terimlerin tanımını ve incelemesini yaptıktan sonra müellifin açıklamalarına değinilecektir. Himmet başlığında; kavramın tanımı ve açıklaması ele alındıktan sonra müellifin verdiği bilgiler değerlendirilecektir. Allah'ın kullarına duyduğu gayret başlığında; öncelikle gayret kavramının üzerinde durulacaktır. Kavramın hangi anlamda kullanıldığı ve analizi ele alındıktan sonra müellifin bu konuda söyledikleri incelenecektir. Mürüvvet başlığında; terimin anlamı ve üzerinde yapılan açıklamalara yer verilecektir. Sonrasında müellifin mürüvvet ile ilgili açıklamaları aktarılacaktır. Emel ve gaflet başlığında; kavramların sözlük ve terim anlamları ele alındıktan sonra bu konu hakkındaki yorumlara ve müellifin açıklamalarına yer verilecektir. Son olarak Bâyezîd Bistâmî'ye dair açtığımız başlıkta; onun hayatına ve menkıbelerine dair elde edilen bilgiler belirtildikten sonra müellifin bu konuda ele aldığı rivâyetleri değerlendirmeye çalışacağız.

2.1. ÂRİF VE MÂRİFET

Ârif kavramı Arapça, bilmek, tanımak, kanaat getirmek, bildirmek, idrak etmek anlamlarına gelen "a-r-f" kökünden türemiştir. Ârif ise sözlükte; "Bilen, tanıyan, halden anlayan, aşina ve vakıf olan" gibi manalarda kullanılmaktadır. Tasavvuf ıstılahında Allah'ın marifeti gösterdiği kişiler için söylenilmektedir. Ârifin bilgisine de

"Tanımak, bilmek, anlamak" anlamlarında olan mârifet denilmiştir. Mârifet felsefe ve kelâm ilimlerinde bilgi anlamında kullanılmasının yanında mârifetullah yani "Allah'ın bilgisi" şeklinde de kullanılmıştır. Tasavvufta Allah'ın bilgisiyle birlikte, tüm kainatın işleyişi hakkında keşf, ilham ve rüya yoluyla elde edilen bilgiye mârifet adı verilmiştir. Böylece ârif ve âlim terimlerine farklı anlamlar yüklenilmiştir. Ârif, yüce Allah'ın rızasını kazanan, kalbini tamamıyla O'nun muhabbetiyle dolduran ve O'nu kalbiyle tanıyan, bilen, Allah dostu olan kimselere denilirken, âlim ise ilimleri öğrenmiş, insanlara ilmiyle faydası dokunabilen kişilere denilmiştir. Ârif bir kimsede bilgi sezgisel yolla birden bire olur, bu durum ise akıl ve mantıkla açıklanamaz. O halde âlimler Allah'ı ilimle bilirken ârifler hâl ile bilirler.[53]

Bâyezîd Bistâmî'ye göre ârif, sürekli Allah'ı zikreden, Allah'la beraber olan, yüce himmet sahibi, nefsinin arzularını şeriata karşı terkeden kimsedir.[54] Bâyezîd Bistâmî (r.h.) ârifleri bir deniz ve güneş gibi görmüştür. Ona göre ârif, herhangi bir şaibenin dokunamayacağı ve kendisine dokunan her şaibeden tertemiz çıkan kimsedir ve o, Allah'la kavuşmanın haricinde başka hiçbir şeyden dolayı mutluluk hissetmez. Cenab-ı Hakk'ın huzuruna varıncaya kadar üzüntülü ve ağlar vaziyettedir. Allah'a yakınlaştığı esnada ise o yakınlığın güzelliğini aldığı anda hüzünlü olan hal ondan kaybolur. Bâyezîd ârif bir kimsenin riyasını bile müridin ihlâslı halinden daha üstte görmüştür. Nakledildiğine göre ârif bir kimse için Bâyezîd şöyle söylemiştir:

Tevazuyla yakınlaşıp yücelikle yükseldin
O halde yücelik de tevazu da sendedir
Tıpkı güneş gibi,
Beraber olduklarından çok uzak
Uzakta olsa da ışığı çok yakın[55]

İnsan Cenâb-ı Hakk'a tam anlamıyla yöneldiğinde, O'nu tanıdığında, nefsinin istek ve arzularından arındığında, kötü düşünceleri kalbinden söküp attığında işte tam o zaman mârifet ehlinden olur. Tasavvufta böyle kimseler için insan-ı kâmil terimi kullanılmıştır. İnsan-ı kâmil olan ârif, şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat yönünden tamdır. Allah ona bilmediğini öğretir ve o da yeryüzünde Cenâb-ı Hak ile yaratılmışlar

[53] Süleyman Uludağ, "Ârif", **DİA,** c. 3, İstanbul, 1991, s. 361.
[54] Harakânî, **Ârifler Sultanı Bâyezîd-i Bistâmî Hayatı ve Menkıbeleri,** s. 269.
[55] Harakânî, **Ârifler Sultanı Bâyezîd-i Bistâmî Hayatı ve Menkıbeleri,** s. 190.

arasında bağlantı kurar.[56] Böylece mârifet ehli olan bir ârif tasavvufta insan-ı kâmil mertebesinde görülmüştür. Nitekim Bâyezîd Bistâmî ârif bir kimsenin yüce Allah'tan başkasını görmeyeceğini, O'ndan başkasını düşünmeyeceğini ve O'ndan başkasından razı olmayacağını söylemiştir.[57]

İslâm âlimlerine göre bilginin kaynakları; sağlam duyular, sadık haber ve akıldır. Mutasavvıflar ise buna tüm kötülüklerden arınmış, ilahi hakikatlerle dolmuş kalbi de eklemişlerdir. Nitekim Gazzâlî (ö. 505/1111) bilgi kaynakları içerisinde kalbin yer alabilmesi için tüm cehalet ve günahlardan kurtulması gerektiğini söylemiştir. Sûfîlere göre kalpte olan bilgi, aklın verdiği bilgi gibi geçerli ve doğrudur.[58] İmam Gazâlî kalpten kasdın ruh olduğunu ve mârifetullah'ın ruhta bulunduğunu belirtmiştir. Yoksa ona göre mârifetullahın mahalli et ve kandan oluşan kalb değildir.[59] Bununla birlikte sûfîler tarafından kalbe doğan bu bilgi akılla elde edilen bilgiden daha önemli görülmüştür. Zira tasavvufta mârifet, Allah'ın bilgisi, O'nu tanımak olarak açıklanmıştır ve bizatihi Allah'ın kendisiyle ilgili olduğu için aklın bu bilgiyi kavrayamayacağını, ancak Allah'ın kendisini tanıttığı kimselerin ona tam anlamıyla vakıf olacağı söylenilmiştir.[60]

Sûfîlere göre âlimlerin ilmi ile ârîflerin ilmi gerek kaynağı gerekse önemi açısından farklıdır. Sûfîlerin nezdinde dini bilgilere akıl ve nakil yoluyla ulaşılabilir. Ancak en önemli ve en yüce dini bilgiler keşf ve ilham yoluyla elde edilir. Keşf ve ilhamla elde edilen Allah'a ve sıfatlarına dair bu bilgilere mârifet ve irfan olarak nitelendirirler. Onlar için yaşadıkları manevi haller ile elde ettikleri dini bilgiler, akıl ve nakil ile elde edilen dini bilgiler gibi vasıtalı değildir, bizzat kaynağından gelen bir bilgidir. Yani kendi kendine birinin elde edebileceği, kesbî bir bilgi değil, Allah vergisi olan vehbî bir ilimdir. Bundan dolayı Tasavvufa ledün ilmi denilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Biz ona nezdimizden ilm-i ledün öğrettik.[61] Bu yönüyle diğer bilgi türlerinden daha mühimdir ve bu bilgiye ulaşmanın aslı zühdden

[56] Mehmet S. Aydın, "İnsân-ı Kâmil", **DİA,** c. 22, İstanbul, 2000, s. 331.
[57] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 402.
[58] Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 38-40.
[59] İmam Gazâlî, **El-Münkız Mine'd-Dalâl Dalâletten Hidayete,** çev. Onur Şenyurt, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2020, s. 121.
[60] Bkz. Hayrani Altındaş, **Tasavvuf Tarihi,** Akçağ Yayınları, Ankara, trs., s. 71-72.
[61] Kehf, 18/65.

geçmektedir. Kul bu bilgi sayesinde ilahi hakikatlere ve sırlara en güzel şekilde vakıf olur.[62]

Mârifetin mahiyeti hakkında sûfîler benzer açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu konudaki ilk anlatılar Zünnûn Mısrî'ye dayanmaktadır. Zünnûn'a göre Allah'ı tamamen bilmek ve tanımak imkansızdır. Bundan dolayı Allah'ın zâtı hakkında düşünmek cehalettir.[63] Cenâb-ı Hakk'ı nasıl tanıdığı sorulunca, Hakk'ın O'na kendisini tanıtmasıyla tanıdığını yoksa Yüce Allah'ı tanıyamayacağını söylemiştir. Ona göre mârifet Allah tarafından insana bahşedilen bir bilgidir. Kul kendiliğinden bunu elde edemez, bu bilgi ancak Cenâb-ı Hakk'ın kula kendisini tanıtmasıyla kazanılır.[64] Zünnûn'un anlayışında mârifetin kaynağı tefekkür, riyazet ve ilahi lütuf, mârifetin sonucu, hayret ve edep, mârifet ehlinde bulunan baskın hâl ise muhabbet olarak görülerek bu kavramlarla mârifet terimi arasında ilişki kurulmuştur.[65] Nitekim onun nezdinde bir kimse mârifet sahibi olduğunu iddia etmekten sakınırsa, mülkün tamamıyla Allah'a ait olduğunu ve onun bütün şeyleri dileği gibi yaptığını bilirse cehalet ve hicap ortadan kalkar. Dünyevi olan şeyler mârifet sayesinde uhrevî bir hale gelir.[66]

Kuşeyrî'ye (ö. 465/1072) göre mârifet ilim manasına gelir. Mârifet sahibi olan ârif, öncelikle Allah Teâlâ'yı sıfatlarıyla bilmeli, sonra Allah'a karşı doğru ve samimi olmalı, sonrasında kötü huylarından arınarak saf hale gelmelidir. Daha sonra da kalbiyle itikâfta bulunarak sabırla beklemelidir. Böylece bu yaptıklarının sonucu olarak Yüce Allah'tan güzel bir muameleye mazhar olur, nefsinin arzu ve istekleri kesilir. O kimse kalbini Allah'tan başkası ile meşgul edemez. Cenâb-ı Hak'tan başkasını düşünemez bir hale bürünür. Ruhen Allah'la beraber olur, sırları bizzat kaynağından alır ve yüce Mevlâ ona kendini tanıtır. İşte bu durumda olan kişiye ârif, yaşadığı bu hale ise mârifet denilir.[67]

Hücvîrî, her halde ve vakitte kul için en önemli olan şeyin, yüce Allah'ı tanımak olduğunu söylemiştir. "Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etmeleri için

[62] Süleyman Uludağ, **İslam Düşüncesinin Yapısı,** Dergâh Yayınları, İstanbul, 2021, s. 119-123.
[63] Süleyman Uludağ, "Mârifet", **DİA,** c. 28, Ankara, 2003, s. 55.
[64] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 402.
[65] Büşra Canbaz, "Zünnûn el-Mısrî'nin Düşüncesinde Mârifet", **İdrak Dini Araştırmalar Dergisi,** 2023, c. 3, sayı: 1, s. 191.
[66] Hücvîrî, **Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb,** s. 338-339.
[67] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 398.

yarattım."[68] Âyetini delil getirerek buradaki "ibadet etmeleri" ibaresinden kastedilenin "tanısınlar" anlamına geldiğini belirtmiştir. Ona göre mârifet, kalbin Hakk ile beraber bulunması, Hakk'dan başka her şeyden tecrit edilmiş olmasıdır. Bir kimsenin değeri mârifete sahip olup olmamasına bağlıdır. Kişi mârifet sahibi ise değerlidir, aksi halde o kimsenin bir değeri yoktur.[69]

Cüneyd-i Bağdâdî, kalbin en nihayetinde ulaşacağı hali görmesini ve ârifin hiçbir tutumda bulunmamasını mârifet olarak nitelendirmiştir.[70] Yani ârifin kalbine bizzat Allah Teâlâ'nın vasıtasıyla mârifetin verileceği görüşünü benimsemiştir.

Abdülkâdir Geylânî (ö. 561/1166), mârifeti iç tecrübe ile vasıtasız olarak öğrenilen irfan, bilgi olarak tanımlamıştır. Hak tarafından sûfîlere verilen bu bilgileri mârifetullah, bu bilgiyi öğrenen sûfîleri ise ârif veyahutta ârif-i billah olarak nitelendirmiştir. Ona göre bir kimse yüce Allah'ı tanımak maksadıyla var gücüyle uğraşır, sonra ise O'nu tanımaya ulaşmanın mümkün olmadığını, aciz olduğunu anlar, işte bunu anladığı anda en güzel mârifete ulaşmış olur. Bununla ilgili olarak Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) "Mârifet salikin Allah Teâlâ hakkında mârifet sahibi olmaktan aciz olduğunu anlamasıdır" sözünü nakletmiştir.[71] Yani mârifet ehlinden olmak için kul ne kadar çabalarsa çabalasın bunu kendisinin elde edemeyeceğinin idrakinde olmalıdır.

Sûfîler genel olarak mârifetin kaynağı konusunda hemfikirdirler. Onlara göre mârifetin kaynağı Allah'tır ve mârifeti elde etmek için öncelikle yöntemin eksiksiz uygulanması gerekir. Ulaşılan bu bilgiler tasavvufta sır ve gizli bilgi olmasından dolayı yalnızca kul ile Allah Teâlâ arasında olan bilgiler olarak görülmüştür. Bununla beraber mârifeti elde eden ârifin, sûfîlerin genel görüşüne göre yaşadığı bu halleri dile dökmemesi gerektiği söylenilmiştir. Zira mârifetin sözle aktarılmamasının nedenleri arasında onu tam olarak ifade edememek, bu bilgiyi anlayamayacak düzeyde olan kimseler, Cenâb-ı Hakk'ın bundan razı olmaması gibi durumlar sayılabilir.[72]

---

[68] Zâriyât, 5/56.
[69] Hücvîrî, **Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb,** s. 331.
[70] Bkz. Kelâbâzî, **Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf,** çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s. 196.
[71] Şeyh Abdulkadir Geylânî, **El-Fethû'r-Rabbânî Ve'l-Feyzû'r-Rahmânî İrşad Derleri,** çev. Kazım Ağcakaya, Medine Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 585.
[72] Bkz. Yakup Pekdoğru, **"Erken Dönem Tasavvuf Klasiklerinde Mârifet: 4.-5. Yüzyıllar"** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020, s. 208.

Müellif Ebu'l-Kâsım el-Ârif'e göre ise ârif, kendisini Cenâb-ı Hakk'a adayan, O'nun sevgisiyle yanıp tutuşan, O'nunla tanışmak için can atan, O'nun yakınlığını ve rızasının yolunu arayan, Allah Teâlâ'ya dua ve niyazda bulunmaya devam ederek, hiçbir aracı olmaksızın hakikati yalnızca O'ndan isteyen, O'nunla yalnız olmasından başka hiçbir şeye aldırış etmeyen kimsedir. Bunun neticesinde ise yüce Allah'ın o kimseyi kendisiyle baş başa kalma yoluna götüreceğini, sonrasında ise hiç kimsenin tarif edemeyeceği hallere, bilgilere vakıf olunacağını belirtmiştir. Mârifet olarak nitelendirdiği bu bilginin Cenâb-ı Hakk'ın emaneti olduğunu ve mârifet ehlinin yani âriflerin kalplerinde gizli olduğunu söylemiştir:

"Mârifet ehlinin kalpleri Allah'ın sırlarının emanetlerini, hikmetinin inceliklerini, muhabbetinin hakikatlerini, ilminin nurunu ve mârifetinin emanetini yerleştirdiği yeryüzündeki hazineleridir."[73]

Ebu'l-Kâsım mârifet sancağından daha şerefli bir sancağın olmadığını belirtmiştir. Âriflerin ilminin ve yüce himmetlerinin karşısında cennet ve içindeki her şeyin gök ile yerin yanında bir hardal tanesinden daha küçük olduğunu söylemiştir. Ona göre mârifet adı verilen bu ilim kalpte belirir ve ârifin kalbi Cenâb-ı Hakk'a yakîn ve mârifet gözüyle baktığında, O'ndan başkasını görmez, insanlığı kaybetmeksizin insani sıfatlar ondan kaybolur. Nitekim bazı âriflere nasılsınız diye sorulduğunda âriflerin: "Kayıp olduğunu sandığı halde O'nunla olan kişi nasıl olur?" dediğini nakletmiştir. Bu haller ve bilgiler ancak sırlarını insanlığın tozundan arındıran, O'ndan başka hiçbir şeyi görmeyenlerin, O'nun dışındakilere kulluktan sıyrılmış kimselerin görebileceği işaret ve ibarelerdir. Ârifler ise bu hikmetin ve beyanın emanetçileridir.

Ebû Abdullah en-Nibâcî'nin (ö. ?) şöyle dediğini nakletmiştir: "Âriflerin mertebesinin en aşağısı su ve havadan geçmek, ortası iki âlemi onlara dönmeden geçmek, en yükseği ise tekvinin olmadığı hal gibi olmaktır ve Allah Teâlâ, ezelde olduğu gibi evren olmadan haktır."[74] Dolayısıyla ârifin kalbi ezeli ve ebedi inayetin rü'yetiyle, mevcudiyetinin aslının irfanına yüceltilmiştir ve ârif gaflete düşmeden Yüce Allah ile beraber yaşar, O'na hasret duyar ve gözü O'ndan başkasını görmez.

Müellife göre Cenâb-ı Hakk'ın hakikatinden başka kalpler mârifeti bilme kabiliyetine sahip değildir. Yani mârifet Allah tarafından seçilmiş kullarına verilir.

[73] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 24b.
[74] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 7b.

Onun manalarının güzelliğini, açıklamasının inceliğini, kendisi ile sevgilisi arasındaki perdeleri ancak sırrını keşfedebilen kimse bilebilir. Bu bilgi Yüce Allah'tan gelen bir sırdır ve ârif sevdiği ile arasındaki sırrı kimseye açıklamamalıdır. Zira sevdiğinin sırrını açığa çıkaran kimse ifşa edenlerden ve dalâlet içinde kalanlardan olur. Allah'ın bu ilimle şereflendirdiği kimsenin hakkı ise, O'nun dışında kendisini küçük düşürmemek, O'nun kutsallığına saygıdan dolayı, O'ndan başka hiçbir şeye yönelmemek ve O'nun hakkında bilgi edinmektir. Bu meyanda Ebu'l-Alâ İbn Ziyâd'ın (ö. 94/712-13) şu sözünü nakletmiştir: "Kim Allah'ı hakkıyla bilirse, hiçbir nimet onu şaşırtmaz."[75]

2.2. HİMMET

Himmet kavramı, Arapça "hemm" kökünden türemiştir. Hemm; "İyi veya kötü bir şeyi yapmadan önce, kalbin onu yapmaya karar vermesi" demektir. Himmet ise; sözlükte "arzu, istek, meyil, azim" gibi anlamlara gelir. Tasavvuf ıstılahında himmet etmek; "Kendini veya başkasını kemale erdirmek için kalbin, hak tarafına, bütün ruhani güçleriyle kasd ve teveccüh etmesi" şeklinde tarif edilmiştir. Himmet, maddi ve manevi bütün şeylerden sıyrılarak, dünyevi zevkleri, cennete dair güzellikleri ve manevi hazları düşünmeyerek, kişinin bütün benliğiyle Cenâb-ı Hakk'a yönelerek, O'na sığınması ve kalbini meşgul edebilecek her türlü gaflet ve dikkat dağıtan şeylerden uzak durarak Hakk'ın rahmetine sığınmasıdır. Bundan dolayı bazı mürşidlere göre himmet insana verilmiş bir güç ve imkandır.[76]

Abdullah el-Herevî'ye (ö. 481/1027) göre himmet, sadece amaca yönelmeyi gerektiren şeydir. Himmet sahibi de amacını yerine getirmeden duramaz. Herevî, himmeti genel olarak üçe ayırmıştır;

a. İlki gönlü fani dünyânın verdiği sıkıntıdan korumak ve baki olan âhireti arzulamaya yöneltmektir.

b. İkincisi amel etmek, ancak amellere güvenmeyip daha fazlasını arzulamaktır.

[75] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 14b.
[76] Bkz. Seyyid Şerif el-Cürcânî, **et-Ta'rîfât,** çev. Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul, 1997, s. 250.

c. Üçüncüsü ise amellerin sonucu olan kıymetli hallerle yetinmeyip daha da yüksekleri istemektir.[77]

Necmeddîn Kübrâ (ö. 618/1221) "Safi ateş rengi himmetin varlığının alametidir, himmetin manası kudrettir" [78] tarifi ile himmetin bir güç ve kuvvet olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de (ö. 672/1273) "Kuş, yuvaya kadar kanadıyla uçar; ey insanlar, insanların kanadı da himmettir" şeklindeki sözüyle himmetin insana verilmiş bir güç ve imkan olduğuna değinmiştir.[79]

Kâşânî'ye (ö. 736/1335) göre ise himmet kalbin arzu ve isteklerden soyutlanması, müridin ilk doğruluğu veya ilhamın aşamasıyla himmetin birleştirilmesi, kalbin Hakk'ı taleb ederek sadece O'na bağlanması gibi anlamları ifade etmektedir. Sadece Hakk'ı taleb etmek, Cenâb-ı Hakk'a samimi bir niyetle dönmektir. Bundan dolayı sûfîler "Himmet, niyet ve kasdın yüce işlere yönlendirilmesidir" demişlerdir.[80]

Tasavvufta himmet genel olarak mürşidin teveccühü, manevi tasarrufu ve olağanüstü eylemleri gerçekleştirebilme gücü olarak anlaşılmıştır. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye (öl. 638/1240) göre sufilerin himmeti ikaz himmeti, irade himmeti ve hakikat himmeti olarak üç mertebeye ayrılmıştır;

a. İkaz himmeti kalbin temenni ettiği şeye bütünüyle yönelmesi ve uyanık hale gelmesidir.

b. İrade himmeti müridin temenni ettiği şeyi ölesiye bir arzu ile dilemesi, hatta ondan başka bütün istek ve dileklere karşı tamamen kapanıp, sadece onun üzerinde yoğunlaşmasıdır. İşte bu dağları yerinden oynatan, âlemlerde takdirle karşılanan himmettir.

c. Hakikat himmeti ise saf bir ilhamla arzuların bir noktaya toplanmasıdır ve bu, himmetlerini Cenâb-ı Hakk üzerinde toplayan büyük şeyhlerin himmetidir.[81]

---

[77] Abdullah el-Ensarî el-Herevî, **Tasavvufta Yüz Basamak: Menâzilü's-Sâirîn,** çev. Abdurrezzak Tek, Emin Yayınları, Bursa, 2008, s. 119.

[78] Necmüddîn Kübrâ, **Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl,** thk. Yusuf Zeydan, Dâru Suâdi's-Sabâh, Kuveyt, 1993, s. 131.

[79] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Mesnevî-i Ma'nevî,** çev. Derya Örs – Hicabi Kırlangıç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015, c. 6, s. 779 (134. beyit).

[80] Abdürrezzâk el-Kâşânî, **Letâifü'l-A'lâm fî İşârâti Ehli'l-İlhâm,** thk. Saîd Abdülfettâh, Dârü'l-Kütübi'l-Mısrıyye, Kahire, 1995, c. 2, s. 369-370.

[81] Mehmet Demirci, "Himmet", **DİA,** c. 18, İstanbul, 1998, s. 56-57.

İbn Arabî'ye (ö. 638/1240) göre kulun himmeti elde edişi yaratılışında, doğuştan var olan himmet ve sonradan kazanılan himmet olmak üzere iki türlüdür.[82] Yani himmet kimilerinde doğuştan gelen ilk andan beri var iken, kimisindeyse sonradan elde edilmiştir.

Sûfîlere göre her iyi şeyin hakikati himmettir. Nitekim Ebû Bekir et-Tamestânî (ö. 340/951) her hayrın başının, her şeyin esasının himmet olduğunu ve bütün eşyanın merkezinin bunun üzerine olduğunu söylemiştir.[83] Sûfîler himmetin önemine dikkat çekmişler ve buna değer verilmesini istemişlerdir. Nitekim Abdülkerîm el-Cîlî (ö. 832/1428) bütün başarının himmetteki samimiyete bağlı olduğunu belirtmiştir. Ona göre isteğinde samimi olan kimsenin iki alameti vardır: Yöneldiği ve istediği şeyin olacağına kesin olarak inanmak ve gücü nispetinde istenen şeylerin gereğini yapmak. Hâli böyle olmayan kimseye himmet ve azim sahibi denmez. O sadece boş temenniler ile avunan ve davasında yalancı olan birisidir. Böyle bir kimse aradığını bulamaz, sevdiğine kavuşamaz.[84]

Sonuç itibariyle tasavvufta himmet genel olarak mürşidin teveccühü, manevi tasarrufu ve olağanüstü eylemleri gerçekleştirebilme gücü olarak anlaşılmıştır. Kul sadece Allah'a yönelerek, O'ndan başka hiçbir şeyle kalbini meşgul etmemelidir. Nitekim yüce himmete giden yol hizmet etmekten geçer. Dolayısıyla himmet, kulun bütün dünyevi ve uhrevi zevklerden arınarak yalnızca Allah için hizmet etmesi ve kalbin Hak tarafına bütün ruhani güçleriyle birlikte teveccüh etmesidir.

Müellif Ebu'l Kâsım el-Ârif'e göre ise himmet, sadece Hak ile beraber olmak, O'nu bulmak ve O'na yakın olmaktır. Her insan himmetinin yüceliğine göre hedef ve isteklerinin yönünde ilerler ve himmetine göre davranır. Ebu'l-Kâsım her iki dünyâ için de ârifin himmetinden ve mürüvvetinden daha yüce bir şeyin olmadığını, çünkü himmetin bireysel, manevi, ezeli ve ebedi olduğunu söylemiştir. Himmet sahibi bir kimse Rabbini tanır, O'ndan başka hiç kimseden bir şey istemez, sadece Cenâb-ı Hak ile beraber olur, ne cennet ümidiyle ne de cehennem korkusuyla hareket eder. İşte böyle olan ârifleri yüce himmet sahibi olarak nitelendirmiş ve Cenâb-ı Hakk'ın onların

[82] İbnü'l-Arabî, **Mevâkiu'n-Nücûm ve Metâliu Ehilleti'l-Esrâr ve'l-Ulûm,** el-Mektebetü'l-Asrıyye, Beyrut, trs., s. 75-76.
[83] Herevî, **Tasavvufta Yüz Basamak: Menâzilü's-Sâirîn,** s. 119.
[84] Abdülkerîm el-Cîlî, **İnsan-ı Kâmil,** çev. Abdülkadir Akçiçek, Kitsan Yayınları, İstabul, 1973, c. 2, s. 47-50.

ümidini kesmeden himmetleri doğrultusunda onları kendisine yakınlaştıracağını belirtmiştir.

Ebu'l-Kâsım himmetinin derecelerinden bahsetmiş ve üç kısımda ele almıştır. Ona göre insanlardan bir kısmı dünyâlık şeyleri arzular, bir kısmı âhireti arzulayarak hareket eder, bir kısmı ise sadece Mevlâ'yı ve O'nun yakınlığını ister. Yüce himmet ehlinden olan bu kimse için önemli olan Rabbinin kurbiyetidir. Dolayısıyla bütün isteklerinde ve davranışlarında himmeti Rabbi olan bir kimsenin Cenâb-ı Hak katındaki değeri sonsuzdur. Nitekim bu konuda İbrâhîm b. Edhem'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Rabbime karşı himmetimin amacının mahlûkat olmasından dolayı utanırım."[85] Yani himmetin asıl gayesi gerek dünyâ gerekse âhirete dair yaratılmışlar değil, Allah Teâlâ olmalıdır.

Himmet ehli, sıyanet sahibi olmalı, kimseden bir şey almamalı ve istememelidir. Dünyâlık isteklerinin üstesinden gelmeli ve kalbinde yalnızca Allah'ın sevgisine yer vermelidir. Müellif bu doğrultuda Behlûl-i Dânâ (ö.?) ısrar etseler bile hiç kimseden bir şey kabul etmediğini çünkü Allah ile arasına aracı koyarsa oradan himmetin kaybolacağını ve himmetin en üst mertebesinin O'ndan başka hiçbir şeye yönelmemek olduğu görüşünü rivâyet etmiştir.[86] Genel olarak baktığımızda Ebu'l-Kâsım da himmet konusunda diğer sûfîler gibi düşünmektedir. Himmet kalbin tamamıyla Allah'a yönelmesi şeklinde açıklanmıştır. Himmet sahibi kimsenin ise bu doğrultuda hareket edeceği ve ihtiyaç halinde dahi Cenâb-ı Hakk'tan başkasına meyletmeden O'nunla beraber ve O'na yakın olan kimselerden olacağı üzerinde durulmuştur.

2.3. ALLAH'IN KULLARINA DUYDUĞU GAYRET

Sözlükte ırz, namus, sevgi, haysiyet, yücelik gibi anlamlarının yanı sıra kıskançlık anlamına da gelen gayret, bir kimsenin hakkı olan bir şeye başkasının ortak olmasından hoşlanmaması ve bunu habis görmesidir.[87] Tasavvuf ilminde gayret tabiri Allah Teâlâ'nın yalnızca kendisine ibadet ve itaat hakkında başka kimselerin ortak olmasından razı olmamasını, kulunun hep kendisiyle meşgul olmasını istemesini, onu

[85] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 14a.
[86] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 18b.
[87] Cürcânî, **Ta'rîfât,** s. 168-169.

insanlara bırakmamasını ve onlardan kıskanmasını ifade etmektedir. Bu anlamda Allah'ın kullarına karşı olan kıskançlığından bahseden ilk sûfînin Râbia el-Adeviyye olduğu söylenebilir.[88] Aynı zamanda gayret, müritlerin Cenâb-ı Hakk için olan çabası, sadece Allah'a yönelmesi, O'ndan gayrısının sevgisine kalbinde yer vermemesi ve yaptığı her şeyi yalnızca Allah'ın rızasını gözeterek yapması, Allah için kıskanması anlamında kullanılmıştır.[89]

Cenâb-ı Hakk'ın gayreti iki nevidir; ârif kullarına olan gayreti ve avam kullarına olan gayreti.[90] Allah Teâlâ'nın ârif kullarına karşı gayreti kendisinden başkasına yöneldikleri anda onları kıskanması şeklinde tezahür etmektedir, ârif kullar yalnızca Allah'ın rızasını dikkate alarak, O'nun sevgisi, muhabbeti için yaşarlar, bir anlığına başka bir şeye yönelseler Rabbleri kıskanır. Cenâb-ı Hakk'ın avama olan gayreti ise mutlu olmaları ve azaba duçar olmamaları için onların günah işlemekten, kötü işlerden uzak durmasını istemesidir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v) bazı hadislerinde şöyle buyurmuştur:

> *Şüphesiz ki Allah kıskanır, mü'min de kıskanır, Allah'ın kıskanması mü'minin haram kılınan günahları işlemesi sebebiyledir.*
> *Allah'tan daha gayretli kimse yoktur. Gayretinden dolayı bütün kötü işleri yasaklamıştır. Allah'tan daha çok övülmeyi seven biri yoktur. Bu sebepten fevâhişin açığını da gizlisini de haram kılmıştır. Medihten Allah kadar hoşlanan bir kimse de yoktur. Bu nedendendir ki nefsini methetmiştir.* [91]

Allah Teâlâ Gayyûr sıfatına sahiptir, veli kullarını sever ve onları kıskanır. Allah'ın kuluna olan gayreti hep kendisiyle ilgilenilmesini istemesidir. Kuşeyrî'ye göre eğer evliya Hak'tan başkasıyla huzura ererse, ondan başka birini düşünürse veya kalplerine başka bir şey yerleşirse, Allah hemen evliyasının bu hallerini altüst eder. Evliyasının bu halleri son bulana kadar onları kıskanır. Hz. Âdem'in cennette sonsuza kadar kalacağını düşünerek huzur bulunca Allah'ın onu cennetten çıkarması gibi ve Hz. İbrâhîm'in oğlunu çok sevince Allah Teâlâ'nın onu boğazlamasını emretmesi gibi, bunun üzerine İbrâhîm ve oğlu İsmâil Allah'a boyun eğdiler, İbrâhîm'in kalbi İsmâil'in sevgisinden arınınca ve gönlünde yalnızca Hak Teâlâ'nın muhabbeti kalınca Allah oğlu yerine fidye bağışlamasını buyurdu.[92]

---

[88] Annemarie Schimmel, **Tasavvufun Boyutları,** Adam Yayınları, İstanbul, 1982, s. 45.
[89] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 345.
[90] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 345.
[91] İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi,** Akçağ Yayınları, Ankara, 1988, c. 12, s. 287-288.
[92] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 345.

Rivâyete göre bir grup hastalandığı için Râbiatü'l-Adeviyye'yi görmeye gitmişler, nasıl olduğunu ve hastalığının sebebini sormuşlar. Râbia hastalığının sebebinin ne olduğunu bilmediğini söylemiş fakat bir keresinde cennetin ona gösterildiğini bunun üzerine kendisinin gönlünde onu arzuladığını bunun için Mevlâ'nın onu kıskanmış olabileceğini anlatmıştır. Cennete meyletmesinden dolayı Rabbinin ona kırıldığını belirtmiştir. Yine Kelâbâzî'nin (ö. 380/990) anlattığına göre, Ahmed b. Semîn, Mekke'de yolda giderken yetişin diye bağırıyordu, yanına gittiğimde ne olduğunu sordum. Bunun üzerine bana yanındaki paraları verdi ve bunları almam gerektiğini çünkü paralar yanındayken Allah'ı zikredemediğini söyledi. Yanındaki on dört dirhemi almamın akabinde "Lebbeyk Allahümme lebbeyk" diye bağırdı. Allah velisinin yanında parasının olmasını ve velisinin buna meyletmesini kıskanır. Bu onun Hakk'ı anmasına engel olur.[93]

Muhammed b. Hasan'dan (ö. 189/805) rivâyet edildiğine göre Lübnan dağlarında gezerken karşısına bir delikanlı çıkmış ve Muhammed b. Hasan'ı görünce kaçıp koşmaya başlamış, kendisini takip eden Muhammed, gençten bir nasihat istemiştir. Bunun üzerine genç şöyle demiş: "Çok dikkatli ol, zira Hak Gayyûrdur, kıskançtır, kullarının hiç birinin kalbinde kendisinden başka birinin yer almasını istemez." Aynı şekilde Abdurrahmân Sülemî (ö. 412/1021) Nasrâbâzî'den (ö. 367/978), Cenâb-ı Hakk'ın Gayyûr olduğunu ve gayretinin tecellisi olarak, kendisine ulaşmaya kendisinin tarikinden başka bir tarîk bırakmadığını işittiğini söylemiştir.[94] Zira Allah Teâlâ kalbi kendisinden başkasına meyleden sevgili kullarına karşı pek kıskançtır. Kulunun yalnız O'na yönelmesini, başka şeylere ilgi duymaksızın kendisinin rızasını gözetmesini arzu eder.

Anlatırlar ki: Ebû Bekr Şiblî'nin (ö. 334/946) Ebu'l-Hasan adındaki çocuğu vefat etmişti. Annesi üzüntüden saçını başına yolmuş, buna şahit olan Şiblî ise sakallarını kesmiştir. Kendisine başsağlığına gelenlenlerden birinin onun bu halinin sebebini sorması üzerine Şiblî şöyle söylemiştir: "Cenâb-ı Hakk'ın büyüklüğünden habersiz bana başsağlığına gelenler gaflet içinde Allah'tan bana ecir isteyecekler, bundan dolayı gaflet içinde Allah'ı zikretmeyi bırakıp, sakalıma ne olduğunu söylemeleri daha iyi olur diye sakalımı kestim." Hikaye edilmiştir ki: Adamın biri bir

[93] Kelâbâzî, **Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf,** s. 219-220.
[94] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 345.

kişinin Allah yücedir dediğini işitmiş ve adamın bunu gaflet içinde dediğini idrak edince ona Allah'ın yüce olduğunu söylemesinden ziyade Allah'ın yüce olduğunu kabul etmesini arzulayacağını belirtmiştir.[95] Bu iki rivâyetten de anlaşılacağı üzere sûfîlere göre Allah Teâlâ gaflet içinde zikredilmemeli, onun yüceliği ve azâmeti bizzat kalbe yerleştirilmelidir.

Görüldüğü üzere Allah'ın kullarına duyduğu gayret (gayretullah), kendisinden başkasına ibadet edilmesinden ve kulunun gönlünde O'ndan başkasının sevgisine yer vermesinden razı olmamasıdır. Zira Cenâb-ı Hak, kulluk etmede ve muhabbette ortaklığı kabul etmez. Kulunun her şeyden çok O'nu sevmesini ve her şeyin kendisinden geldiğini bilmesini arzu eder. İşte Allah Teâlâ hakikat ehlinin başına gelen olayların tamamının kendisinden geldiğinin görülmesini ister. Bu Cenâb-ı Hakk'ın kullarına duyduğu gayret sebebiyledir. Yüce Allah bir kulunu sevdiğinde, o kul tamamıyla kendisini sevsin kalbinde başka bir şeye yer vermesin ister. Eğer kulu kalbinde Hakk'tan başka bir şeye yer verirse veya bir an için başka bir şeye meylederse Allah Teâlâ bunu sevgide ortaklık (şirk) olarak görür. Bu durumu asla kabul etmez ve kulunu çeşitli musibetlerle karşılaştırır. Buradan da anlaşıldığı gibi aslında Cenâb-ı Hak Gayyûr sıfatıyla kulunu fuhşiyattan korumaktadır. Öyleyse Cenâb-ı Hak kullarından yalnızca kendisine itaat ve ibadet edilmesini istemekte, kulunun kendisinden gayrısına meyletmemesini arzu etmektedir.

Müellif Ebu'l-Kâsım el-Ârif ise Allah'ın kullarına duyduğu gayret ile ilgili diğer sûfîlerle aynı açıklamalarda bulunmuştur. Allah'ın kendisini sevenlerin sırlarından ve âriflerin himmetinden haberdar olduğunu belirtmiştir. Ona göre Allah bir kulunu çok sever, kendisine dost olarak seçerse, ona olan sevgisi ve kurbiyeti nispetinde onu kıskanır. Eğer kulunun gönlünde kendisinden başka bir mevzu ve kendisi dışında bir şeye meylettiğini görürse, onu azarlar ve bu şey kendisi açısından bir musibet olur. O halde kul sevdiğinden başka bir şey düşünmemeli ve O'nun yüceliğine, kutsallığına hürmetini muhafaza etmelidir. Nitekim Allah Teâlâ, habibi Hz. Muhammed'e şöyle buyurmuştur: "Sakın ola ki, onlardan bazı gruplara verdiğimiz geçici dünyâ nimetine göz dikmeyesin!"[96] Ebu'l Kâsım daha sonra ise "Peygamber bunları görürken gözleri ne kaydı, ne de sınırı aştı."[97] âyetini delil getirerek Cenâb-ı

[95] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 346-347.
[96] Hicr, 15/88.
[97] Necm, 53/17.

Hakk'ın Hz. Muhammed'i, kendisinden başka hiçbir şeye yönelmemesi ve kendisine yakın olarak güzel ahlâkını korumasından dolayı övdüğünü belirtmiştir.

Ebu'l-Kâsım'a göre tüm dünyâ nimetleri kulun önüne sunulsa dahi kul bunlara bakmamalıdır. Bu konuda Hz. Muhammed'e Cebrail'in bütün dünyâ hazineleri ile birlikte geldiğini fakat Peygamber'in Allah'ın yüceliğine hürmetten dolayı bu nimetleri kabul etmediğini aktarmıştır. Yine müellifin eserinde aktardığına göre bir adamın sağına ve soluna hiç dönmediği ve hiç kimseye bakmadığı rivâyet edilmiştir.[98] Bu durum adamın kendisine sorulunca Allah'ın âşkından bir kadeh içen kimsenin, O'ndan başkasına dönmeyi kerih bulacağını söylemiştir. Fakat bir gün tavaf esnasında biri kendisine seslenmiş ve adam bir an ona dönmek isteyince gaipten gelen bir sesin: "İçimizden başkalarına dönen bizden değildir." dediğini duymuştur. Bunun üzerine adam fenalaşmıştır. Rivâyette görüldüğü gibi Allah Teâlâ Gayyûrdur ve kullarına duyduğu gayretten dolayı kulunun başka birine veya kendisinden başka herhangi bir şeye muhabbet duymasını istemez.[99]

Kitâbü'l-Himme'de yer alan rivâyete göre, Feth el-Mevsılî'nin (ö. 220/835) bir oğlan çocuğu vardı. Bir gün ona olan sevgisini kalbinde hissetti. Bundan dolayı kıraat faaliyetini ve daha önce olan münâcâtını kaybetti. Sonra Allah'tan af diledi ve bir süre hiçbir şey hissedemedi. Birden başkalarına meylettiğini, kalbinde başkalarına yer olan bir kimseye bunu yaptıklarını söyleyen bir ses işitti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk'a oğlunu hemen kendi yanına alması için seslendi. Sonrasında eşinin bağırmasıyla uyandı ve oğlunun kuyuya düştüğünü öğrendi. Tüm bu olanlardan sonra Feth şöyle söylemiştir: "Ey Habibim, senden başka kimsem yok, sana kavuşacağım zamanı bekliyorum, ey dostum, senden başka birinin sevgisi kalpte bir yalandır." Aynı şekilde anlatıldığına göre Riyâh el-Kaysî ailesinden bir çocuğu öperken Râbia el-Basrî yanına gelip ona: "Çocuğu seviyor musun?" demiştir. Riyâh ise onu sevdiğini söylemiş ve bunun üzerine Râbia: "Sanırım kalbinde Cenâb-ı Hak'tan başkasının sevecek bir yer var." dedi. Öyle ki Riyâh, Râbia'nın bu sözünden çok etkilendi ve kendinden geçti.[100]

Görüldüğü üzere Ebu'l-Kâsım gayret terimini diğer sûfîler gibi ele almıştır. Onun nezdinde gayret; Allah'ın kullarına duyduğu kıskançlıktır. Kul bunun neticesi olarak kalbinde yalnızca Rabbine yer vermeli, ister aile olsun, ister çok güzel nimetler

[98] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 8b-9a.
[99] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 10a.
[100] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 10b-11a.

olsun bir an için bile bunlara arzu duymamalıdır. Kul sadece Allah'ın rızasını gözetmelidir, Rabbine karşı ibadet ederken cennet arzusu veya cehennem korkusuyla değil Rabbinin muhabbetini isteyerek ibadet etmelidir. Allah'ta böyle olan çok sevdiği, kendisine dost seçtiği kulunu kıskanır, kulunun hatırına O'ndan başka bir şey gelsin istemez. Netice olarak Allah'ın kullarına duyduğu gayret onları muhafaza etmek içindir. Allah sevdiği ârif kulunun ona ortak koşmasını istemez ve bunun sonucunda yalnızca kendisine itaat ve ibadet edilmesini ister.

2.4. MÜRÜVVET

Sözlükte "kişi" manasındaki mer' kökünden türeyen mürûet/mürüvvet; yiğitlik, mertlik, adamlık, iyilik ve ihsanda bulunma, lütfetme anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf ehline göre mürüvvet; evliyaların lütufları ve ihsanlarıdır. Kurân-ı Kerîm'de mürüvvet tabiri yer almamaktadır. Bununla birlikte bazı âyetler mürüvvet kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Râgıb el-İsfahânî'ye göre, "Şüphesiz ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı ve yakınlara bakmayı emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar."[101] âyetinde mürüvvet eksiksiz bir şekilde tanımlanmıştır. Yani mürüvvet iyi hasletleri kendinde bulundurmak, kötü hasletlerden sakınmaktır.[102]

Bâyezîd-i Bistâmî mürüvveti, "açığa çıktığında utanacağın bir işi gizli olarak da yapmamaktır" şeklinde izah etmiştir ve mürüvvetle ilgi şu sözlerini dile getirmiştir:

"Ey oğul! Allah için öyle işi yapma
Ortaya çıkınca seni utandıracaksa
Mürüvvet ehlinin yapmayacağı işi yapma!"[103]

Mâverdî (ö. 450/1058) mürüvveti, "Nefsin, kendisinden kasıtlı olarak çirkin bir hareket meydana gelmeyecek şekilde en üstün melekeler elde etmiş olması" şeklinde tanımlamış ve mürüvvetin doğuştan gelmeyerek ahlâk yolundaki gayretle elde edilebileceğini ve insanın kendi çabasıyla kazanacağı en önemli şeyin mürüvvet olduğunu söylemiştir. Tıpkı çalışarak, çabalayarak elde edilen helal kazanç gibi.

İbn Hibbân (ö. 354/965) tarafından mürüvvet "Allah'ın ve müslümanların kötü saydığı davranışlardan uzak durmak, Allah ve müslümanlar tarafından güzel görülen

[101] Nahl, 16/90.
[102] Cürcânî, **Ta'rîfât,** s. 232.
[103] Harakânî, **Ârifler Sultanı Bâyezîd-i Bistâmî Hayatı ve Menkıbeleri,** s. 278.

hasletleri kendinde bulundurmak" şeklinde tanımlanmıştır. Yine İbn Hibbân'ın naklettiği bir tanıma göre mürüvvet "açıktan yaptığında haya ettiğin bir şeyi üstü örtülü bir şekilde de yapmamak" olarak tarif edilmiştir.[104]

Rebîa b. Ebû Abdurrahman (ö. 136/753) mürüvveti yolculuk halinde ve ikamet halinde olmak üzere ikiye ayırmıştır. Yolculuk halinde mürüvveti yiyecek dağıtmak, arkadaşlarına hoş şakalar yapmak ve güzel ahlâk; ikamet halindeki mürüvveti ise Kur'an okumak, camiye gitmek ve iffetli olmak şeklinde açıklamıştır.

İmam Şâfiî ise (ö. 204/819) güzel ahlâk, cömertlik, alçakgönüllülük, ibadetlerini yapmak olmak üzere tüm bu vasıfların birleşmesinden oluşan bütünün tamamının mürüvveti ifade ettiğini söylemektedir. Ona göre bütün bu güzel değerler mürüvvet kavramı adı altında toplanmıştır.[105]

Mürüvvet, tasavvuf ilminde karşımıza çıkan önemli kavramlardan biridir. Fakat sûfîler mürüvvet kavramına ayrı olarak pek yer vermemiş ve mürüvvet daha çok fütüvvet kavramı içerisinde ele alınmıştır. Fütüvvet kelimesi sûfîler tarafından mürüvvet terimini kapsayan ve güzel ahlâka sahip, sünneti en güzel şekilde yaşayan kimsenin vasfı olarak kullanılmıştır. [106] Yani anlaşılan şudur ki fütüvvet, mürûet/mürüvvet temelli ahlâki değerleri barındıran bir tabirdir ve mürüvvet fütüvvetin bir şubesi gibidir. Nitekim Kuşeyrî'de yer alan rivâyete göre Nasrâbâzî şöyle demiştir: "Mürüvvet fütüvvetin bir şubesidir, bu da dünyâ ve âhiretten yüz çevirmek ve bunlara minnet etmemektir."[107]

Genel olarak baktığımızda tasavvufta önemli bir tabir olan mürüvvet, kulun güzel hasletlerle donanmasıdır. İslâm dini daima tatlı dili, güzel söz söylemeyi, karşındakinin kalbini kırmamayı, güzel ahlâklı olmayı ve karşındaki kötü olsa bile üslubuna dikkat etmeyi öğütlemiştir. Bu konuda Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) bizler için "üsve-i hasene"[108] en güzel örnek olmuştur. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'yı ve Hz. Hârûn'u Firavun'a karşı gerçekleri anlatması için görevlendirdiğinde dahi *"Ona yumuşak söz söyleyin"*[109] buyurmuştur. Bundan dolayı dostlarımıza karşı daima mürüvvet sahibi

[104] Mustafa Çağrıcı, "Mürüvvet", **DİA,** c. 32, İstanbul, 2006, s. 61-63.
[105] Ömer Özpınar, "Hadis ve Fıkıh Edebiyatında Ortak Bir Kavram: Mürûet", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2011, c. 32, sayı: 32, s. 110-111.
[106] Fütüvvet kavramının anlamı ve tarihi gelişim süreci için bkz. Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", **DİA,** c. 13, İstanbul, 1996, s. 259-261.
[107] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 307.
[108] Ahzâb, 33/21.
[109] Tâhâ, 20/44.

olmaya, düşmanlara karşı da düşman gibi bir davranış sergilemek yerine geçimli bir tavır serilemeye dikkat etmeliyiz.

Sonuç itibariyle kimse doğuştan mürüvvet sahibi değildir. Mürüvvet tasavvufta güzel hasletlere sahib bir kimsenin sonradan kazanacağı güzel tutum ve davranışları ifade etmek için kullanılmıştır. Mürüvvet ehli kendisini başkalarından üstün görmez, kendisinden önce başkasını düşünür, güzel ahlâklı olmayı gaye edinir, sünneti seniyyeye tabi olur. Kimseyi incitmeden ve kırmadan konuşur. Üslubuna dikkat eder ve boş şeylerle avunmak yerine güzel olan yüce olan şeylerin peşinden gider. Kul yalnızca Allah'ın rızası sebebiyle karşılık beklemeden bu güzel vasıfların kendisinde olması için çabalar. Ezcümle mürüvvet genel olarak iyi olan tüm güzellikleri ve ahlâki tutum ve davranışları kapsayan bir kavram olurken, mürüvvet ehli ise ibadetleriyle meşgul olan, güzel vasıflara sahip, güzel ahlâklı kimseler için kullanılmıştır.

Ebu'l-Kâsım el-Ârif'e göre mürüvvet, ârifin Allah'ın rızasını gözeterek, ilmine yakışır bir şekilde bütün güzel hasletleri kendisinde muhafaza etmesidir. Ona göre mürüvvet ehlinin mertebeleri vardır ve bunun en aşağı mertebesi, dünyâyı onu sevene, âhireti de onu isteyene terk etmek ve yüce Allah ilminle seni sonsuza kadar cehenneme koysa ve azap etse dahi, Cenâb-ı Hak'da teselli aramaktır. Ebu'l-Kâsım, mürüvvet ve yüce himmet sahibi olan ârifin Allah'ın muhabbetini ve rızasını arzu ettiğini belirtmiştir. Nitekim İbn Sîrîn'in (ö. 110/729) şöyle dediğini aktarmıştır: "Eğer iki rekat namaz ile cennet arasında seçim yapmam gerekseydi, iki rekat namazı seçerdim. Zira cennet nefsimin arzuladığı ve razı olduğudur. İki rekatta ise Allah Teâlâ'nın muhabbeti ve rızası vardır." Müellife göre ârifin himmetinden ve mürüvvetinden daha yüce ve daha üstün hiç bir şey yoktur, çünkü ârifin yüce himmeti ve mürüvveti ilahi, ferdi, manevi ve kuvvetlidir.[110]

2.5. EMEL VE GAFLET

Emel, Arapça bir kavram olup "arzu, istek, beklenti, umma" anlamlarına gelmektedir. Kurân-ı Kerîm'de iki yerde geçmektedir. İlk âyette "Onları kendi hallerine bırak, yiyip içsinler, dünyanın sefasını sürsünler, boş ümitler onları oyalaya

[110] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 15a-17a.

dursun. Aldırış etme, yakında onlar başlarına nelerin geleceğini öğrenecekler."[111] buyurulmuş ve burada emel, insanı oyalayan, âhiretini unutturan dünyâlık istekler için kullanılmıştır. Diğer âyette ise "Mallar ve evlatlar, dünyâ hayatının süsüdür. Baki kalacak salih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır."[112] şeklinde salih amelleri ümit etmek, onlara dayanmak anlamlarına gelecek şekilde yer almıştır.

Tasavvufta emel kavramı genel olarak zühdün zıddı olarak, dünyevi istek ve arzuları ifade etmek üzere "tûl-i emel" şeklinde kullanılmıştır. Tûl-i emel; insanın hep yaşayacakmış gibi dünyâya aşırı değer vermesi ve bağlanması, gayretini, âhiretini düşünmeyi ihmal ederek dünyâlık hevesleri için harcamasına denilmiştir. Bunun tam zıddı olan kasr-ı emel ise; insanın her an ölecekmiş gibi yaşaması ve buna göre davranması, âhireti için faydalı işlerle meşgul olmasıdır.[113] Hz. Muhammed (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: "Âdemoğlu ihtiyarladıkça onda iki şey gençleşir. Mala karşı hırs ve hayata karşı hırs."[114] İnsan emel sahibidir, fakat bunu olabildiğince aza indirgemeli ve dünyâlık şeyler için ömrünü harcamayı terketmelidir.

Tûl-i emelin başlıca iki sebebi vardır. ilki dünyâ sevgisi, ikincisi ise cehâlettir. Dünyâ sevgisi kulun ölümü düşünmeden, hiç ölmeyecek gibi yaşamasına sebebiyet verir. Dünyevi bağlardan kopmak için evvela mal sevgisinden kopmak lazım gelir. Zira insanı Hakk'tan saptıran mala olan düşkünlüğüdür.[115] Allah Teâlâ Ku'ân-ı Kerîm'de yaşanılan bu dünyâ hayatının bir imtihandan ibaret olduğunu bildirmiştir.[116] Kul hiç ölmeyecekmiş gibi yaşamak ister, dünyâ hayatını bir eğlence yeri gibi görür ve onun sevgisi kendisinin aldanıp gitmesine sebep olur. Bu dünyâ gelip geçicidir, mala mülke fazla değer verip asıl amaçların unutulmaması gerekir. Yüce Allah kullarını dünyânın aldatıcılığına karşı uyarmakta ve şöyle buyurmaktadır:

> *İyi bilin ki dünya hayatı ancak bir oyundan, bir eğlenceden, bir süs ve gösterişten, aranızda bir övünmeden, mal ve evlatta çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki, onun bitirdiği ekinler çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kuruyuverir de sen onu sapsarı kesilmiş görürsün. Ardından da çer çöp hâline gelirler. Âhirette kâfirlere şiddetli bir azap, mü'minlere ise Allah'tan bir bağışlama ve rızâ vardır. Evet, dünya hayatı, aldatıcı bir menfaatten başka bir şey değildir.*[117]

---

[111] Hicr, 15/3.
[112] Kehf, 18/46.
[113] M. Zeki Duman, "Emel", **DİA,** c. 11, İstanbul, 1995, s. 87.
[114] Canan, **Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi,** c. 6, s. 328.
[115] Ayrıntılı bilgi için bkz. Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 484.
[116] Mülk, 67/2.
[117] Hadîd, 57/20.

Uzunca emellere sahip olmanın nedenlerinden diğeri ise cehâlettir. Zira cehâlet her kötü olan şeyin başıdır. İnsanoğlu gençliğine, sağlıklı olmasına güvenir ve kendisini ölüme uzak görür. Bundan dolayı dünyâya kapılıp gider. Halbuki unutulmamalıdır ki ölümün ne zaman, kime geleceği hiç belli olmaz. Cahil olmayan bir kimse her an ölüm kendisini bulacakmış gibi hareket eder. Dünyâlıkla avunmak yerine ibadetleriyle meşgul olur. Dini vecibelerini yarına ertelemez. İşte önemli olan nokta şudur ki, dünyâlık istekler bizim dini görevlerimizin önüne geçmemelidir. Zira Resulullah (s.a.v.): "Ümmetim için endişe ettiğim hususların en korkunç olanları heva ve hevese uymak ve tûl-i emeldir." Hevaya uymak insanı hak yoldan saptırır. Tûl-i emel ise âhireti unutturur." buyurmuştur.[118] Asıl amaç dünyevi arzular değil, âhireti unutmadan imtihanı hakkıyla yerine getirip Cenâb-ı Hakk'ın sevgisini kazanmak olmalıdır.

Emellerin kısa tutulmaması ibadetleri de zorlaştırmaktadır. Nitekim İmam Gazzâlî'ye göre ibadetin zorluğunu gideren ve kolaylaştıran batını şartlar dört şeyden ibarettir:

a. Kalbin müslümanlara karşı kıskançlıktan, bidatlardan ve dünyâya dair fazla endişelerden arınmasıdır. Çünkü bütün kalbinin himmetini dünyâlık kaygılara adayan bir kimsenin gece vakti ibadet etmesi mümkün değildir.

b. Emelin kısaltılması ve kalpte bulunan korkudur. Kişi âhireti, cehennemin korkutucu mertebelerini düşündüğünde tedbir alır ve ona göre davranmaya gayret eder. Beklentilerin az tutulmaması ibadetleri kolaylaştıran önemli bir unsurdur.

c. Kul gece ibadet etmenin faziletini ve bu konuya dair rivâyetleri, eserleri dinlemeli ve bilmelidir ki, sevap işlemeye olan arzusu artsın.

d. İbadetlere teşvik eden gizli unsurlardan sonuncusu ise, Cenâb-ı Hakk'ı sevmek ve kalbine gelen manaların Allah'ın ona yaptığı hitabı olduğuna şüphesiz inanmaktır. Böylelikle kulun Rabbi ile yaptığı münâcâtın lezzeti uzunca ibadet emeye mütehammil olmasını sağlar.[119]

Gaflet, sözlükte "yanılmak, dalgınlık, dikkatsizlik, önemsememek" manalarına gelmektedir. Arapça "غفل" kökünden gelen gaflet terim olarak, "gerektiği kadar uyanık olmamak ve dikkatsiz davranmak, nefsin isteklerine uyarak vakti boş geçirmek,

[118] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 238.
[119] Bkz. İmam-ı Gazâlî, **İhya-î Ulûmi'd-Dîn,** çev. Ali Arslan, Arslan Yayınları, İstanbul, 1971, c. 3, s. 334-336.

insanın yanılgı halinde olması" şeklinde tarif edilmiştir. Tasavvufta sûfîler gaflet konusuna önemle yer vermişlerdir. İbnü'l-Havârî (ö. 246/860) gafleti "en büyük musibet ve kasvet" olarak açıklamıştır. Kendisine göre en ağır uyku gaflettir. Eğer gaflet olmasaydı insanoğlu nefsinin isteklerine uymazdı. Cüneyd-i Bağdâdî, Cenâb-ı Hak'tan gafil olmanın ateşte yanmaktan daha çetin olduğunu belirtmiştir. Ebu Câfer Sinân'a (ö. 311/923) göre, insanın işlediği günahın sonucunda tövbe etmesinin gerekli olduğundan habersiz olması işlediği günahtan daha kötüdür. Dârânî'ye (ö. 215/830) göre gafletten kurtulmanın tek çaresi Allah korkusudur.[120]

Tasavvuf ehline göre gaflet, Hak'tan habersiz olmak, dünyâya anlamsızca bakarak niye gönderildiğinin farkında olmadan yaşamaktır. Âlemdeki muhteşem nizamı ve özellikleri fark edememektir. Gaflet içerisinde olan kulun gözüne sanki bir perde inmiştir. Öyleki hayatını keyfince, başıboş bir şekilde, nefisinin istekleri doğrultusunda ve günahlarını tekrarlayarak sürdürür. Böylelikle gaflet kulun ibadet ederken manevi huzuru hissetmesine ve dini vecibelerini yerine getirmesine engel olur. Gaflete düşen kul, Allah Teâlâ'yı unutur ve dünyevi emellerinin peşinden koşar. Böyle insanlar dalâlet içerisinde kalmış ve sapmış kimselerdir. Nitekim Cenâb-ı Hak: "Allah'ı unutup da bu yüzden Allah'ın da kendilerine kendilerini unutturduğu, dolayısıyla fayda ve zararı bilmeyen kimseler gibi olmayın. Onlar, büsbütün yoldan çıkmışların ta kendileridir."[121] buyurmuştur.

Sûfîler gafleti, bazı durumlarda gerekli olan ve hiç olmaması gereken olmak üzere ikiye ayırarak ele almışlardır. İbnü'l-Verd'e (ö. 263/876) göre gaflet, rahmet ve felaket olarak ayrılmaktadır. Rahmet olan gaflet bir kimsenin kulluk görevini yapmasına engel değildir. Felaket olan gaflet ise günahkar kimseyi dini vecibelerini yerine getirmesinden alıkoyar.[122] Mücadele edilmesi gereken ve insanı çıkmaza sürükleyen bu tür gaflettir. İnsanı adeta kör eder, kişi gerçekleri göremez olur, gaflet hali onların Cenâb-ı Hak'tan gafil bir hayat sürdürmelerine neden olur. Sa'dî (ö. 691/1292) gaflet içerisinde olanlar için der ki:

"Sen menfaat ve mal endişesiyle Hak'tan gafilsin,

Bu yüzden en değerli sermayen ömrünü boşa geçirirsin.

---

[120] Süleyman Uludağ, "Gaflet", **DİA,** c. 13, İstanbul, 1996, s. 283. Ayrıca bkz. Cürcânî, **Ta'rîfât,** s. 167.
[121] Haşr, 59/19.
[122] Uludağ, "Gaflet", **DİA,** c. 13, s. 283.

Nefsin heva tutkuları senin aklını dikti, çalışmaz etti.

Nefsin heva zehri, senin ömür ekinini yaktı.

Gözünden gaflet sürmesini temizlemeye bak.

Ki yarın bu gözüne toprak dolacak."[123]

Tasavvuf ehline göre gafletten kurtulmanın yolu Cenâb-ı Hakk'a sığınmak, O'ndan korkmak, bolca zikir çekmek ve nefsin arzularını kalpten çıkarmaktır. Yusuf b. Esbât'a (ö. 195/810) göre nefsani arzuları kalpten atmanın yolu Allah korkusu veya kuvvetli bir şevktir.[124] Kul bu sayede nefsinin isteklerinin galip gelmesine engel olur. Gaflet içindeki kimse anlık zevkler için sonsuz hayatını mahveder. Oysa ki bu hayat bir rüya gibi gelip geçicidir. Nefisle yalnız kalmak ve mücadele etmek çok zordur. Nitekim Hz. Peygamber şöyle dua ederdi: Allah'ım, huşu duymaz bir kalpten sana sığınırım, dinlenmeyen bir duadan sana sığınırım, doymak bilmeyen bir nefisten, faydası olmayan bir ilimden, bu dört şeyden sana sığınırım."[125] Zira nefis insanı gaflete düşüren, sürekli geçici nimetleri arzulatan şeydir. İnsanoğlu bu dünyâ hayatındaki yegane görevinin ölünceye kadar Rabbine kulluk etmek olduğunun bilinciyle hareket etmeli, imtihanın bir gereği olarak şeytanın ve nefsini aldatmasına karşılık Cenâb-ı Hakk'a sığınmalıdır.

Sûfîler dünyâlık işlere dalmaktan ve dünyevi heveslerin gönüllerine yerleşmesinden şiddetle uzak durmuşlardır. Zira dünyâ insanı çok kolay aldatabilir. Tıpkı hiç tadını bilmeyeceğin bir şeyi canının istemeyeceği ama ondan biraz alıp seversen tekrardan ve daha da çok onu arzulaman gibi. İşte dünyâ da böyledir, insanı kendine çeker, kandırır ve uzun emeller kurdurur. Burada insanoğluna düşen dünyaya kanmadan, gaflet uykusundan uyanarak Cenâb-ı Hakk'ın vadinin geleceği günü ve ölümü düşünerek hareket etmektir. Burada kastedilen tamamen dünyâyı boşlamak değildir. Hayatın idame ettirilmesi, aileye bakılması ve beşeri ihtiyaçların karşılanması için çalışmak gereklidir. Fakat dünyâlık arzular git gide artarak mü'min kullar için bir amaç haline gelmemeli, kalp dünyâya bağlı değil, Cenâb-ı Hakk'a bağlı olmalıdır. İşte o zaman biiznillah tûl-i emeller kısılarak kasr-ı emele dönüşecektir.

---

[123] Hasan Kamil Yılmaz, "Gaflet Girdabı", **Altınoluk Dergisi,** 2010, sayı: 288, s. 008.
[124] Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 241.
[125] Canan, **Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi,** c. 7, s. 107.

Ebu'l-Kâsım el-Ârif'e göre emel ve gaflet insanda bulunmaması gereken iki musibettir. Kul dünyâlık emellerinden, her türlü çirkin ve kötü olan arzularından, gaflet içerisinde güzel zamanların aldatıcılığından sakınmalıdır. Çünkü beklenti ve gafletin altında mü'minlerin ayağını kaydıran gizli musibetler vardır. Ona göre nice kimseler tûl-i emellerine aldanarak, sıdkın kaybolmasından gafil, nefsini bilmekten habersiz, sürekli beklentisini düşünerek musibet içinde kalıp telef olmuştur. Nitekim Allah'ın gazabından gafil olan Belam saltanatının güzellikleriyle süslenmiş, Kârûn da nimet denizlerinde boğulmuştur. Böylece nice nimet sahipleri farkında olmadan gaflet içerisinde Rabbinden perdelenmiştir. Perdelenen kimse ise sarhoştur ve musibetin kötülüğünü hissetmez. Oysa Cenâb-ı Hak tarafından kendisinden gafil olarak yaşayan tüm kulların ahiret vaadi gelince hesap edemedikleri şey karşılarına çıkarılacaktır. Kul tekrardan Cenâb-ı Hakk'a döndürüleceğinin bilinciyle nefsine hoş gelen şeylerin kendisini kandırmasına izin vermeden yaşamalıdır.[126]

2.6. MÂRİFET VE HİMMET EHLİNİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK BÂYEZÎD-İ BİSTÂMÎ

Tasavvufa önemli katkıları olan Bâyezîd-i Bistâmî, hicrî 3. asırda Nişabur'da yetişen büyük sûfîlerdendir.[127] İran'ın Horasan eyaletinde doğmuştur. Asıl adı Tayfur, künyesi Ebû Yezîd, lakabı ise Sultânü'l-Ârifîn olarak bilinmektedir. Dedesinin ismi Sürûşân, babasının ismi ise Îsâ'dır. Ali ve Adem isimlerinde iki erkek kardeşi vardır. Çocukluk yıllarını Bistam'da geçirmiş ve daha küçük yaşlardayken hocalardan dersler alarak ilim öğrenmiştir. Rivâyet edildiğine göre Ebû Ali Sindî'nin (ö.?) derslerine iştirak etmiş ve İmam Câfer-i Sâdık'ın (ö. 148/765) talebesi olmuştur. Hayatı hakkında pek bilgi bulunmamakla beraber kendisinin yaşantısı, görüş ve fikirleri daha çok ona ait olduğu bilinen menkıbelerden aktarılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. İlimle meşgul olan Bâyezîd, hicrî 234 (m. 848) yılında vefat etmiştir.[128]

Tasavvufun doğuş dönemlerinde yaşayan Bâyezîd'in pek gezmediği, yolculuk yapmaktan hoşlanmadığı, çokça ibadet ettiği ve yalnızca bir kere hacca gittiği

[126] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 31b-34a.
[127] Hasan Kamil Yılmaz, **Tasavvuf ve Tarikatlar,** Ensar Yayınları, İstanbul, 1997, s. 82.
[128] Kuşeyrî, Bayezid'in vefat senesi olarak 234/848 ve 261/875 yıllarını vermiştir. Bkz. Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 106.

söylenmiştir. Yaşadığı süre boyunca çok fazla kişi tarafından ziyaret edilmiş, kimi zaman da eleştirilere ve tartışmalara maruz kalmıştır. Tasavvufta kendinden geçme hali olarak bilinen sekr en çok önem verdiği hal olmuştur. Allah'a olan âşkından dolayı sekr halinde söylediği şathiyeleri, sözleri ve menkıbeleri ile tanınmıştır. "Cübbemin içindeki Allah'tan başkası değildir", "Rabbim beni yaratmakla büyük oldu", "Ben Hakk'ım" gibi cümleler Bâyezîd'in manevi sarhoşluk halinde söylediği meşhur şathiyelerinden bazılarıdır.[129]

Bâyezîd tasavvuf tarihi boyunca büyük âriflerden biri olarak anılmıştır. Sekr, fena, mârifet, muhabbet, tevhid ve mirac gibi konulardaki açıklamalarıyla tasavvufa çok önemli katkılar sağlamıştır. Ona göre mürid sekr halinde kendinden geçerek ve benliğini yok ederek yani fenâ makamına ererek Hakk'a ulaşmalıdır. Müridin bu mertebeye riyazet, mücâhede, tefekkür ve murâkabe ile ulaşabiliceğini söyler. Kendisinin de nefsinden ve kendi benliğinden sıyrılarak, aç karınla ve çıplak bendenle, nefsine on iki yıl karşı gelerek bu makama ulaştığını ifade etmiştir. Bâyezîd bu makamda Cenâb-ı Hak ile kulunun bir olduğunu ve "Ey sen ki bensin!" sözüyle kulun kendisinden nida ettiğini söyleyerek bu mertebe için "Heme ust" yani her şey O'dur tabirini kullanmıştır. Bu mertebeye ulaşmanın ise oldukça zor olduğunu belirtmiştir.[130]

Dünyâ hayatının aldatıcılığına kanmadan, nefsinin isteklerine meyletmeden, Cenâb-ı Hakk'a duyduğu sevgi ve özlemle yaşayan Bâyezîd, Kurân-ı Kerîm ve sünneti seniyyeye son derece bağlı kalmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) edep ve adâbını örnek almış ve çok önem vermiştir. Cüneyd-i Bağdadi onun sûfîler nezdindeki mevkisinin meleklerin içindeki Cebrail'in yeri gibi olduğunu söylemiştir.[131] Nitekim günün birinde dostlarına: "Haydi birlikte zühd ve takvâsıyla tanınan adamı ziyaret edelim" demiş ve adamın evine gitmek üzere yola çıkmışlardır. Vardıklarında adam tam evinden çıkarken Bâyezîd ve dostlarını görmeden, kıblenin olduğu tarafa tükürmüştür. Bunu gören Bâyezîd, adama selam dahi vermeden dostlarını da alarak geri dönmüş ve "Resulullah'ın adâbından bir edebe riayet etmeyen bu zât zühd ve takvâda ne derece güvenilir sayılabilir?" buyurmuştur.[132] Kendisinin bu düşünce ve duyguyla hareket

[129] Harakânî, **Ârifler Sultanı Bâyezîd-i Bistâmî Hayatı ve Menkıbeleri,** s. 17-18-172.
[130] Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Bâyezîd-i Bistâmî", **DİA,** c. 5, İstanbul, 1992, s. 238-241. Kuşeyrî **Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi,** s. 107.
[131] Hücvîrî, **Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb,** s. 172.
[132] Attâr, **Tezkiretü'l-Evliyâ,** s. 200.

ettiği sırtını kıbleye dönmediği, ayaklarını kıblenin olduğu yöne uzatmadığı söylenmiştir.

Sultânü'l-Ârifîn Bâyezîd'in kerâmetleri ve menkıbeleri halk arasında şöhret bulmuş günümüze kadar gelmiştir. Nakledildiğine göre, Bir gün Bâyezîd-i Bistâmî'nin Mecûsî olan komşusu rahatsızlanmış ve Şeyh onu görmeye gitmiştir. Mecûsî adam şeyhi görünce saygıdan kafasını kaldırmış ve doğrulup yüzünü toprağın üzerine koymuştur. Şeyh tevazu sahibi bu adamın yaptığı hareketi görünce içinden "Keşke bu Mecûsî doğru yolu bulsaydı" diye geçirmiştir. Şeyh oradan ayrılmak için kalkınca, Mecûsî, "Şeyhe seslenin, geri gelsin, bana İslâmı anlatsın, zira zamanı gelmiştir" demiştir. Bunun üzerine Şeyh geri dönüp ona İslâmı anlatmıştır. Mecûsî müslüman olmuş ve hemen sonrasında vefat etmiştir. Şeyh mecûsîyî yıkayıp kefenledikten sonra namazını kıldırmış, insanlar ise Mecûsî adamın müslüman olmasını Bâyezîd'e olan saygısının bereketine bağlamıştır.

Bâyezîd'in gösterdiği kerâmetlerinden biri şöyle anlatılır: Bâyezîd Bistâmî hacca giderken Bistamlılar'dan bir kişi de onunla beraberdi. Şeyh hacılar çölden gidecekleri için pek çok ihtiyaç olunabilecek şeyleri alıp devenin üzerine yüklemiştir. Bunun üzerine Bistamlı adam içinden devenin yükü taşıyamayacağına, Şeyhte hiç merhametin bulunmadığına dair söylenmiştir. Şeyh yükü devenin sırtındaki mahmile koyup bağladıktan sonra oturduklarında Bistamlı adama, "Bak bakalım biz neredeyiz?" demiştir. Bistamlı bakınca deveyi üzerinde bir şey olmadan yürür bir vaziyette ve oturdukları mahmili ise havada görmüştür. Daha sonra adam bunun Şeyhin bir kerameti olduğunu anlamıştır.[133]

Bâyezîd hazretleri kendisinden zuhur eden kerâmetlere rağmen hiçbir zaman dini vecibelerine olan bağlılığında aksaklık yapmamıştır. Hayatı boyunca yalnızca Allah'ın rızasını kazanmak için mücadele etmiş ve baktığı her şeyde Rabbinin tecellisini görmüştür. Bâyezîd Bistâmî'nin kimi sözleri zaman zaman yanlış anlaşılıp eleştirilmiştir. Fakat unutulmamalıdır ki bunlar sekr halinde, manevi âşkla ve sûfînin yaşadığı tecrübeyle söylediği sözlerdir. Bu sözlerin derinliklerine inildiğinde çok ince anlamlar ifade etmektedir. Netice itibariyle Bâyezîd-i Bistâmî (r.h.), muhabbetullahın etkisiyle tam bir zühd hayatı yaşamış, kendisini takip edenlere, müridlerine ve

[133] Harakânî, **Ârifler Sultanı Bâyezîd-i Bistâmî Hayatı ve Menkıbeleri,** s. 196.

sonradan gelecek nesillere yaşantısıyla ve fikirleriyle ders veren, tasavvufa önemli katkı sağlayan, hürmet duyulan âriflerden biri olarak görülmüştür.

Ebu'l Kâsım el-Ârif eserinde Bâyezîd-i Bistâmî'nin yaşantısına ve himmet sahibi oluşuna ayrı bir bâb başlığı tahsis ederek değinmiş, kendisini yüce himmet sahibi bir ârif olarak nitelendirmiştir. Bâyezîd'i Allah'ın âyetlerinin bir tecellisi olarak görmüş ve onun sözlerinden daha güzel bir söz duymadığını, çünkü onun sözlerinde mârifetin, yakînin, muhabbetin ve tevhidin hazinelerinin olduğunu belirtmiştir. Ebu'l-Kâsım'a göre Ebû Yezîd, Cenâb-ı Hakk'ın katında sözlerinin manalarını bildirdiği asfiyâsından, en faziletli ve seçkin kullarındandır.[134]

Kitabü'l-Himme'de rivâyet edildiğine göre Bâyezîd Bistâmî, her şeyin bir ruhu olduğunu mârifetin ruhunun Cenâb-ı Hak'tan başkasını unutmak olduğunu, mârifet ruhunu açan şeyin ise Yüce Allah'tan gayrısıyla ilişkileri kesmek ve O'ndan başka her şeyden vazgeçmek olduğunu belirtmiştir. Bâyezîd'e göre kul sadece Rabbine yönelmeli O'ndan başkasını düşünmemelidir. Ebu'l-Kâsım, Bâyezîd'in sözlerini naklettikten sonra onun sözleri, büyüklüğü ve geçirdiği güzel zamanları hakkında iyi düşünmek gerektiğini söylemiş ve onun şu sözlerini nakletmiştir:

Sendeki zamanım sonsuzdur ve sen sonsuzsun
Sen beni bende yok ettin ve bende mücerret kaldım
Türüm eşsiz oldu, gurbetimde yalnız kaldım
Çölde bir yabancı gibi oldum[135]

Ebu'l-Kâsım eserinde genel olarak Sultânü'l-Ârifîn Bâyezîd'in Cenâb-ı Hakk'a yönelmek, O'ndan başka hiçbir şeyi istememek gerektiği gibi görüşlerini aktarmış ve daha çok Bâyezîd'in menkıbelerine yer vermiştir. Nitekim eserde, Ebu Yezîd'in bir Cuma günü Mescîd-i Harâm'da minberin yan tarafında otururken hatibin hutbesinde "Allah'a hak ettiği değeri vermediler" dediği bunun üzerine Bâyezîd'in Cenâb-ı Hakk'ın heybetinin azametinden gözlerinden kan aktığı nakledilmiştir.[136] Müellifin aktardıklarından da anlıyoruz ki Bâyezîd Bistâmî (r.a.) tasavvuf tarihinde yer etmiş ve dünyâya meyletmeden zâhidane bir hayat yaşayan Allah dostu, yüce himmet sahibi bir ârif olmuştur.

[134] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 26b.
[135] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 30b.
[136] Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** 28b.

SONUÇ

Tarih boyunca tasavvufa dair kaleme alınan eserlerin sayısı oldukça fazla olmuştur. Bu eserlerin bazıları meşhur ve bilinirken, bazıları ise araştırıldıkça gün yüzüne çıkarılmıştır. Sûfîler tarafından kaleme alınan bu eserler, müellifin görüşlerini yansıtması ve topluma ışık tutması açısından oldukça önemli görülmüştür. Tezimizin konusu olan *Kitâbü'l-Himme* de daha önce üzerinde çalışılmamış eserlerden birisidir. Çalışmamızın sonuçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Kitâbü'l-Himme, kim tarafından yazıldığı bilinmeyen bir eserdir. Fakat eserde her bâb başlığında isminden, görüşlerinden bahsedilmesi ve müellif olarak sürekli zikredilmesinden dolayı netice itibariyle eserin Ebu'l-Kâsım el-Ârif'e ait olabileceğini tespit ettik. Yazarı araştırdığımızda yaşadığı dönem ve hayatına dair herhangi bir malûmat bulunamamıştır.

Çalıştığımız *"Kitâbü'l-Himme"* isimli eser muhteva itibariyle değerli bilgiler içeren bir kitaptır. Eserde müellifin ârifin takınması gereken tavırlar üzerinde durduğunu görmekteyiz. Ona göre ârif olan bir kimse yüce himmet ve mârifet ehlindendir. Allah'ın âşkıyla yanıp tutuşur ve gözü O'ndan başkasını görmez. Müellif, ârif bir kulun kalbinde Allah'ın gizli sırları ve emanetlerinin olduğunu, onun Allah'ın kudretli asfiyâsından olduğunu zikretmiştir.

Müellif, *Kitâbü'l-Himme* de insanları üç gruba ayırarak ele almıştır. Birincisi Cenâb-ı Hak'tan bu dünyâyı isteyenlerdir. İkincisi Cenâb-ı Hak'tan âhireti isteyenlerdir. Üçüncüsü ise Mevlâ'dan yalnızca kendisini, O'nun muhabbetini arzulayanlardır. Üçüncü grupta yer alan yani dünyâ ve âhirette Rabbiyle iktifa edenlerin, Allah Teâlâ'dan başka bir şeyi düşünmeyenlerin, kimseden bir şey istemeyenlerin ve yalnızca O'nun muhabbetini isteyenlerin yüce himmet sahibi olduğu belirtilmiştir.

Eserde işlenen diğer bir konu Allah Teâlâ'nın sevdiği kullarına karşı duyduğu gayrettir. Müellifin aktardığına göre Mevlâ sevdiği kulunu kıskanır ve sevdiği kimsenin kalbinde kendisinden başka birinin sevgisine yer vermesini istemez. Allah'ın muhabbetini kazanan kul kalbinde yalnızca O'na yer vermeli ve O'ndan başka bir şeye yönelmemelidir. Aksi halde Cenâb-ı Hakk'ın musibetine mazhar olur. Nitekim Allah

sevdiği kulunu kendisine ayırır ve kulunun kendisinden başka şeylere meyletmesini istemez.

Müellife göre ârif bir kimse kudretlidir, bütün güzel hasletleri kendisinde taşır ve mârifet sahibidir. Bu mârifeti kimseye anlatmaz ve kendisinde muhafaza eder. Nitekim himmet sahibi bir ârif, güzel hasletlere sahip olmasından dolayı mürüvvet ehlinden, herkesin yanında her şeyi konuşmamasından dolayı yöntem ehlinden, hiç kimseden bir şey istememesinden dolayı ise sıyanet ehlindendir. Onların yüce Allah'ın kendisine seçtiği, kudretli ve kendisinin muhabbetini arzulayan kulları olduğu belirtilmektedir.

Bir diğer ele alınan konu ise emel ve gaflettir. Müellif emel ve gafletin insanda bulunmaması gereken iki musibet olduğunu söylemiştir. Belam ve Kârûn dan misaller vererek nice kimselerin nimetlere ve beklentilerine aldanıp gaflet içerisinde telef olduklarını belirtmiştir. Kul dünyâlık arzularından sıyrılarak, gaflet içerisinde güzel vakitlerinin aldatıcılığına yenik düşmemelidir. Beklentilere kapılıp gaflet halinde olmak insan için gizli musibetleri barındırır. Kişi uyanık olmalı, nefsini bilmekten gafil bir şekilde bu beklentilerinin peşinden savrulup gitmemelidir. Nitekim uzunca emeller, kulun gaflet içerisinde dünyâya bağlanmasına sebep olmaktadır. Halbuki bu dünyâ hayatı geçici bir imtihandır. Bu imtihandan hakkıyla çıkabilmek adına nefsin en büyük düşman olduğunun bilincine varılmalı, dünyâlık emeller kısa tutulmalı ve gaflet halinden uyanıp, ölüm gerçeğiyle yüzleşilmelidir.

Müellif bir bâbta yalnızca Bâyezîd-i Bistâmî'ye dair rivâyetleri ve menkıbeleri ele alarak, onun yaşantısından örnekler vermiştir. Bâyezîd'in Allah dostu, yüce himmet, mürüvvet ve sıyanet ehli bir ârif olduğu, onun sözlerinin ve güzel yaşantısının dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Netice itibariyle Ebu'l-Kâsım, eserinde ele aldığı konuları önceki dönemde yaşamış sûfîlerden nakillerle kısa ve öz olarak ifade etmiştir. Ayrıca görüşlerini dile getirirken âyet ve hadislerden de istifade etmiştir. Bu bağlamda Hasan Basrî, İbrâhîm b. Edhem, Râbia el-Adeviyye, Bâyezîd Bistâmî, Zünnûn Mısrî, Yahyâ b. Muâz gibi önemli şahsiyetlerden de iktibasta bulunmuştur. Ebu'l-Kâsım'ın etkilendiği isimlerin başında Bâyezîd Bistâmî'nin geldiğini söylemek mümkündür. Nitekim Bâyezîd'in görüşlerini ve yaşantısını ayrı bir bâbta ele almış ve yer yer diğer konular işlenirken de kendisine dair rivâyetlere ve düşüncelerine yer vermiştir. Ayrıca Bâyezîd'in

sözlerinin üzerinde durmak gerektiğini vurgulamıştır. Yine Ebu'l-Kâsım zikrettiğimiz diğer sûfîlerden de etkilenmiş ve bu zâtların görüşlerine eserinde değinmiştir.

Ebu'l-Kâsım'ın en belirgin özelliğinin eserini yazarken kısa, net, açık ve anlaşılır ifadeler kullanmak olduğunu söyleyebiliriz. Tasavvufî düşüncelerini dile getirirken detaylı açıklama yapmak yerine daha çok bu konuda sûfîlerin görüşlerinden bahsetmiştir. Kavramlar arasındaki ilişkiyi dikkate alarak bu kavramların birbiriyle olan bağlantısının önemine değinmiştir. Genel olarak eserinde sade ve özgün bir dil kullanmıştır. Hayatına dair herhangi bir bilgimizin bulunmadığı Ebu'l-Kâsım'ın kendisine ait olduğunu tespit ettiğimiz *Kitâbü'l-Himme* isimli eserin tasavvuf araştırmalarında bir başvuru kaynağı olarak kullanılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akpınar, Ömer Faruk. "Süfyân es-Sevrî'nin Hadis Tarihindeki Yeri Bir Muhaddis Olarak Süfyân es-Sevrî", **Diyanet İmi Dergisi,** Cilt: 51, Sayı: 1, 2015, ss. 33-70.

Altındaş, Hayrani. **Tasavvuf Tarihi,** Ankara, Akçağ Yayınları, trs.

Attâr, Feridüddîn. **Tezkiretü'l-Evliyâ,** çev. Süleyman Uludağ, Bursa, Erdem Yayınları, 1984.

Aydın, Mehmet. "İnsân-ı Kâmil", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 22, 2000, ss. 330-331.

Canan, İbrahim. **"Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi",** Akçağ Yayınları, Cilt: 6-7/12, 1988.

Canbaz, Büşra. "Zünnûn el-Mısrî'nin Düşüncesinde Mârifet", **İdrak Dini Araştırmalar Dergisi,** Cilt: 3, Sayı:1, 2023, ss. 176-195.

Cebecioğlu, Ethem. "Muhammed b. Vâsi", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 30, 2020, ss. 582.

Cîlî, Abdülkerîm. **İnsan-ı Kâmil,** Çev. Abdülkadir Akçiçek, Cilt: 2, İstanbul, Kitsan Yayınları, 1973.

Cürcânî, Seyyid Şerif. **Et-Ta'rîfât,** Çev. Arif Erkan, İstanbul, Bahar Yayınları, 1997.

Çağrıcı, Mustafa. "Mürüvvet", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 32, 2006, ss. 61-63.

Çift, Salih. "Yahyâ b. Muâz", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 43, 2013, ss. 257-258.

Demir, Kevser. **Ebû Sa'îd el-Harrâz ve Fenâ-Bekâ Çerçevesinde Tasavvuf Anlayışı,** (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2023.

Demirci, Mehmet. "Ebû Saîd el-Harrâz", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 10, 1994, ss. 222-223.

Demirci, Mehmet. "Himmet", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 18, 1998, ss. 56-57.

Duman, M. Zeki. "Emel", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 11, 1995, ss. 87.

Ebu'l-Kâsım el-Ârif, **Kitâbü'l-Himme,** Süleymaniye Kütüphanesi.

El-Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Ali. **Kûtu'l-Kulûb, Kalplerin Azığı,** Çev. Muharrem Tan, İstanbul, İz Yayıncılık, 2004.

Gazâlî, İmam Muhammed. **İhyâ-i Ulûmi'd-Dîn,** Çev. Ali Arslan, Cilt: 3, İstanbul, Arslan Yayınları, 1971.

Gazâlî, İmam Muhammed. **El-Münkız Mine'd-Dalâl Delaletten Hidayete,** Çev. Onur Şenyurt, Gelenek Yayınları, 2020.

Geylânî, Şeyh Abdulkadir. **El-Fethû'r-Rabbânî ve'l-Feyzû'r-Rahmânî İrşad Dersleri,** Çev. Kazım Ağcakaya, İstanbul, Medine Yayıncılık, 2007.

Gökbulut, Süleyman. **Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı, Eserleri, Görüşleri,** İstanbul, İnsan Yayınları, 2010.

Harakânî, Ahmed b. Hüseyin. **Ârifler Sultanı Bâyezîd-i Bistâmî Hayatı ve Menkıbeleri,** Çev. Ozan Yılmaz, Ankara, Semerkand Yayınları, 2023.

Herevî, Abdullah el-Ensarî. **Tasavvufta Yüz Basamak: Menâzilü's-Sâirîn,** Çev. Abdurrezzak Tek, Bursa, Emin Yayınları, 2008.

Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî. **Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb,** Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. **Mevâkiu'n-Nücûm ve Metâliu Ehilleti'l-Esrâr ve'l-Ulûm,** Beyrut: el-Mektebetü'l-Asrıyye, trs.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd Münî el-Hâşimî. **et-Tabakâtü'l-Kübrâ,** Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd Menî el-Hâşimî el-Basrî. **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** Ed. Adnan Demircan, Cilt:5, İstanbul, Siyer Yayınları, 2014.

Kara, Mustafa. **Tasavvuf ve Tarikatlar,** İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.

Kara, Mustafa. "Dâvûd et-Tâî", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 9, 1997, ss. 48-49.

Kara, Mustafa. "Dârânî", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 8, 1993, ss. 485.

Kâşânî, Abdürrezzâk. **Letâifü'l-A'lâm fî İşâreti Ehli'l-İlhâm,** thk. Said Abdülfettah, Cilt: 2, Kahire: Dârü'l-Kütibi'l-Mısrıyye, 1995.

Kelâbâzî, Muhammed b. İbrahim. **Doğuş Devrinde Tasavvuf et-Ta'arruf,** Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2014.

Kuşeyrî, Abdülkerîm. **Kuşeyri Risalesi,** Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016.

Kübrâ, Necmüddîn. **Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl,** thk. Yusuf Zeydan, Kuveyt: Dâru Suâdi's-Sabah, 1993.

Küçük, Hülya. Ceyhan, Semih. "Râbia el-Adeviyye", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 34, 2007, ss. 380-382.

Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn. **Mesnevî-i Manevî,** Çev. Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.

Schimmel Annemarie. **İslamın Mistik Boyutları,** İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2001.

Schimmel, Annemarie. **Tasavvufun Boyutları,** İstanbul, Adam Yayınları, 1982.

Tosun, Necdet. "Zünnûn el-Mısrî", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 44, 2013, ss. 575-576.

Öngören, Reşat. "İbrâhîm b. Edhem", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 21, 2000, ss. 293-295.

Özafşar, Mehmet Emin, **Riyâzü's-Sâlihîn'den 1001 Hadis Seçkisi,** Ankara, Hâkim Yayınları, 2015.

Özdirek, Recep. Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Süfyân es-Sevrî", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 38, 2010, ss. 23-28.

Özpınar, Ömer. "Hadis ve Fıkıh Edebiyatında Ortak Bir Kavram: Mürûet", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Cilt: 32, Sayı: 32, 2011, ss. 107-142.

Tirmîzî, **Sünen-i Tirmîzî.** çev. Abdullah Parlıyan, Konya, Konya Kitapçılık Yayınları, 2004.

Uludağ, Süleyman. “Ârif”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 3, 1991, ss. 361-362.

Uludağ, Süleyman. “Bâyezîd-i Bistâmî”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 5, 1992, ss. 238-241.

Uludağ, Süleyman. “Fütüvvet”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 13, 1996, ss. 259-261.

Uludağ, Süleyman. “Gaflet”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 13, 1996, ss. 283-284.

Uludağ, Süleyman. “Hasan-ı Basrî”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 16, 1997, ss. 291-293.

Uludağ, Süleyman. “Mârifet”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 28, 2003, ss. 54-56.

Uludağ, Süleyman. “Serî es-Sakatî”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,** Cilt: 36, 2009, ss. 564-565.

Uludağ, Süleyman. **İslam Düşüncesinin Yapısı,** İstanbul, Dergâh Yayınları, 2021.

Pekdoğru, Yakup. **Erken Dönem Tasavvuf Klasiklerinde Mârifet: 4.-5. Yüzyıllar,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.

Yılmaz, Hasan Kamil. “Gaflet Girdabı”, **Altınoluk Dergisi,** Sayı: 288, 2010, ss. 008.

Yılmaz, Hasan Kamil. **Tasavvuf ve Tarikatlar,** İstanbul, Ensar Yayınları, 1997.

EKLER

EK 1: Kitâbü'l-Himme'nin Metni

[1a] الحمد الله الذى اعلى ههم اصفياءه الى وصاله ورفع أفكار أحباءه الى بهاءه وملاء صدور اولياءه من نور جماله حمد من لا يراى منه بديلا ولا تحويلا ولا سوالا كفيلا ولا دونه هاديا ودليلا فنشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له الذى طابت بذكره أرواح المريدين ويعلم ما فى ضمير الصامتين ويرى احتراق قلوب المحبين ويعرف طول الأيام على المشتاقين ولايحجب عن قلوب الواصلين ويطلع على معالى همم العارفين ونشهد ان محمدا عبده ورسوله وصفيّه ونجيّه ووليّه وحبيبه وخيرته من خلقه الذى جاء الحقّ بمحبيءه وزهق الباطل بظهوره واشرقت الأرض بنوره صلّى الله عليه وسلّم تسليما كثيرا امّا بعد معاشر اخوانى وا هل عنايتى نبهكم الله وايّانا من نومة المنتبهين فكيف عن نومة الغافلين [1b] وارانا ما خفى عن الصّدّيقين فكيف عن الباطلين واعلموا انّ كلّ منتبه ناءم الاّ الصّدّيقين وكلّ صدّيق مغرور الاّ اهل الهمة من العارفين وانى لمّا قد نظرت الى اهل ولاية الله سبحانه وتعالى فى زمانى هذا فأذا اكثرهم جاهلون حتى عن مقدار انفسهم وعن عرفان قدرهم وهمّتهم عند ربّهم غافلون عن رؤية حسن عناية الله وكمال تودّدة لهم وعمّا خصّهم الله بعرفته واختارهم لصحبته وعما يدعوهم الى قربه منه والانس به حتى صاروا يتيهون فى العوائق والمنازل وافقين و عن منا القلوب والحبيب الا كبر محجوبين وفى اودية الغرة والحسبان يتيهون فى ظلمات التمنى والتعاليق يتحيرون حتى صار معبود هم النفس والهوى وبهم لا يشعرون وحتى خمدت من قلوبهم هيجان رغبته القصد الى رب العالمين عند صدق الأجابة له من ضعف اليقين وخساسة الهمة وسوء الظنون با لله عز وجلّ حملنى على ان اصنّف [2a] كتابا معالى الهمة بعون الله تعالى وتوفيقه ليقف عليه المريدون ويتدبر به المغيبون ويتهذب به المحبّون رحم الله أمرأ نظر بعين الحرمة فيما ذكرنا فى هذا الكتاب من معالى الهمة وشرفها وان لا يتكلّم بها عند من لا يبلغ اليها عقولهم لانه قلّ وجود من كان أهلها وقلّ ما سلك طرقها وقلّ ما يساعده فيها وقلّ من يعرف مراتب أهلها بكمال محلّها وعزّها وعظم شرفها بارك الله لنا ولكم فى تاليفى هذا ونسءله التوفيق على ما يحبّ ويرضى ونستعينه على الصّواب وعليه التكلان فأنّه ذو فضل والاحسان والقدرة والامتنان والعطاء والغفران والمغفرة والرضوان وفى هذا الكتاب عشرة أبواب

الباب الأول فى درجات الهمّة واجناس الناس فيها **قال أبو القاسم العارف رضى الله عنه اعلموا معاشر الربّانية انّ للقلوب اجنحة تطير بها الى مراد ها على قدر صحتها فكما ان كلّ طير يطير نحو مقصود ومطلوبه على [2b] قد رجناحه وقوه ريشه وصحة بدنه فلا يسترح من طيرانه الى ان يبلغ الى غاية مراده فاذا بلغ اليه وقف عنده ونزل عليه ولا يجاوز عنه فكذلك كلّ انسان يطير بأجنحة الهمّة نحو مقصوده ومطلوبه على قدر همته وقوه بغيته وصحة ارادته وكمال مروّته ولا يسترح من طيرانه حتى يبلغ الى غاية مراده فاذا بلغ اليه وقف عنده ونزل عليه فلا يجاوز عنه قال الله تعالى *"قل كلّ يعمل على شاكلته"*[137] اى على قدرهمّته فعلى قدرهمة العبد يكون قدره وقيمته عند ربّه تعالى فكلّ من كانت همته عقباه فى جميع الارادات والحركات فهو مع القيمة وكلّ من كانت همّته مولاه فى جميع الارادات والحركات فلا نهاية لقيمته وقدره ومنزلته عند**

[137] İsrâ, 17/84.

ربّه فكلّ صنف من هذه الثلاثة دعاءهم وتضرعهم وابتهالهم الى الله تعالى على قدر ما غلب عليهم من مرادهم وقصدهم اليه فربّ قلب غلب عليه ارادة نعيم [3a] دنياه فصار عاشقا لها ولا يتفرغ من معشوقه الى غيرها فلا يزال يدعو ويتضرع الى الله تعالى ويسأل مراده منها بالحقيقة وما حوى ذلك يسأله على سبيل العادة والمولى تعالى يوصله اليها على مقدار عمله لها وربّ قلب غلب عليه ارادة العقبى وما اعدّ الله عز وجل لأهلها من النعيم والحور والقصور فصار عاشقا لها ولا يتفرغ من معشوقه الى غيره فلا يزال يدعو ويتضرع الى الله تعالى ويسأله مراده منها بالحقيقة وما سوى ذلك يسأله على سبيل العادة والمولى تعالى يوصله اليها على مقدار عمله لها وربّ قلب غلب عليه ارادة مولاه ومجسته له وصح ارادته وطال اشتياقه اليه فصار محترقا بحبّه طامع البصر نحو لقائه مستقيما على طريق عهده ووفاءه طالبا لطريق قربه ورضاه لا يتفرغ من محبوبه الى غيره فلا يزال يدعو ويتضرع الى الله تعالى ويسأل منه بلا واسطة بالحقيقة وما سوى ذلك لا يسأل منه [3b] ولا يلتفت الى ما سواه اجلالا لحرمته ومعالى همته وانفراده به والمولى تعالى لا يقطع امله بل يوصله الى قربه على قدر همته ثمّ انت يا اخى بالاختيار بين هذه الثلثة ان اردت من المولى الدنيا فاعلم انها مقسومة مفروغة وقد فرغ من تقديرها وتدبيرها لا يزيد بكسب الكاسبين وجهد الجاهدين وحرص الراغبين ولا ينقص بزهد الزاهدين وعبادة العابدين وان اردت من المولى سبحانه وتعالى العقبى يعطيك مناك على قدر حسن عملك بها فمتى ما زدت فى الدعاء والتضرع والابتهال اليه يزيد لك التوفيق فى صالح الاعمال وفى ما يوصلك الى العقبى ودرجاتها ونعيمها على مقدار اجتهادك فى العبادة الاّ انّه ما دام نزولك على ثواب الاعمال يحجبك عن القرب من الله تعالى والوصال ويحرمك من لذائذ الانس ولاقبال الى الفرد الكبير المتعال وان اردت من المولى عزّ وجلّ انسه وقربه فلا تلتفت منه الى [4a] غيره اجلالا لحرمته يوصلك اليه ويقرّبك منه ويريك ما يقربه عينيك فتعاين لك ما يطيب به قلبك ويطّلعك حيث ما يغيب عنه غيرك ويسوغ لك ما يطيب به قلبك ميدان الا فتخار به وينزلك على فرش الا نتقال اليه والا ثتغال به وسلك بك طريق الانفراد به يسهّل لك عقبة الاحتمال فيه ثم بعد ذلك تأتيك حالات لا يصفها واصف غيره ثم ان الله تبارك وتعالى وتقدس ذكر فى كتابه نعت هذه الثلاثة قوله تعالى "*ثُمَّ اورثنا الكتاب الذين اصطفينا من عبادنا فمنهم ظالم لنفسه ومنهم مقتصد ومنهم سابق بالخيرات باذن الله*"[138] معناه فمنهم من رجع منّى بالدنيا ومنهم من رجع منى بالعقبى ومنهم من لا يرجع منّى بالدارين وبكلّ ما فيهما وايضا معناه فمنهم من استقام على طريق التوحيد والمعرفة ثم اضطرب فى طريق الطاعة والخدمة ثم دنس نفسه بالذنوب والمعصية برؤية خلعة التوحيد والمعرفة [4b] وعاش فى الدنيا على الجهل والغفله فهو على خطر عظيم الا ان يرحمه ارحم الراحمين ومنهم من استقام على طريق صدق العبودية ثم اضطرب على طريق صفاء ذكر المنة برؤية حسن المعاملة وعاش فى الدنيا على الحسبان والغرة الى ان يصل الى الحساب والمعاتبة ومنهم من استقام على طريق العبودية والأنس والصحبة فاشرف قلبه على عرفان موارد الحضرة برؤية حسن العناية الازلية والسرمدية وعاش مع الله تعالى بلا غفلة الى ان يصل الى الرؤية والمشاهدة وايضا معناه فمنهم من اكتفى من المولى بالدنيا ومنهم من اكتفى بالعقبى وصل الى الدنيا والعقبى واحجب برؤية الدنيا والعقبى عن المولى تعالى وكلّ من اكتفى من المولى بالمولى ووصل الى المولى انسه وقربه الى الابد وخدمته الدنيا ويؤيد

[138] Fâtır, 35/32.

هذا ما روى فى الأخبار ان الله تعالى اوحى الى داود النبى عليه السلام ان يا داود من اكتفى بنا عمالنا [5a] ومالنا ومن لم يكتف بنا وعمالنا فلسنا له ولا مالنا ثم قال الله تعالى لصفيه محمد صلى الله عليه وسلم *"او لم يكف بربك انه على كلّ شى ا شهيد"*[139] وقال أبو القاسم العارف رضى الله عنه كفانى اننى عبد ضعيف لعقار وستار لطيف وليس الفحر لى سفها وعارا اذا كان افتخارى باللطيف ولا ارضى سوى المحبوب من لى ولا شيئا سوى وجه اللطيف ولا شيئا من الاشياء احلى واطيب من موانسة اللطيف افهموا معاشر الربّانيين ما ذكرنا من درجات الهمة واصناف الناس فيها واعلموا ان الله تعالى عوض من كلّ شىء شيئا وليس شىء عوضا عنه وهو الحاصل فى الدارين وليس شىء فيهما حاصلا غيره قال الله تعالى *"قل الله ثم ذرهم فى خوضهم يلعبون"*[140] فأن وقفتم على ما ذكرنا والّا سأفسر عليكم على لسان احسن منه وعبارة اشرف منه فأن نظرت فيه وقفت ان شاء لله تعالى

الباب الثانى فيمن اكتفى بالمولى من الدنيا والعقبى **[5b] قال ابو القاسم العارف رضي الله عنه اعلموا معاشر الربانيين ان الله عبادا تركوا ارادة حظ انفسهم من الدنيا ومن العقبى الى جلّ جلا له ثم رؤية الترك حتى لم يبق لهم حظ من الدارين واكتفوا بحبيبهم وانيسهم وقرة اعينهم بلا التفات منه الى ماواه ابدالأبدين واعلموا ان اصل فراغ القلب من شغل الكونين هو ترك الأرادة من حظ الدارين واصل الاكتفاء بالمولى تعالى هو ترك الأشتغال بالدنيا والعقبى من تعلّق بالدنيا بقى عن العقبى ومن تعلق بالعقبى بقى عن المولى ومن تعلق بالمولى وجد المولى وخدمته الدنيا والعقبى بكل ما فيهما قال الله تعالى *"من كان يريد حرث الأخرة نزد له فى حرثه ومن كان يريد حرث الدنيا نوءته منها وما له فى الأخرة من نصيب"*[141] وكذلك روى فى الأخبار ان الله تعالى لما خلق الخلق وعرض عليهم الدنيا بكلّ ما فيها فتعلّقوا بها من كلّ الف تسعمائة وتسعة وتسعون فرقة وبقى منهم فرقة واحدة [6a] ثم خلق الجنة وعرض على من بقى منهم فتعلقوا بها من كل الف تسعمائة وتسعة وتسعون فرقة فبقى منهم فرقة واحدة ثم نودى لمن بقى ما تريدون اذا لم تتعلقوا بالدنيا ولا بالعقبى فقالوا بأجمعهم يا سيدنا ومولانا انك تعلم ما نريد قال فنودى ان كنتم تريدونى صببت عليكم البلايا صبّا لا تحملها سمواتى ولا ارضى امتحانا فأن صبرتم معى واكتفيتم بى عمالى او صلتكم اليّ و اذ قتكم لذائذ أنس ورفعت عنكم الحجب حتى تنظروا الى عظيم جلالى فقالوا بأجمعهم يا قرة اعيننا افعل بنا ما شأت فانت اولى بنا وكذلك روى عن علىّ ابن ابى طالب رضى الله عنه قال يوما لأبى بكر الصديق رضي الله عنه بأى شيء بلغت الى ما بلغت حتى سبقت علينا سبقا قال بخمسة اشياء اولها حين دخلت فى الأسلام فوجدت الناس صنفين طالب الدنيا وطالب العقبى وكنت انا طالب المولى والثانى مذ دخلت فى الاسلام ما وجدت لذ فى الدنيا الّا لذة ذكر الله تعالى وحلاوة خدمته وسرور معرفته [6b] شغلنى عن لذائذ الدنيا كلها الثالث مذ دخلت فى الأسلام ما ثبعت من طعام الدنيا وما رويت من شرابها من خوف نزع المعرفة وهمّ فراقه والرابع ما استقبلنى امران امر فيه رضوان الله وامر فيه رضاء نفسى وحظّها الا اخترت رضاه على رضاء نفسى وعلى كلّ من سواه والخامس صحبت النبى صلى الله عليه وسلم على احسن الصحبة وحفظ الحرمة حتى فارق الدنيا صلى الله عليه وسلم فبكى على رضى الله**

---

[139] Fussilet, 41/53.
[140] En'âm, 6/91.
[141] Şûrâ, 42/20.

عنه ثم قال هنيئا لك يا ابا بكر وحكى ايضا انّ على ابن ابى طالب رضى الله عنه دخل يوما مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم فرأى اعرابيا فى زاوية المسجد وهو يدعو ويتضرع الى الله عز وجلّ ويقول الهى اعطيتنى شويّا ولا اريد منك غيره واكتفى منك بها وانت اجلّ من ان تخيّب رجاء من اتى اليك طامعا او تردّ من ببابك سائلا ثم رأى أبا بكر الصديق رضى الله عنه فى زاوية اخرى من المسجد وهو يدعى ويتضرع الى الله عز وجلّ ويقول الهى أريدك فاهدنى ورضيت بك فى الدارين فاقبلنى [7a] ولا تقطع املى فيك يا سيّدى ومولاى فبكى على ابن ابى طالب رضي الله عنه بكاء شديدا وقال شتّان ما بين الهمتين واحد يشتهى شويا وواحد يشتهى الها وحكى ان بايزيد البسطامى رضى الله عنه سمع قارئا يقرء هذه الأية *منكم "من يريد الدنيا ومنكم من يريد الأخرة"* [142] فبكى بكاء شديدا وقال هذا من الله شكاية على عبيد فكأنه يقول منكم من رضى عنّى بالدنيا ومنكم من رضى بالعقبى فأين من رضى عنّى بى وعمّالى واكتفى بى عمالى اكون له سمعا وبصرا وقال ابو عبد الله لابنه وهو يعظه يا بنىّ اتّخذ الله جليسا وانيسا والزم ذكر مولاك وخدمته تأتك الدنيا وهى راغمة وتطلبك الأخرة وهى عاشقة يا بنىّ من عرف الله بكنهه لا يختار عليه جليسا سواه يا بنى من استأنس بالله عز وجل استوحش ممن شغله عن مولاه وقال ايضا من عرف الله حق معرفته لا يشتغل منه بالدنيا ولا بالعقبى لان الدنيا والعقبى برّ المولى والمولى احبّ على العارف من برّ وقال انّ الله تعالى اعطاك معرفته ووفقك لطاعته [7b] من غير شيء سبق منك ولا شفاعة لك فينبغى لك ان تشتغل بذكره وخدمة من غير ان تلتمس منه عوضا عليه الى المقابلة وقال ابو عبد الله النباجى ادنى مراتب العارف ان يمرّ على الماء والهوى واوسطها ان يمر على الدارين من غيران يلتفت منه اليهما واعلاها ان يصير كما كان حيث لم يكن التكوين وهو الحق بلا كون عز وجلّ كما كان فى الأزل وقال ابو عمر بن ابى سلمة الناس يبكون على الدنيا و انا استحيى من الله ان ابكى بكاء على الأخرة وقال ابو سليمان الدارانى رضى الله عنه ما يسرنى ان يكون لى الدنيا منذ خلقها الله تعالى الى ان تفنى وكنت اتنعم فيها بغير حساب ولا عذاب ثم انّها تشتغلنى عن الله طرفة عين وقال فعرضوا هذه المقالة على رابعة البصرية فقالت رابعة ما يسّرنى ان يكون لى العقبى بكلّ ما فيها فكيف الدنيا وقال ابو عبد الله النباجى رحمه الله لا يستكثر الجنة العارف بكلّ ما فيها فى جنب معرفته فكيف الدنيا بكلّ ما فيها وقال شيخ المشايخ رضى الله عنه بينما انا فى المسجد الحرام فأذا [8a] انا بشاب عليه ازار خلق رأيت عليه اثر الجوع والضر فترحمت عليه واخذت كيسا ماة دينار ودنوت منه وقلت يا حبيبى اجعل هذا فى بعض حاجاتك فلم يلتفت الى فالححت الحاحا كثيرا فأقبل الىّ وقال يا شيخ هذه حالات لا ابيعها بالجنة بكلّ ما فيها وهى دار الجلال ومعدن اللطف والقرار ومحل البقاء فكيف ابيعها بثمن خسيسر وعوض بخس رديّ وقال بعضهم من وافى الله عز وجلّ بأكثر من قدر الجنة بكلّ ما فيها وهى المعرفة فكيف يشتغل بالدارين بكلّ ما فيهما وحكى ان رجلا من العارفين صلى على ميت فكبر عليه خمس تكبيرات فقيل له عن ذلك الحال فقال كبرت اوبعا على الميت وواحدة على الدارين بكل ما فيهما وقال ابو سليمان الدارانى رحمه الله الا ان الناظرين الى الله عز وجل لا الى غيره ذهبوا بصفوة الدارين واكثرهم عن هذا غافلون وعن مراتبهم جاهلون فاشتغلوا بارتفاع حظهم من الله تعالى فى الدارين وقال بعض المشايخ ايا طالب الدنيا دع الدنيا [8b] تطلبك ويا طالب العقبى او لم يكف بربك انه على كلّ شيء شهيد وقال الشاعر الهى كنت فى البلوى ولا شكوى من البلوى مرادى انت يا مولاى بلا منّ ولا سلوى فأن اعطيتنى الدنيا وان

[142] Âl-i İmran, 3/152.

اعطيتنى العقبى فلا ارضى من الدارين الاّ رؤية المولى وقال ايضا تركت للناس دنياهم ودينهم شغلا بحبّك يا دينى ودنياءى

الباب الثالث فى غيرة الله سبحانه وتعالى على اصفياءه واهل قربه من المحبّين **قال ابو القاسم العارف رضى الله عنه اعلموا معاشر الربانيين ان الله مطلع على اسرار المحبين ومطلع على همم العارفين فاذا احبّ عبدا من بين عبيده وخصّه لنفسه واختاره لصحبته غار عليه على قدر حبّه له وقربه منه اشدّ الغيرة منكم على محرمكم فان نظر اليه يوما ويرى فى قلبه موضعا لغيره والتفت منه الى ما سواه عاتبه وصيّر ذلك الشىء بلاء عليه فينبغى لكل من وضع قدمه على بساط قربه منه ان يحفظ حرمة اجلاله حتى لا يسقط عن بساطه [9a] وان الله تعالى قال لصفيه محمد عليه السلام "*لا تمدن عينيك الى ما متعنا به ازواجا منهم*"[143] الأية ثم منّ عليه بما عصمه الله تعالى حتى لا ينظر اليهم قوله تعالى "*ولولا ان ثبتناك لقد كدت تركن اليهم شيئا قليلا*"[144] اى قرب ملكه اليهم ثم مدحه بتركه الالتفات منه الى ما سواه وحفظه على الاداب على بساط القرب منه قوله تعالى "*ما زاغ البصر وما طغى*"[145] فاذا لم يلتفت منه الى غيره قال له "*يا محمد تعال وانا ارفع الحجاب من بينى وبينك حتّى تنظر الىّ بلا كيف*"[146] قال الله عز وجلّ "*ما كذب الفؤاد ما رأى*"[147] ولقد رآه نزلة اخرى الأية وسمع واحد من العارفين قارئا يقرء "*ربّ ارنى انظر اليك*"[148] فقال وان سئل موسى عليه السلام على صدق هيجان نيران الأشتياق حيث يقول ربّ ارنى فلو اماته الف مرّة ثم احياه فيقول فى كلّ مرّة ربّ ارنى ولم يرجع عن مقالته منه الى الأبد ولا التفت منه الى الجبل ولا الى غيره ويروى عن النبى صلى الله عليه وسلم انه قال "*اتانى جبرائيل عليه السلام بمفاتيح خزائن الدنيا فما التفت اليها وما قبلتها*"[149] [9b] حرمة لأجلاله وحكى ان سرى السقطى قال كنت فى طلب صدّيق ثلاثين سنة فلم اظفر به فمررت يوما من الأيام فى بعض الجبال فأذا هو قائم على صخرة فدنوت منه واخذت ذيله فقال خلّ ذيلى يا سرى فأذا الحبيب غيور فلا يراك ان تأنس بغيره فتسقط عن عينه وكذلك حكى ان ابا عبد الله رحمه الله قال كنت فى بعض مسيرى فاذا انا بأناس قد اجتمعوا عند بعض الجبال منتظرين فقلت لهم فيم انتم قالو اننتظر رجلا من البد لايخرج فى كلّ سنة من وسط هذا الجبل مرّة ويدخل اخرى قال فما لبث ساعة ان جّاء الرجل وعليه مسوح وفى وجهه سيما العارفين فدنوت منه قبل ان يدخل فى وسط الجبل واخذت بكمّه وقلت من انت رحمك الله فقال دعنى فأنه غيور ونزع المسح من يدى ومضى وكنت انظر خلفه حتّى غاب عنّى وحكى ان ابا يزيد البسطامى رحمه الله قال مذ ثلثين سنة عرض علىّ الجنة بما فيها فما نظرت اليها طرفة عين اجلالاً الله عز وجل ويوما من الأيام نظرت الى بعض جوار فأحرمت الفائدة [10a] عشرة ايام وقيل لبعض اهل المعرفة كيف اصبحت قال اصبحت وقد اباح لى الكونين ومنعنى ان انظر اليها وحكى ان رجلا كان لا يلتفت يمينا وشمالا ولا ينظر الى احد قط فقيل له ذلك قال من شرب شربة من كأس صرف محبته لا يحبّ الالتفات منه الى غيره وكان يوما من الايام يطوف حول الكعبة**

---

[143] Hicr, 15/88.
[144] İsrâ, 17/74.
[145] Necm, 53/17.
[146] Rivâyetin kaynağına ulaşılamamıştır.
[147] Necm, 53/11.
[148] A'râf, 7/143.
[149] Hadisin kaynağına ulaşılamamıştır.

فدعاه واحد فاراد ان يلتفت اليه فسمع صوتا يقول من التفت منا الى غيرنا فليس منا فصاح الرجل صيحة وغشى عليه وحكى ان واحدا من العارفين كان يمشى فى البادية ولم يكن معه زاد ولا راحلة فكان يوما من الايام حدثته نفسه ببعض الحاجة فبلغ الى بئر ومعه ركوة فرمى بها فى البئر فاذا هى مملوة من دنانير واذا بها تف يقول اذا اردت غيرنا فارتحل من قربنا وهاك الدنانير ففزع فزعا شديدا ثم رمى بها فى البئر وقال يا عزيزى ويا قرة عينى اعوذ بك منك من كلّ ارادة سواك وحكى انه كان لفتح الموصلى صبيا فيوما من الايام عانقه وقبّله فنودى [10b] من الهوا ان يا فتح ادّعيت محبتنا وفى قلبك حبّ غيرنا فصاح وخر مغشيا عليه وحكى ان رابعة البصرية اتت الى رياح القيسى وهى يقبل صبيّا من اهله فقالت اتحبّه فقال نعم قالت ما كنت احسب ان فى قلبك موضعا فارغا لمحبة غير الله تعالى قال ففزع رياح فزعا شديدا حتى غشى عليه من هيبة مقالتها ثم افاق وهو يمسح العرق عن جبينه وحكى ان على ابن ابى طالب رضى الله عنه كان يوما قد اجلس الحسن رضى الله عنه على احدى رجليه والحسين على اخرى فكان ينظر اليهما ويتقبّلهما فقال له الحسن يا ابت انّى اراك تحبّنا فقال اجل يا بنى قال ابت اما تستحيى من الله تعالى ان ينظر الى قلبك فيرى فيه حبّا لغيره فبكى على ابن ابى طالب كرم الله وجهه بكاء شديدا من مقالته ثم قال وما الحيلة يا بنىّ قال الحسن رضى الله عنه يا ابت الحب لله والشفقه علينا لان من احب الله حبّا صافيا لا يشرك معه سواه وحكى عن فتح الموصلى انه قال كان لى ابن فوقع فى قلبى محبّة له ففزت [11a] ليلة عن وردى وذهب نشاطى فى التلاوة ولا اجد لذيذ المناجات كما كنت اجد من قبل ذلك فجلست استغفر الله وما شعرت من اى شيء هذه الفترة فغلب عيناى النوم فنمت فاذا انا بهاتف يقول يا فتح هذا فعلنا بمن ادّعى محبتنا ومال الى غيرنا وفى قلبه موضع لغيرنا فقلت يا حبيبى وقرة عينى انما اردت لعله يخلفنى فيطيعك بعدى فان كنت انّى صادق فخذه اليك الساعة قال فانتبهت من صياح والدته وقد قام ليبول فسقط فى البئر شعر يا حبيب القلوب من لى سواكا طال شوقى متى يكون لقاكا يا انيسى ومنيّتى ومرادى كذب القلب ان احبّ سواكا

الباب الرابع فى قوة العارفين مع الله عز وجل قال ابو القاسم العارف رضى الله عنه اعلموا معاشر الربانيين انّ ادنى منزلة اهل الفتوة هى ان يقول مرة الله وينسى فى جنبه كلّ ما سواه كأصحاب الكهف اذ قاموا فقالوا *"ربّنا رب السموات والأرض"* [150] وليس فى فكرهم ولا فى خواطر هم جنة ولا نار ولا دنيا ولا عقبى [11b] ولا نفس ولا خلق ولا عرش ولا كرسى سوى الله عز وجل فعند ذلك سمّى هم *"فتية امنوا بربّهم وزدنا هم هدى فيا عجبا"* [151] ممن عرف مولاه ووجد انه وقربه بأى شيء يشتغل هذا واى همته واردة لا تتلا شيئا فى جنب قربه ام كيف يطلب بذلك منه عوضا وثوابا فهل يكون ذلك الاخساسة فى الهمة وقلة فى المعرفة وهل لباسا احسن من لباس التقوى ام هل يكون تاجا اعلى من تاج الاسلام ام هل يكون لواء اجلى من لواء المعرفة ام هل يكون بساطا اشرف من بساط الطاعة ام هل يكون نزهة احسن من نزهة الفكرة والعبرة ام هل يكون فرحا وسرورا افضل واحلى والذّ من الوصلة والقربة قال الله تعالى عز وجل *"قل فبفضل الله وبرحمته فبذلك فليفرحوا هو خير مما يجمعون"* [152] واعلموا ان الله تعالى خصائص من اصفياءه عبدوه خالصا لوجهه ومحبّة وشوقا

[150] Kehf, 18/14.
[151] Kehf, 18/13.
[152] Yûnus, 58/10.

اليه فروى فى الأخبار ان شعيبا صلوات الله عليه وسلام بكى حتّى ذهب بصره ثم ردّ الله بصره الى ثلاث مرات فأوحى الله تعالى [12a] ان يا شعيب ان كان بكاؤك من خوف النار فقد امنتك من النار وان كان بكاؤك من اجل الجنة فقد اوجبت لك الجنة فقال يا رب لا للجنة ولا خوفا من النار ولكن لأجلك وحبّا لك وشوقا اليك فأوحى الله اليه ان يا شعيب فليس لدائك دواء دون لقاءى ابك ابك فأنّى واحد عزيز ليس لك فى الدارين غيرى ولا لديك دواء سواءى ولا لك راحة للمؤمن دون لقاءى فلهذا قال النبى صلى الله عليه وسلم *"لا راحة للمؤمن دون لقاء الله عز وجل"* [153]وحكى انّ نبيّا من الأنبياء لقى طائفة من العبّاد فقال على اى شئ عبدتم الله عز وجل فقالوا سمعنا ان الله تعالى خلق الجنة والنار فنحن منها فى شغل شاغل وجهد جاهد وتعب طويل ونحن نوصل الليل بالنهار والنهار بالليل رجاء الى الجنة وخوفا من النار فقال لهم انتم معاشر العباد تعملون على امر لسنا نعمل عليه انتم تعملون على رجاء الجنة وخوفا من النار ونحن نعمل على محبة الله تعالى وشوقا اليه وروى فى الاخبار [12b] ان عيسى عليه السلام مر بنفر من الناس وقد خلت ابدانهم وتغيرت الوانهم فقال ما الذى بلغ بكم ما ارى فقالوا الخوف من النار فقال حقا على الله ان يؤمن الخاءف ثم مرّ حتى بلغ الى نفر آخر فأذا هم اشد من أولئك فى نحول الأبدان واشد فى تغير الألوان فقال ماذا بلغ بكم ما ارى فقالوا الشوق الى الجنان فقال حقا على الله ان يعطيكم ما رجوتم ثم مرّ حتى بلغ الى نفر ثالث فاذا هم اشد نحول الأبدان من أولئك الأوّلين واشدّ فى تغير الألوان وكان على وجوههم اثر من النور فقال لهم ماذا بلغ بكم ما ارى قالوا الحبّ والشوق الى الله تعالى فقال لهم عيسى عليه السلام انتم المقربون انتم المقربون ثلاث مرات وحكى عن محمد بن صباح قال بلغنا انه اذا كان يوم القيمة فيؤتى بأهل ولاية الله تعالى فيوقعون بين يديه وهم يكونون على ثلاثة اصناف فيؤتى بالصنف الأول فيقول الله تعالى لكلّ واحد منهم عبدى لماذا عملت فيقول يا ربّ خلقت [13a] الجنة وما فيها من النعيم فأسهرت ليلى واظمأت نهارى شوقا اليها فيقول عبدى انما عملت للجنة فلك الجنة ومن فضلى عليك ان اعتقك من النار ثم يؤتى بالصنف الثانى ويقول لكل واحد منهم عبدى لماذا عملت فيقول يا رب خلقت النار وما فيها من العذاب فأسهرت ليلى واظمأت نهارى خوفا منها فيقول عبدى انما عملت خوفا من النار وانا اعتقك من النار ومن فضلى عليك ان ادخلك جنتى ثم يؤتى بالصنف الثالث فيقول لكل واحد منهم عبدى لماذا عملت فيقول يا رب حبّا لك وشوقا اليك فيقول عبدى حقّا حقّا يقول ارفعوا الحجاب عن حبيبى وانيسى قد طال شوقه الىّ وأنى لأشد شوقا اليه فلمّا رفعوا الحجاب عنه فيقول له الربّ عز وجل السلام عليك يا صفيّى وخيرتى بين خلقى ها انا لك ابد الا بدين وعزتى وجلالى ما خلقت الدارين الّا من أجلك وما خلقتك الّا من اجلى فلك اليوم ما تمنيت واشهتيت مع لذائذ عين وسرور قلب وان جميع لذائذ اهل الجنة وسرور هم [13b] ابد الأبدين فى جنب سرورك ولذتك بى اقل من خردلة بين السماء ولأرض وحكى عن يحيى بن معاذ الرازى رحمه الله تعالى قال بلغنا انه اذا كان يوم القيمة نادى مناد من العرش الا من عبد معبود فليمضوا على اثره فيمضون عبدة الاصنام وسائر المشركين على اثر معبود هم حتى يصلوا الى النار وذلك قوله تعالى *"انكم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم"* [154]الأية وكذا جميع العبّاد والزهاد وغيرهم من طلاب الجنة يمضون على اثر اعمالهم حتى يصلو الى

[153] Kaynaklarda, Hz. Peygamber'den gelen bu anlamda bir hadise rastlayamadık. Bu ifadeler sahâbilerin ve diğer âlimlerin bir sözü olarak nakledilmiştir.
[154] Enbiyâ, 21/98.

الجنة وذلك قوله تعالى "*وسيق الذين اتقوا ربّهم الى الجنة زمرا*" [155] الأية ثم يبقى فريق من الربانيين واهل الهمة العالية فيقال لهم من انتم ومن معبودكم ومطلوبكم لم لا تمضون على اثره فيقولون مطلوبنا غير ما ظننتم فقال بمن يشبه مطلوبكم فيقولون لا شبيه له ولا نظير له فيقول الله عز وجل دعوا الكلام وارفعوا الحجاب عن اولياءى واخباءى فانى طال ما رأيت خفقان [14a] قلوبهم من شوقى ثم يقول اصفياءى هلموا الى زيارتى فهذا يومكم الذى كنتم توعدون قال الله تعالى "*وجوه يومئذ ناضرة الى ربها ناظرة*" [156] وحكى ان ثابت البنانى ومالك بن دينار دخل على رابعة البصرية زائرين لها فقالت لما لك اخبرنى لماذا عبدت ربك قال رجاء الجنة ثم قالت لثابت وانت يا غلام قال خوفا من النار فقالت انى استحيى من ربّى ان اعبده رجاء الجنة وخوفا من النار فاكون كأجير السوء لولا اجرته لم يعمل او كعبد سوء لولا مخافة ضرب سيده لم يخدمه فقالا وانت يا رابعة لماذا عبدت ربك قالت حبّا له وشوقا اليه وحكى عن ذى النون المصرى انه قال ليس من الهمة العليا ان اكثر ذكره فى الجنة والنار فسأل ما الهمة العليا فقال يقول العبد الله وينسى ما دونه عند ذكره وحكى ان ابراهيم بن ادهم قال لمحمد بن واسع ما غاية همتك قال رضى الله عنى وجنّته فقال ابراهيم انى لأستحيى من ربّى ان يكون غاية همتى المخلوق وقال بعضهم [14b] ليت ان الله تعالى يرفع الجنة والنار من البين حتى ان العباد سجدوا له بلا علاقة وقال الحسن البصرى رضى الله عنه لقد ادركت اقواما وصحبت طائفة استحيوا من الله ان يسألوا منه الجنة وما سألوا ها قط وحكى ان رجلا من اهل الشام اتى الى ابى العلاء بن زياد وهو فى المجلس فقال انى رأيتك فى المنام كأنك من اهل الجنة فترك مجلسه واخذ بالبكاء حتى غشى عليه فلما افاق قال يا عزيزى وقرة عينى بك عليك ان لا تصرفنى عنك فقيل له فى ذلك فقال من عرف المنعم حق معرفته فما ينصرف عنه بالنعيم وقالت رابعة البصرية بكيت عشر سنين عن الله تعالى وعشر سنين فى الله تعالى وعشر سنين الى تعالى فأما عن الله تعالى فالرجاء عنه واما فى الله تعالى فالخوف منه واما الى الله تعالى فالشوق اليه وحكى ان ذا النون المصرى كان يعظ الناس ويذكر لهم الجنة والنار بما فيهما وهم يبكون بكاء شديدا فرأى فيهم فتى يضحك ضحك العارفين [15a] فقال له ذو النون أراك تضحك يا فتى والناس يبكون فأنشأ يقول شعر كلكم تعبدون خوفا من النار وترجوا النجاة جزيلا وبأن تسكنوا الجنان فتحظوا فى رياض عيونها سلسبيلا ليس فى الخلد والجنان هواءى انا لا ابتغى بحبى بديلا فقال ذو النون رحمه الله من لم يكن للوصال اهلا فما يضع فأنشأ يقول ان لم اكن للوصال اهلا رضيت بالنار منزلا ومقيلا ثم ازعجت اهلها بنداءى بكرة من حريقها واصيلا معشر المشركين نوحوا علىّ انا عبد خدمت مولا جليلا وان لم اكن ادعيت محقا فجزاءى به غدا طويلا

الباب الخامس فى مروّة العارفين مع الله تعالى ومعالى هممهم **قال ابو القاسم العارف رضى الله عنه اعلموا معاشر الربانيين ان ادنى منزلة اهل المروة ان يضربوا بالدنيا وجه عاشقها وبالأخرة وجه طالبها ويستأنسوا بربّ العالمين حتى ان الله تعالى لو ادخلهم نارا واحاط بهم عذابه ابد الابدين مع هذه المعرفة فلا تزداد قلوبهم الّا انقطاعا اليه [15b] وانفرادا به وسكونا معه من غيران يلتفتوا منه اليها طرفة العين بكمال مروتهم وحسن صيانتهم وكانت الجنة بكلّ ما فيها فى جنب معرفتهم ومعالى هممهم اصغر من خردلة فى جنب السماء والارض وان الله تعالى قد بين معاملة بالخليل ابراهيم صلوات الله عليه الجميع العباد ليعلموا ان اهل**

[155] Zümer, 39/73.
[156] Kıyâmet, 75/22-23.

المعرفة فى النار اطيب عيشا واحس خلا واشد سرورا مع الله تعالى من اهل الجنة وليعلموا ان كل من اوقد فى قلبه نار محبته لا تحرقه النار فى الدارين لأن نور المعرفة ونار المحبة يحرقان ما دون ذلك وصارت النار بردا وسلاما فى جنبها وليعلموا ان من عرف الله واحبّه لا يضره شىء فى الدارين حتى ان المؤمن اذا وضع قدمه على الصراط تقول النار يا مؤمن جز جز فأن نورك اطفأ نارى فهذا فى الاخبار ان ابراهيم صلوات الله عليه لمّا القى فى النار قال نمرود حرّقوه وانصروا الهتكم فقال ابراهيم عليه السلام كيف تحرّقونى وحرّ نارى اشد من ناركم حسبى الله [16a] ونعم الوكيل وحكى ان يحيى بن معاذ الرازى رحمة الله عليه يقول لو ان الله تعالى ادخلنى النار احب الى مع هذه المعرفة من ان يدخلنى الجنة فقيل له ولم ذلك قال حتى يتبيّن للخلق ان برّه مع العارفين فى النار اكثر من برّه على من فى الجنة مع العالمين لانه هو الملك الذى صيّر الجنة على ادم سجنا والنار على ابراهيم بستانا قال ابو بكر الواسطى رحمة الله عليه اعلم انّ وقت العارف فى النار اطيب من وقت العامل فى الجنة مع ثوابه والعيش فى المعرفة ليس كالعيش مع الثواب قال ابو اسحق السجستانى رحمة الله عليه قال الرجل كل الرجل الذى يحبّه فى الجحيم وانا نخاف النار على نسى المولى قوله تعالى "*فذوقوا بما نسيتم لقاء يومكم هذا*"[157] وقال ابراهيم بن ادهم فى مناجاته انك تعلم ان الجنة وما دونها لا تزن عندى جناح بعوضة بعد ما وهبتنى معرفتك وانسيّتى بك وقرة عينى للتفكر فى عظمتك وقال ابن سيرين لو خيّرت بين ركعتين وبين الجنة لاخترت ركعتين على الجنة [16b] لأن الجنة حظ نفسى ورضاها وفى الركعتين محبة الله ورضاه وقال ابو عبد الله رحمة الله عليه لو ان الله تعالى يخيّرنى بين ان يدخلنى النار ببدل جميع خلقه ويدخلهم الجنة ببدلى ويضع عذابهم علىّ لوجدت من قلبى حقا له بعد ان لا يسلب من قلبى معرفته ومن لسانى ذكره قال عبد الله بن عزيز رأيت فى المنام كأن القيمة قد قامت فاذا مناد ينادى اين ابو عبد الله فجىء به فزعا فقال له المنادى انت القائل لو انّ ربّى ادخلنى النار ببدل جميع خلقه وادخلهم الجنة لا جد فى قلبى احتماله فقال بلى انا القائل بذلك فقال الان نحتاج الى ان تصحح هذه الدعوى فقال على قلبى تصحح ما ادّعيت وجعل بضرب يده على صدره حتى انتبهت من هيبة مقالته وقال بعضهم المودة كأس من الشراب المحبة من عين المعرفة ممزوج بمسك المنّة وعبير العناية تجرى فى بحر الهمة فمن شرب منها كأسا لا يلتفت الى الدنيا وما فيها ومن شرب منها كأسين لا يلتفت الى العقبى بما فيها ومن شرب منها ثلاثة سكر [17a] عما دونه سكرة لا يفيق منها الى الابد وروى انّ موسى عليه السلام كان يقول فى بعض مناجاته الهى عجبت من وجدك كيف يرجع عنك ان يشتغل بغيرك قال يا موسى من وجدنى لا يرجع عنى وما رجع الّا من الطريق وروى فى الأخبار ان يحيى بن زكريا وعيسى بن مريم صلوات الله عليهما كانا يسيران فى بعض الطريق فصدم يحيى عليه السلام امرأة فقال له عيسى عليه السلام يا ابن الخالة لقد اصبت اليوم ذنبا عظيما قال وما هو قال امرأة صدمتها فقال يحيى والله ما شعرت بها فقال له عيسى سبحان الله نفسك معى فاين قلبك فقال عند الله مستأنسا به ثم قال يا عيسى فلو انّ قلبى سكن الى احد غيره وتعلّق بشىء دونه لظننت انّى ما عرفت الله حق معرفته طرفة عين قال فبكى عيسى عليه السلام وقال هنيئا لك قرب الله وانسه وقال ابو القاسم العارف رضى الله عنه ليس فى الدارين شىء اعظم واعلى من همّة العارف ومروّته لانها ربّانيّة فردانية روحانية ديموميّة عاويّة [17b] قد سيّة بل هى لحظة

[157] Secde, 32/14.

برقية ولمعة وقتية ووديعة سريّة التى منه بدت واليه تعود فلا يدرك كمالها وشرفها غير الله تعالى لان كمال العارف احتراق بحبّه لربّه قال الشاعر انا لنضحك والاحشاء تحترق وانما ضحكنا زرق فيحترق

الباب السادس فى صيانة العارفين وطريقتهم ومعالى هممهم **قال ابو القاسم العارف رضى الله عنه اعلموا معاشر الربانيين انّ الصيانة والطريقة شعبتان من شعب المعرفة وهما زمامان للعبد الى كل تحقيق زمامان وهما ممزوجان بالحياء والحرمة وهما خجلان الله عز وجل فى الأرض يقطع بهما العبد عن قلبه جميع التعاليق فأصل الصيانة قطع الطمع من الناس فى جميع الحوايج حتى لايسأل منهم شيئا فأما قطع الطمع من الله عز وجل فهو ان لا يسأل من الله غيره واصل الطريقة تفويض الا مور الى الله تعالى فى الأرض يقطع به جميع المصالح حتى لا يسأل منه شيئا فاما قطع الطمع من الناس فى جميع الحوايج هو ما روى [18a] ثوبان انه قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يوما يقول *"من يتقبل لى بواحدة اتقبل له رضوانه الا كبراى رضوان الله قلت انا يا رسول الله فقال لا تسأل الناس شيئا فكان ثوبان كلّما سقط السوط من يده فلا يقول لاحد ناولنى اياه بل ينزل ويرفعه"* [158] **وقيل لبعض العارفين هل لك الينا من حاجة قال انّى لاستحيى من الله تعالى ان اسأل منه حاجتى وهو يملكها فكيف أسأل ممن لا يملكها وحكى ان جماعة من الزهاد دخلوا يوما على رابعة البصرية وفيهم سفيان الثورى رحمه الله فرأ والها حالة رثة فقالوا لم لا تسألين الى بعض سؤالك حتى يعطونك شيئا على قدر اخراجه عليك فقالت والله انى لا ستحيى من الله ان اسأل منه الدنيا وهو يملكها فكيف اسأل من لا يملكها ثم قالت حق من اعزه الله بمعرفته ان لا يذلّ نفسه بدونه ولا يلتفت منه الى غيره اجلالًا لحرمته ونوالًا لمعرفته فقالت لولا معرفتى بكم لسخطت عليكم ونجيتكم عنّى وحكى انّ رجلا جاء الى سفيان الثورى [18b] فسأله قطعة فاعطاه دينارا فقيل له فى ذلك قال ان كان هو لا يعرف قدر نفسه وقيمتها فانا لا ادع كرم نفسى وهمّتها وان كان هو ترك الصيانه فأنى لا اترك الجود وحكى ان علىّ بن الحسين رضى الله عنه قال كنت بين يدى ابى عبد الله قد قرأت عليه بعض الكتاب وكان فى يده سكّين فرأيت حرفا خطأ فقلت يا ابا عبد الله ناولنى السكّين فدفعها الىّ فلمّا قضيت الحاجة اوردتها اليه فقال يا ابن علىّ لا تعد الىّ هذه المسألة مرة اخرى فتقع الىّ مذلّة السؤال وخساسة الهمّة وحكى انّ بهلول المجنون لا يأخذ من احد شيئا وان الحوّا اليه فقيل له فى ذلك فقال امرنا لا نأخذ بالواسطة لانّ منه ذهاب الهمّة فقيل له فما الهمة فقال ادناها ان لا يكون لك لغير الله حاجة واوسطها ان تترك حوائجك وتدبيرك ومصلحتك اليه واعلاها ان لا تلتفت منه الى ما سواه وحكى ان حمّادا القريشى قال كنت حاجّا فأردت التلبية فأخذت منديلا متوسخًا لى وغسلته [19a] وقطعته بنصفين واتّزرت بنصف منه وارتديت بالأخر ثم لم تزل تنازعنى نفسى ببعض الحاجة فاذا البادية كلها فضّة فغمضت عينى عنها فقلت اللهم انى اعوذ بك من كلّ ارادة سواك فمضيت ولم التفت اليها ثم قلت اللهم اجعلنى ممن لا يوثر عليك شيئا ولا على حبّك فانك نعم المولى ونعم النصير وقيل للحسن البواجزوى ايّ شىء تعلّمت من ابى عبد الله فى ثلثين سنة قال ثلثة اشياء الصّيانة والطريقة والمروّة فقيل له وما الصّيانة قال أن لا اسأل الناس شيئا ولا**

---

[158] Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** (Ed. Adnan Demircan), Siyer Yayınları, İstanbul, 2014, c. 5, s. 115. Ayrıca bkz. Mehmet Emin Özafşar, **Riyâzü's-Sâlihîn'den 1001 Hadis Seçkisi,** Hâkim Yayınları, Ankara, 2015, s. 370.

اتعرض وان عرض علىّ شىء لا اقبل منهم فقيل وما الطريقة فقال ان لا اسأل من الله غيره وقيل وما المروة قال ان لا اكتفى عنه بالدارين بكلّ ما فيها وحكى انّ داود الطائى رحمة الله عليه مرض ولزم جوف البيت مدّة فقيل له الا تشتهى شيئا فتسأل منّا فقال انى لأستحيى من الله تعالى ان يرانى وانا اسأل الحاجة من غيره لأن منه ذهاب الصيانة قيل فلو سألت الله تعالى ان يكشف عنك هذه [19b] العلّة قال الله تعالى اختار لى هذه العلّة مع علمه وكمال لطفه ورحمته علىّ وانا استحيى منه ان يكون لى اختيار غير اختياره فله الحكم فيما يشاء وله الحمد على كلّ ما قضى فقيل له لو خرجت الى صحن الدار حتى يهب عليك الريح والهوى قال انى لاستحيى من الله تعالى ان يرانى وانا اطلب الراحة لنفسى او اسكن الى شىء دونه بعد معرفتى له ثم قال وسءل عن الهمّة ومعاليها فقال انها مقسومة على النفس والروح والقلب والسر فامّا سبيل النفس الى الهمة حسن الصيانة على بساط التجريد واما سبيل الروح الى الهمّة حسن الطريقة على بساط التفريد واما سبيل القلب الى الهمة حسن الفتوة على بساط التصديق واما سبيل السرّ الى الهمة حسن المروّة على بساط التحقيق فأصل الصيانة قطع الطمع عن الخلائق واصل الطريقة هى قطع العلائق بدون الله تعالى واصل الفتوّة انقطاع القلب الى الله تعالى مع الأياس عن كلّ ما سواه واصل المروّة انفراد السرّ بالفرد للفرد جلّ جلاله وتقدّس اسماؤه وحكى [20a] ان ابا سعيد الخراز رحمه الله قال كنت بالبادية فاصابنى جوع شديد وطالبتنى نفسى ان اسأل الناس الذى فى البادية شيئا فقلت لها ما هذا من فعل المتوكلين واهل الصيانة ثم طالبتنى نفسى ان اسأل الله تعالى شيئا فقلت ما هذا من فعل الصديقين واهل الطريقة ثم طالبتنى نفسى بان اسأل الصبر على هذا الضرّ فاذا انا بهاتف يقول ويزعم انه منا قريب فانا نضيع لمن اتانا ففهم ابو سعيد صوته ويسألنا القوى جهدًا وصبرًا كأنا لا نراه ولا يرانا

الباب السابع فيما ينبغى لكلّ من ارادان يتكلم بكلام اهل الهمة قال ابو القاسم العارف رضى الله عنه اعلموا معاشر الربانيين انى نظرت فى كلام الأجلاء من اهل الهمة واءمة الهدى من اهل السلف فيما هاج من رسوخ خواطرهم من لطائف الاشارات ودقائق العبارات فاذا هى ودايع من الله سرية الى قلوب اهل المعرفة الّتى لا يعرفها على التحقيق الا نبىّ مرسل على قدر نبوّته وصدّيق مقرب على قدر قربه من الله تعالى وعاقل [20b] فطن على قدر عقله وفطنته ينبوعها من عين الوحدانية الّتى تقشعرّ منه جلود المتقين وتحرق بها الكباد المحبّين وتطير اليها افئدة المريدين وتستأنس بها ارواح المنيبين وسكن اليها قلوب العارفين فينبغى لكلّ من ارادان يتكلم بكلام اهل الهمّة ان يتكلّم على قدر عقولهم ثم ينبغى ايضا ان يتكلم بلسان الحال لان لسان الحال افصح من لسان المقال فهذا ما حكى ان يحيى بن معاذ الرازى رحمه الله كان يوما من الايام وجد حالا من الخوف فيما اجتمع الناس فى مجلسه فقام بينهم ويتكلمهم من حاله وكان اوّل كلام يقول اخذت نارا بيدى اشتعلها فى كبدى الى من اشكوا بيدى حرقت نفسى ثم قال اليوم يوم حيرتى اليوم يوم فاقتى مثل ذلك حتى انّ اهل المجلس اخذوا فى الصّياح ومزّقوا ثيابهم وخرّوا مغشيًّا اكثرهم ويقال لمّا فرغ يحيى بن معاذ من كلامه رفعوا مجلسه ثلثة عشر جنازة من الرجال والنساء وحكى ان رجلا قصد الى ابى يزيد رحمه الله بعد العصر [21a] ليسأله شيئا من الحياء وهو فى بيت له وله خادم جلس على الباب فاستأذن بالدخول عليه فقال الخادم ليس هذا وقت الدخول عليه قال اليس قد امرك ان لا تمنعنى عنه اذا اتيت وكان يلحّ عليه حتى فتح له الباب فاذا البيت كأنه امتلاء منه ففزع ورجع ثم اتى اليوم الثانى فاستأذن بالدخول عليه مثل ذلك فلح عليه حتى فتح له الباب فاذا هو ذاءب حتى لم يبق منه الّا خيال فلما كلّه الرّجل ذاب حتى صار بين يديه كالماء واقف فى الهواء ففزع الرجل

ورجع ثم سأل الخادم عن تلك الحالات فقال الحال الأول الّذى رأيت منه هو الحال السرور به والحال الثانى حال الحياء منه والماء الواقف بين يديه فى الهوى فهو كلّه ذاب حتى صاركما رأيت فقال الرجل ما افصح لسان الحال وحكى ان الليث المصرى كان له اخ وكان بباب الاسكندرية فلما قدم عليه قال اين كنت فقال اقبلت على ربّى فقال له فاين فوائد الاقبال فدهش ولم يجب شيئا فقال ليث ان العبد اذا اقبل على الله تعالى [21b] بصدق الارادة يمنحه الله تعالى فوائد لم يخطر على قلب بشر من كثرة عجائبها ولم يقرع سمع انسان لغرائبها ويقال كلام الحال سهام الله الناقذة ولم يكن سهم الله يخطى اذا رمى وسأل بعض العارفين متى يكون الرجل ناطقا ساكتا وحاضرا غائبا وموجودا مفقودا قال كلما نطقت بالحق للخلق كلت عمّا دون الحق سبحانه وتعالى وكلما وردت الحضرة صارت غائبة عما دون الحق تعالى فالاسرار كلما وجدت الحقّ تعالى صارت مفقودة عمّا دون الحق تعالى يقول العارف كلما سكت عن لسان المقال صارت كليته ناطقة بلسان الحال ولسان الحال افصح من لسان المقال ويقال لولا ادرى ایّ الاحوال للعارف احسن بخله من كلام اهل المعرفة ام سخاؤه من كلام اهل الزهد والتقوى وسأل بعض العارفين كيف حالك قال كيف حال من اذا تكلم على حاله اهلكه واذا سكت احترق ويقال كل من لا ينفعك سكوته لا ينفعك كلامه ويقال العارف من سألته عن الله يجيبك بلسان الحال قبل [22a] لسان المقال وسأل بعض العارفين متى يعرف الرجل انه على صفاء الحال قال اذا لم يرض بالحال دون ولىّ الحال لان من رضى بالحال دون ولىّ الحال بقى على صفاء الحال وحجب بالحال عن محول الحال ثم ينبغى له ايضا ان يكون عارفا باجناس الخلق واختلاف نياتهم وضروب اراداتهم وصنوف* منازلهم ومقدار فهمهم وهمتهم لكى يهتدوا ولم يتخيّروا فهذا ما قال ذوالنون رحمه الله ما رأيت لمحدث قوم ولم يكن عارفا بمقدار عقولهم وفهمهم وارادتهم ونيّاتهم وهممهم وصنوف منازلهم الا كان ذلك على بعضهم فتنة ويقال ليس من تحقيق المعرفة من ان يحدّث المعرفة عند ابناء الاخرة فكيف عند ابناء الدنيا ثم ينبغى لمن ارادان يتكلم بكلام اهل الهمة ان يتكلم من ابناء قلبه كما قال ابو يزيد من تكلّم بكلام اهل المعرفة يحتاج ان يكون له نور المعرفة ويقال اذا كانت الاوقات مع الله صحيحة فجميع الالسن منه فصيحة ويقال ان الله تعالى اعطى للعارفين الالسن كلّها حتى انه ينطق بكلّ لسان حتى فى لسان المعرفة له لسان وفى [22b] لسان الشريعة له لسان وفى المحبّة له لسان وفى لسان الافتقار له لسان ثم كلّت تلك الالسن وتلاشت فى سلطان الحق ثم تلاشت فى صفاته فهذا عبد ناطق ساكت حاضر غائب وايضا ينبغى له يحفظ موضع كلامه لان لكل مقام مقالةً ولكل مقالة اهلا وان لا تحمل* فوق الطاقة و لا يمنع عن اهل الحاجة لانّ الحمل فوق الطاقه ظلم والمنع عن اهل الحاجة بخل فهذا ما روى ان عيسى عليه السلام قال يا صاحب الحكمة كن كالطبيب الناصح يضع الدواء حيث ينفع ويمنع من حيث يضر لا تضع الحكمة فى غير اهلها فتكون جاهلا ولا تمنعها من اهلها فتكون ظالما ولا تكشف سرّك عند كل احد فتصير مفتضحا وايضا ينبغى له ان يحفظ ادب كلامه ويعظم محله مراتبه ويعرف قدره ومنزلته لانه يقال تعظيم الكلام خير من كثرة الكلام ويقال المتكلم اذا لم يحفظ ادب كلامه ولا يعرف محله وهيبته عند من ليس اهله صار اصمّ وابكم واعمى عنه يعنى يسلب منه فبقى اصم وابكم واعمى فهذه عقوبة لترك الادب واذا [23a] حفظ ادب كلامه وتعظيمه نطقت بها كل عضو منه حتى يصير ناطقا فى سكوته حاضرا فى مغيبه كرامة لحفظ ادبه واعلموا ان من ادب الكلام ان يكون كلامك مع اهل المعرفة بلسان اهل المعرفة ومع اهل الزهد بلسان اهل الزهد ومع اهل التوحيد بلسان اهل التوحيد وكذلك مع كل صنف من الفقهاء والادباء وغيرهم فينبغى ان يكون لكم لسان على

مقدار مراتبهم وتقفون منازلهم وايضا ينبغى له ان لا يفشى السرّ الذى بينه وبين حبيبه عند كل احد لان من افشى سر محبوبه صار من المفتضحين وهو لا يشعر وبقى فى ضلالات الخذ لان ابد الابدين عقوبة لكشفه وحكى ان ذوالنون المصرى رحمه الله قال رأيت رجلا اسود وهو يطوف حول البيت ويقول بصوت خفىّ انت انت ولا يزيد على ذلك اللفظ شيئا آخر قال فدنوت منه قلت اى شىء عنيت به فانشأ يقول شعر بين المحبين سر ليس يفشيه خط ولا قلم عنه فيحكيه برّ يقابله انس يمازجه نور يخبره عن بعض ما فيه [23b] فقلت زدلى قال قلوب قصدت اليه بكليته فأودعها الله ودايع سرّه

الباب الثامن فى شرف كلام الاجلاء وائمة الهدى فى معالى الهمة قال ابو القاسم العارف رضى الله عنه اعلموا معاشر الربانيين انّ فى كلام الاجلاء وائمة الهدى فى معالى الهمة هى بيان المعرفة وتميز الانفصال من الاتصال ومعرفته تميز الاسباب الشاغلة عن الله من الأسباب الشاغلة بالله والداعى الى الله تعالى من الداعى عنه وعرفان حركات هيجان الضمائر وطيران الهواء فى سرادقات القرب وكشف ما يشاهد السرّ من ملاحظة الحق تعالى وبيان معاملة العبد من صدق الحال وصفاء الوقت وصحة الارادات وانفراد الكلية للحق تعالى مع الانقطاع عما دونه وتجريده بالكلية عن الكل فى القصر اليه وغير ذلك من معاملة القلوب ولا يكون معرفته الاتصال به بدون معرفة الاسباب الشاغلة به ولا معرفة الداعى اليه دون معرفته الداعى عنه وكذلك القلوب لا تشرف على عرفان حركات هيجان الضمائر عند تلاطم [24a] امواج بحار خواطر القلوب الذى لا يحصى عددها ولا ينقطع مددها الّا ببيان ما دون الحق تعالى ولا يطلع على حسن معانيها ولطائف شرحها الا من كشف عن سرّه الحجب الّتى بينه وبين محبوبه وهذه الّتى عليها جميع دوران كلام العارفين من اهل الهمة فى الاولين والاخرين فاذا فتح العارف فاه ببيان ما ذكرنا من العبارات وشرحها فاغتنموا واعرفوا شرفها لانها ودايع من الله تعالى سرّية فى قلوب اهل المعرفة فهذا ما قال يحيى بن معاذ الرازى رحمه الله قلوب قصدت اليه بالكلية فاودعها الله تعالى ودايع سره قال ابو سليمان الخواص انكم تركتم الله بعضكم على بعض فلو اقبلتم اليه لرأيتم العجائب على ما عجزتم عن وصفها فذهب اهل الهمة بصفات القربة وبقى البطّالون فى مهاوى الغفلة وقال يحيى بن معاذ لقيت الحكماء فوجدت اكثرهم مفلسين يفتحون من كيس غيرهم ودوى فى الاخبار ما بين مؤمنين يلتقيان فيذكران المزيد فلا يفترقان حتى يكون لهما من الله عز وجل [24b] فى الله الله بالله من معرفته ويقال كلام اهل المعرفة كنز من كنوز المعرفة فالهداية من كنوز المعرفة ومعادنها قلوب العارفين وترجمانها اللسان فامر الله تعالى لاهل المعرفة بان ينفقوا منها على اهلها قوله تعالى *"ادع الى سبيل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة"*[159] وقال ابو القاسم العارف رضى الله عنه وابو عبد الله ضع وديعتك عند الله وهى فكرة قلبية فيضع ودايعه عندك وهى الحكمة وهو خير كثير وقال بعضهم سبحان من زين قلوب المريدين بنور معرفته وسقاها من شراب محبته ونورها بمصابيح حكمته وانطق لسانهم باشارات لا يدركها الا من اصمّ اذينة عن البطالات واعمى عينه عن الشهوات واخرس لسانه عن الكلام بالفضولات وقال بعضهم قلوب اهل المعرفة خزائن الله فى ارضه يضع فيها ودايع سرّه ولطائف حكمته وحقايق محبته وانور علمه وامانة معرفته وقال يحيى بن معاذ القلوب كالقدور ومغارفها اللسان وان كلّ لسان يغرف ما فى قلبه [25a] وقال حامد العارف ما كلمت احدا من الناس الا وقد دعوته الى الله ثم كلمته الا ابا يزيد فانى ما اردت ان اكلمه الا وقد دعوته من الله تعالى يم كلمته

[159] Nahl, 16/125.

به وقال السرّى السقطى رحمه الله من قام على وفاء صدق العبودية من غير علاقة سقاه الله شربة من عين المحبة ويبلغه الى مقعد الصدق الذى عند مليك مقتدر وقال العبد اذا ورد بالسرّ الى الحضرة وفتح عين الهمة بقوة اجفان الارادة وسلم ببياض التجريد وسواد التفريد فينظر بنور اليقين والمعرفة الى الله تعالى بلا شبه ولا كيف قال ابو القاسم العارف رحمه الله اعلموا ان الرؤية على وجهين رؤية القلب بمشاهدة الايقان ورؤية العين بمشاهدة العيان وهذا ما سأل على محمد بن جعفر الصادق رضى الله عنه هل رأيت الله عز وجل قال لم اكن اعبد ربّا لم اره فقيل كيف رأيته وهو الذى لا تدركه الابصار بمشاهدة العيان فقال ابصره القلب بمشاهدة الايقان لا بحس من الحواس ولا ايقان الناس [25b] واعلموا ان القلب كلما نظرت الى الله تعالى بعين اليقين والمعرفة سقط عنها رؤية ما سواه وفنى عنها صفات الانسانية من غير ان يسقط عنها الانسانية وربّما غلب عليه رؤية المنة فتفنى عنه رؤية الاعمال من غير ان تسقط عنه الاعمال وربّما غلب عليه سرور عند وجدانه فيفنى عنه رؤية الثواب من غير ان يسقط عنه الثواب وربّما غلب عليه ذكر الله تعالى من غير ان ينساه او يسقط عنه ذكره وربما طار سرّه باجنحة الهمة نحو الحق سبحانه وتعالى الى ان ورد الحضرة ثم ارتحل عن المعرفة على سبيل ترك التعاليق من غير ان يسقط عنه المعرفة وربما كلّ لسانه تحت سلطان الحق سبحانه وتعالى من غير ان يسقط عنه المعرفة فهذا صفة من صار عند الحق بالقلب حاضرا وعمّا دونه غائبا ومنه قريبا وعما دونه فانيا وبه ناطقا وعمّا دونه ساكتا وعلامة من عرف الله وعلم انه بالكلية له ان لا يطلب عن الله غير الله فهذا ما حكى عن بعضهم قال كنا حاجّا اذا شابّ يقول الهى قد اجتمع وفدك [26a] وانت عالم بهم فما انت صانع بهم فسمع الشاب هاتفًا يقول وفدى كثيرو طلابى قليلا فصاح الشاب صيحة وخرّ مغشيا عليه قال خادم ابى يزيد سمعت شيخا ببسطام قال رأيت فى المنام كان ربّ العزة يقول الناس كلهم يطلبون منى ما خلا أبو يزيد فانه يطلبنى وارادنى وانا اريده وقال يوسف بن سباط من لا يرا ان حركاته وسكناته الله ثم سجد لم يسجد الله ومن عرف الله وفى قلبه همّ سوى الله لم يعرف الله وسأل بعض العارفين كيف حالك قال كيف حال من يكون ظنّ انه قد صار عنه مفقودا فاذا هو به موجود فهذا اشارات وعبارات لا يطلع عليها الا من صفا سرّه عن غبار البشرية وسقط عنه رؤية ما سواه وصار من جملة المجردين من عبودية ما سواه فلولا معرفتنا باهل زماننا وضعف يقينهم وقلّة معرفتهم كدنا نشرح من لسان اهل المعالى الهمة ما هو اعلى منها ولكن يكتفى العارف بدون ما ذكرنا عن اعلاها شعر اهل الخصائص مصطفون لقربه ادناهم من سالف الا زمان اختارهم من قبل فطرة خلقهم فهم ودايع حكمة وبيان

[26b] *الباب التاسع فى كلام ابى يزيد البسطامى وحسن اوقاته ومعالى همته* قال أبو القاسم العارف رضى الله عنه اعلموا معاشر الربانيين ان أبا يزيد رحمه الله كان اية من ايات الله وانى نظرت فى كتب الاجلاء واهل الهمة وأئمة الهدى من اهل السلف وقد قرأت ما هاجت به رسوخ خواطرهم فما رأيت كلاما اعلى من كلام ابى يزيد رحمه الله لان مطالع كلامه مصابيح المعرفة وروح اليقين وعيون الصفاء وابحر الوداد وكنوز التوحيد والتفريد فكل من اطلعه الله تعالى على عرفان كلامه ووقف على حقيقته فلا شك انه من عباد الله وافضلهم عنده خاصة هذا الزمان فله الحمد كا هو له وحكى ان خادم ابى يزيد رضى الله عنه قال دخل رجل على ابى يزيد رحمه الله وقال يا ابى يزيد بلغنى ان عندك اسم الله الأعظم واحبّ ان تعلّمنى ذلك فقال له أبو يزيد ان أسماء الله تعالى كلها من الاعظمين وليس فيها حدّ محدود ولا اسم معدود ولكن فرّغ قلبك لوحدانيته مع ترك [27a] الاندادية

فان كنت كذلك فادع بأى اسم شئت فانك تطير فى ساعة من المشرق الى المغرب وبه تحيى وتميت فقال الرجل سبحان الله او يكون هذا فقال نعم وليس هذا خطير عند اصحاب معالى الهمة لان جميع ما دونه كلمة من كلام الله ولكن ان الله عبادًا يقومون ويقولون حيث لا اين حتى يكون ما دون العرش تحت همتهم فقال الرجل من رأى هذا قال من قام مقام الوصلة والقرب منه وحكى ان رجلا جاء الى ابى يزيد رضى الله عنه وقال يا أبا يزيد ان الله تعالى قد اقامنى فى مقام لا يقوم فيه احد من العالمين فقال أبو يزيد ما هذا المقام قال سخرلى ما دون العرش الى الثرى فقال له أبو يزيد يا مسكين هى ادنى ما يجد منه العارفون فلو ان الخلائق أعطوا ما اعطاك ما نقص من ملكه شيء ولا يعرف الله حق معرفته من يرى كمال العارف بهذا المقدار ثم قال له قم يا مخدوع الله اعلم وحكى ان خادم ابى يزيد قال دخل ابو يزيد يوما فى مدينة فاذا قد اجتمعت عليه الخلائق وهو ساكت فلما نظر الى زحامهم منه بكا و [27b] قال لو ان الخلائق عرفوا الله لا استعينوا بالله عنّى ثم قال اللهم انى اعوذ بك ان تحجبنى عنك بهم واعوذ بك من ان تحجبهم عنك بى و حكى أيضا انه قال حجّ أبو يزيد ودخل الكعبة واستلم الحجر ثم قام عند المقام وقال الهى كم تحجبنى فى الحجب اما لك ان ترفع الحجب فنودى ان يا أبا يزيد ليس الحجاب بيننا وبين اعداءنا فبكى أبو يزيد رضى الله عنه ثم قال ابك عليك ان لا تحجبنى بك عنك وبكى حتى سال الدم من عينه وحكى ان خادم ابى يزيد قال بينا كنت قاعد اخلف ابى يزيد رحمه الله وكان هو فى وقته و حاله اذ شهق شهقة كاد قلبى ان ينقطع وينخلع من هيبة شهقته فقلت له بعد ثلثة أيّام يا ابى يزيد رأيت منك شيئا عجيبا قال وما ذاك العجب قلت شهقة شهقة الحدّة هى التى لم يكن بينها حجاب تعرفه حتى تحترق وليس للعارف شيء يحجبه عنه وحكى ان خادم ابى يزيد رحمه الله قال جاءت الى ابى يزيد رحمه الله طائفة من اجلّاء اهل المعرفة وسئلواه عما يراه فى منامه فقال رأيت فى المنام كأنى رفعت الى سموات فاجتمعت [28a] علىّ الملائكة فى كلّ سماء وقالوا يا أبا يزيد الى متى تذكر الله تعالى فأنك تذكر الله الى الموت فقلت لهم انى لاستحيى من ربّى ان يكون ذكرى له دون الابد او يكون لذكرى حدّ محدود او اجل معدود ويقول *"اذكروا الله ذكرا كثيرا"* [160] ثم سكت فقال له واحد منهم يا أبا يزيد فمتى يكون لك لسان الذكر قال اذا اشتغل اهل النعيم بالنعيم واهل الجحيم بالجحيم فأقوم بين يدى منعم هذه النعمة واقول بلسان الأبدية من الازل الى الابد الله الى الصفوة بلا علاقة ولا سبب من الأسباب فقيل له يا أبا يزيد زدنا ما رأيت فى منامك قال انى رايت فى المنام كأنّى بين يدى رب العزة تعالى وهو يقول يا أبا يزيد ما تريد قلت يا عزيزى انت المريد وانت المراد لا اريد غيرك ثم بسط لى بساط العطايا نوعا بعد نوع وعرض علىّ من الملك ما كلّت الالسن عن نعتها ففى كل ذلك كنت غضضت بصرى عنها وعلمت انه يجرّبنى فلم التفت اليها اجلالا لحرمته وكنت اقول فى ذلك يا عزيزى مرادى غير ما تعرض سبحانك ما اعظمك واجلّك [28b] لقد أعطيت الاولياء اجابة الدعوة وفتحت عليهم أبواب العفو والرحمة فرضوا بذلك وانصرفوا عنك سبحانك سبحانك لقد أعطيت البدلاء سلامة الصدور ومزايد فوائد ذلك وانصرفوا عنك فانك ان امنت على ان ترفع انا منّى فتكون انت كما كنت فى الازل حيث لم يكن التكوين ثم بعد ذلك امتحنتنى بامتحان لا يقوم به السموات والأرض بما فيهم ثم بعد ذلك كان ما كان ثم سكت فقيل له هل قلت شيئا فى امر الخلق قال عرض علىّ الذرّية باجمعهم فلما نظرت الى قلتهم استحييت من الله تعالى ان تكون حاجتى اليه هذا القدر فقاموا من بين يديه مبهوتين وقالوا هيهات هيهات هذا الرجل عالى الهمة وحكى ان ابى يزيد رحمه الله كان جالسا فى المسجد

[160] Ahzâb, 33/41.

الجامع عند المنبر فى يوم الجمعة وقد صعد الخطيب المنبر ليخطب فجرى على لسان الخطيب وما قدروا الله حق قدره فسال الدم من عينه اجلالا لهيبته وحكى ان رجلا جاء الى ابى يزيد قال يا أبا يزيد بأىّ شىء اقدر على مداومة العبادة قال [29a] بمعرفتك له ان كنت تعرفه لان ادنى منزلة العارف اذا علم انه ليس شىء سوى الله تعالى فيكون عنده كأن ليس شىء موجودًا لا يكون له اشتغال بغيره والتفات وطلب فحينئذ صارت الأشياء كلها له ومعه اذا افنى عن كل شىء فيكون عنده كان ليس شىء موجودا وحكى ان رجلا قال يا أبا يزيد بلغنا انك مستجاب الدعوة فقال مساكين اهل الغفلة رضوا بأن يستجاب دعاؤهم وتطوى لهم الأرض ثم قال يا مسكين الله تعالى يستجيب دعوة الكافر فما ظنّك بالمسلم وسأله رجل اخر فقال يا أبا يزيد بلغنى انك تمر على الماء والهواء فقال يا مسكين فالطير يمر على الماء والهواء والمؤمن اشرف من الطير واكرم على الله من السبع السموات والأرضين والعرش والكرسى وكلّ ما دونه وحكى ان احمد بن حرب بعث الى ابى يزيد مصلّى للصلوة فردّه عليه وقال للرسول قل لاحمد بن حرب ان هذا يصلح لمثلك فانّى قد جمعت عبادة اهل السموات والأرض من الاولين والاخرين ابد الابدين [29b] ثم جعلتها فى مخدّة ووضعتها تحت خدّى وانت لا تشعر ثم بعث اليه الرسول مرة اخرى فقال له ان القافلة قد ارتحلت وانت فى النوم والراحة فقال أبو يزيد رحمه الله الرجل كل الرجل الذى ينام الليل كلّه فاذا اصبح اصبح بالمنزل قبل القافلة ثم بعث اليه الرسول بوسادة وقال له قل انك اذا نمت اجعلها تحت رأسك فردها اليه وقال قل له من كان فى وسادته فما يصنع بوسادتك ثم قال مساكين اهل الفضل يفتخرون بكثرة الاعمال ويعظمونها فلو ان اهل المعرفة عملوا اعمال اهل السموات والأرض من الازل الى الأبد لصغر ذلك من خردله فى اعينهم فى جنب عظمته اصغر من خردلة بين السماء والأرض وحكى ان أبا يزيد قال جهدت ثلثين سنة على ان اردّ الخلق الى الله تعالى فلم امكن ولم اقدر على ذلك فبكيت وقلت الهى انك تعلم انّ شغلى بخلقك حجبنى عنك وقد اشتدّ توجّعى عليهم حتى لا اقدر ان انظر اليهم فما انت صانع بهم فنودى ان يا أبا يزيد الى كم تشتغل بخلقى [30a] عنى وانا قد فعلت بهم ما اشاء يا أبا يزيد انظر اهل تقدر تخلف الخلق وتصير الىّ وحدك قال فتركتهم وصرت وحدى الى ربّى فاذا هم بأجمعهم عنده حاضرون وانا من ورائهم واقف فقلت يا عزيزى الخلق لك و انت مالكهم مالى وللتكلف بالدخول بينك وبينهم وكان من عامة دعائه يقول اللهم اسئلك سؤال من لم يعرف بالربوبية لغيرك والعتق من عبودية ما سواك فقيل له اصبت من اجابة الدعاء شيئا قال نعم قيل وما هو قال انسانى ما دونه بالكلية وكان يوما يا كل التفاح الحامض فقيل له يا أبا يزيد يقال انه يذهب بالحفظ فقال انى حفظت ربى فما ابا لى ان نسيت ما دونه بالكلية ثم قال لكل شىء روح وروح المعرفة نسيان ما دون الله تعالى قيل لأى شىء يفتح للعبد روح المعرفة قال اخلفته من المتحرين عنه يقال سمعنا نسيان ما دون الله تعالى قطع العلائق بدونه والاياس عن كل ما سواه قال أبو القاسم العارف رضى الله عنه افهموا معاشر الربانيين ما ذكرنا من كلام ابى يزيد رحمه الله وحسنوا النظر وتفكّروا [30b] فى معانى لطائف اشاراته وجواهر مكنون عباراته وكثير من كلامه و جلالته واوقاته كنت كرهت ذكر غيره عليها حتى اجد اهلها فلا شك ان كل من اطلعه الله تعالى على معانى كلامه ووقف على تحقيقه انه من اخصّ عباد الله واصفيائه عنده شعر تسرمد وقتى فيك فهو مسرمدا وافنيتنى منى فصرت مجردا ففرد نوعى فانفردت بغربتى وصرت غريبا فى البريّة اوحدًا

الباب العاشر فى بيان غوامض آفات الحسبان والغرّة قال أبو القاسم العارف رضى الله عنه اعلموا معاشر الربانيين ان قلب العارف بحر الله الأعظم وان معالى الهمة هى الأمواج التى فى البحر فلا يزال البحر

يموج حتى يصير زاكيا من جميع الفنا والبقا ثم لا يزال البحر يموج حتى يصير صافيا من جميع الارادات الفاسدة الردية ومن جميع الشهوات الخسيسة الدنية ثم لا يزال يموج حتى يصير صافيا من جميع الغبارات والالتفاتات منه الى ما سواه ثم لا يزال يموج حتى يصير انفاسه واوقاته وحركاته واراداته وكليته الله تعالى [31a] ثم لا يزال يموج حتى صار كما كان حيث لم يكن التكوين وكان الحق تعالى بلا كون فهذا قيامة الكبرى وهمّة العليا وحالات العظمى ولا ينال العبد هذا المنزلة الا بالزهد فى الدنيا والمجانبة عن هواه فهذا روى فى الاخبار ان الدنيا بكل ما فيها عرضت على النبى صلى الله عليه وسلم من غير ان يحاسبه عليها ولا نقصان مما له عند الله تعالى من المنزلة العليا الرفيعة فلم يقبل ولم يلتفت اليها من معالى همته وكمال مروّته ومودّته وقال "*اشبع يوما واجوع يومين*" [161] وخرج من الدنيا ولم يشبع من خبز الشعير ثلاثة ايام فهذا ردّ على قول من يقول انا من ابناء الاخرة والحق وانا له وهو لى وانا حبيبه وانا لا انظر قبله بالكونين بكلّ ما فيهما ثم رأيته ياكل ويشرب وينام ويضحك ويلعب ويرقص ويشتغل بأصناف الطيبات ياكل منها أكلًا لمّا ويستخف بكلام الزهد والتقوى ثم يقول الناس يكذبه على الله ودعواه ويقول هو حبيبى وانا حبيبه والحبيب لا يمنع المراد من الحبيب ولا يريد تعب الحبيب [31b] ولاحزن الحبيب ولا ينبغى للحبيب ان يخاف الحبيب ويشتغل الحبيب دون الحبيب من صلوة وصيام ولا للحبيب ان يريد شيئا عن الحبيب من الخير والشر الذى يقع فى القلب من قبل الحبيب وغير ذلك خلطوا هذه الكلمات بكلام اهل المعرفة وينشرونها بين الجهّال واهل الغفلة حتى تغرت قلوب المريدين عنها فانهم اسوء الناس عند الله حالا واشدهم نقمة وارذلهم جاها ومنزلة واخسهم همة ومروّة فلا اكثر الله فى الاسلام منهم ولا زاد فى الاولياء مثلهم فهو لأشر الخليقة بعد الكفار معاشر اخوانى لا تغتروا بقولهم وادعائهم لان العبد لا يبلغ الدرجة العليا حتى يقطع مفاوز الدنيا بكل ما فيها وحتى يعبر بحر النفس وتلاطم أمواج شهواتها وخفيات آفاتها واحذروا من غوامض افات الغرة والحسبان فانّ الكثر ما تزل اقدام الصديقين عن منازلهم من الغرة والحسبان واحذروا دوائر الاغترار بصفاء الأوقات فان تحته غوامض الافات وكونوا من موليكم على حذر كما حذركم نفسه فقال الله تعالى "*ويحذركم* [32a] *الله نفسه*" [162] وقال جل ذكره "*واعلموا ان الله يعلم ما فى أنفسكم فاحذروه*" [163] واذا كان الامر كذلك فلا ينبغى لاحدان يأمن قبل ان يفعل به ما فعل بابليس زيّنه بانوار عصمته وهو فى سابق علمه من حقايق اللعنة مشى عليه ما سبق علمه حتى ظهر عليه فى العاقبة ما ظهر وكذلك زيّن بلعام بانوار ولايته وهو عند الله من حقايق نقمته وغرق قارون فى بحار نعمه وهو عند الله من حقائق سخطه فكم من نعمة قطعت صاحبها عن المنعم وهو لا يشعر وكم من صاحب وقت حسن حجبته رؤية أوقاته عن ربّه وهو لا يشعر فأنّ صاحب الحجاب سكران والسكر ان لايجد وجع المصيبة الّا عند الافاقه ومصيبة المحجوب عند الله تعالى لا تنجبر ابدا فمن حلت له هذه المصيبة قد تلاشت المصائب فى جنبها وما شعرت فى القران وعيدا ولا تهديدا اصعب ولا اعظم من هذه الأية قوله تعالى "*كلا انّهم عن ربّهم يومئذ لمحجوبون*" [164] يا معاشر اخوانى لو انكم تركتم الدنيا وافتخرتم بتركها دون الله تعالى [32b] فالفخر بترك الدنيا اعظم من الدنيا

---

[161] Tirmîzî, **Sünen-i Tirmîzî,** çev. Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık Yayınları, Konya, 2004, c. 1, nr: 2357, s. 479.
[162] Âl-i İmran, 3/30.
[163] Bakara, 2/235.
[164] Mutaffifîn, 83/15.

الذى تركتم حتى تركتم فلو انكم حفتم وامنتم على انكم خفتم فالامن من الخوف اكبر من الفساد الذى خفتم من الفساد فى الاولين حتى خفتم ولو انكم توكلتم على الله ثم اتكلتم على توكلكم دون الوكيل يكون توكلكم شرا حتى توكلتم فلو انكم احببتم واستكفيتم بالمحبّة دون المحبوب يكون محبتكم اقبح من عدمها حتى احببتم واستكفيتم فان رؤية القرب ابعد البعد ورؤية الانس فى الانس فى الاولين اعظم الوحشة ورؤية الذكر فى الذكر اشد النسيان ورؤية المعرفة فى المعرفة اكبر الحسبان والخسران ورؤية العطاء فى العطاء اعظم الغرة فكم من هالك بالشناء مغبون بالحسبان مغرور بالسرّ مستدرج بللقم محجوب عن الله تعالى غافل من فقدان الصدق جاهل بعرفان النفس يصبح و يمسى على الحسبان فظن انه من الله على شىء حتى اذا جاء وعد الاخرة لم يجد شيئا ولم يدرون الحسرة والندامة [33a] وبدا له من الله ذى العرش ما لم يكن يحتسب قال الله تعالى "*وبدا لهم من الله ما لم يكونوا يحتسبون*"[165] وكم من زيّنه الله تعالى بلباس اوليائه واهل قربه حتى يحسب انه من اهل بساطه ووصلته ويغتر بصفاء أوقاته فهذا من الله استدراج ثم لم يتركه تعالى فى الاقبال حتى يردّه الى حقايق معلومة وكم ممّن كساه الله لباس أعدائه واهل بعده ثم لم يتركه الله تعالى فى الاعراض حتى يردّه الى حقايق معلومة لانه هو يبدى ويعيد يعنى يبدى لاوليائه صفات اعدائه وعلى اعدائه صفات اوليائه حتى يعيدهم الى حقايق معلومة وهو فعال لما يريد باظهار فضله على اهل عدله و اظهار عدله فى اهل فضله فهذا مما كدّر عيش المريدين فى دار الدنيا وانتفت ارادتهم واوقفهم موقف المدهوشين حتى ذاب كبدهم واصفرّ الوانهم وذيلت اطرافهم وتخامرت عقولهم وطارت أفئدتهم فى دار الدنيا وقعدوا من بين الخلائق حتى لا يخالطون معهم واكثرهم عن الخلق مستورون [33b] واكثر الناس عن هذا الخطر العظيم غافلون وعن معرفة آفات الغرّة والحسبان جاهلون صار وامفتضحين فى جميع الاصفياء والصديقين وبقوا فى اودية الخسران ضالون معاشر الربانيين ما صيركم تفخرون فى الفقر وفارق عنكم اذا كان الحق سبحانه وتعالى من الدارين ما يضركم ولا ينفعكم الدارين بكلّ ما فيها اذا انتم صرتم بهما محجوبين عن ربكم فكم من زيّنه الله تعالى بلباس المعز والخلة والمنزلة عند الناس حتى انه من اهل فضله وعنايته وهذا من الله تعالى استدراج ثم لا يتركه فى الاقبال حتى يردّه الى حقايق معلومة فيبدوله من الله تعالى ما لم يكن يحتسب وكم من زينه الله تعالى بانواع العلوم ولطائف الحكمة وفصاحة اللسان وفتوح الخواطر بطرائق العبارات حتى يغتر بحسن بلاغته وكمال فهمه وفطنته ويحتسب انه احاط حتى يردّه الى حقايق معلومة ويبدوله من الله ما لم يكن يحتسب وكم من داع الى الله يبعد من الله [34a] وكم من مخوف بالله جرىء على الله وكم من ذاكر الله ناس الله فيا ربّ مستهلك بالستر عليه ويا ربّ مستدرج بالنعيم عليه ويا ربّ مفتون بالشناء عليه فاذا كان كذلك فينبغى للعبد ان لا يعتمد بحسن أوقاته وان كان صافيا وان لا يأمن على حسناته وان كان خليلا فكم من واحد تراه فى زىّ المريدين وهو فى علم الله من المهجورين المطرودين فأن الله تعالى غيّب مكره فى حلمه ولطفه وغيّب خذ لانه فى نعمه وأنواع مكره وسخطه فى جهل سهوه وقطيعته فى امهاله معاشر اخوانى لا يغرنكم من الله اظهاره لكم مالا تعلمون وستره عليكم ما كنتم عليه تجأرون وزيادته منه استدراج لكم وانتم لا تشعرون قال الله تعالى "*سنستدرجهم من حيث لا يعلمون*"[166] وقال يحيى بن معاذ الرازى رحمه الله معاشر المغرورين بالنعم والعصم فلا تغتروا فأن تحتها أنواع ومن كانت اوقاته معمورة

[165] Zümer, 39/47.
[166] A'râf, 7/182.

وسريرها مربوطة لا بدّله من ظلمة البشرية [34b] فالغفلة من حقايق الأولية وله أيضا لا تغتروا بنعمائه عليكم بعمارة الأوقات فان تحتها غوامض الافات وقال بعضهم كلّما ظننت انى وجدت فحينئذ فقد أخطأت لان تحتها أنواع ولكن لا تشعرون فسبحان الذى بيده ملكوت كلّ شىء واليه ترجعون تمّ كتاب الهمّة بفضل الله وكرمه للشيخ الربانى والغوث الصمدانى نجم الدين الكبرى قدس الله سرّه الا على ونفعنا الله بعلومه امين.

EK 2: Kitâbü'l-Himme'nin Tercümesi

[1a] Asfiyâsının kaygılarını kendi ahengine yükselten, muhiblerin düşüncelerini kendi ihtişamına çıkartan, velilerin göğüslerini güzelliğinin nuruyla dolduran Allah'a hamd olsun. O'ndan başka hiçbir seçenek, dönüşüm, soru, kefil, yol gösterici ve rehber yoktur. Böylece şehadet ederiz ki, şirk olmaksızın zikriyle müridlerin ruhları bereketlenen Allah'tan başka ilah yoktur. O, susanların vicdanında muhiblerin yüreklerinin yanışını görür, hasret çekenlerin günlerinin uzunluğunu bilir, gelenlerin gönüllerinden gizlemez, ariflerin yüce himmetlerini görür. Yine şahitlik ederiz ki Muhammed, O'nun kulu, elçisi, asfiyâsı, dostu, velisi ve sevgilisidir. Onu sevenlere hakikatin geldiği yaratılmışların en hayırlısıdır. Bâtıl onun ortaya çıkışıyla yok olmuş ve yeryüzü Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nuruyla parlamıştır. Allah'ın çokça duası ve selamı onun üzerine olsun. Kardeşlerime ve inayet ehline gelince, Allah sizi ve bizi birlikte uyanıkların uykusundan uyandırdı. Peki ya gafil olanların uykusu ne olacak? **[1b]** Bize doğrudan gizli olanı gösterdi, peki ya batıldan ne haber? Bilin ki, doğru olanlardan başka her uyanık uykudadır ve himmet sahibi ârifler dışında her doğru olan mağrurdur. İçinde bulunduğumuz dönemde Cenâb-ı Hakk'ın velayet ehline baktığımda, çoğunun kendi değerlerinden bile habersiz olduklarını, kıymetlerini ve Rablerine olan arzularını bilmediklerini gördüm. Onlar Allah'ın kendilerine olan ilgisinin güzelliğini, onlara olan sevgisinin mükemmelliğini görmekten gafildirler. Allah'ın onlara verdiği nimetler, onları kendi arkadaşlığı için seçmesi ve kendisine yakın ve samimi olmaya davet etmesinden habersizdirler. Ta ki, engeller ve menziller ortadan kalkıncaya kadar dururlar. Aramızdaki kalpler ve sevgililer en büyüğü hariç gizlidir. Vesvese ve beklenti vadilerinde, nefse ve arzulara tapınıncaya, onları fark edemeyecek hale gelinceye ve Rabb'e yönelme şevklerinin hararetiyle kalpler sönünceye kadar kuruntu ve bağlılıkların karanlığında şaşkın şaşkın dolaşırlar. O'na verilen cevap samimi oluncaya kadar yakinin zayıflığı, himmetin düşüklüğü ve Cenâb-ı Hakk'a karşı kötü şüphe beni sınıflandırmaya yöneltti.

[2a] ***Kitâbü'l-Himme***, Cenâb-ı Hakk'ın yardımı ve muvaffakiyetiyle müridler anlasın, muğayyeb olanlar düşünsün ve muhibleri hidayete erdirsin diye yazılmış yüce bir kitaptır. Bu kitapta bahsettiğimiz, himmetin yüceliği ve şerefi ile ilgili hususları

saygıyla değerlendiren ve aklı ona yetmeyenlere bundan bahsetmeyen kimseye Allah merhamet eylesin. Çünkü onun ehli az sayıdadır, onun yollarını takip eden az kişi vardır, bu konuda onlara çok az kişi yardım edebilir. Ehlinin mertebelerini, makamının mükemmelliğini, izzetini ve şerefini çok az kişi bilir. Allah bunu yazmamda bizi ve sizi muzaffer kılsın. O'ndan, bizi sevdiği ve razı olduğu işlerde muvaffak kılmasını ve yardım etmesini dileriz ve O'na tevekkül ederiz. O, lütuf, ihsan, kudret, şükür, bağışlama, mağfiret ve kanaat sahibidir. Bu kitapta on bölüm vardır.

Birinci Bâb: Himmetin dereceleri ve insan türleri hakkındadır. Ebu'l-Kâsım el-Ârif (r.a.) şöyle dedi: Bilin ki, ey Allah ehli, tıpkı her kuşun amacına ve isteğine doğru uçması gibi kalplerin sıhhatleri nispetinde istedikleri hedefe uçacak kanatları vardır. **[2b]** Kanatlarının genişliği, tüylerinin uzunluğu ve vücudunun sağlamlığı ölçüsünde istenilen şeye, hedefine varıncaya kadar uçuştan geri durmaz, ona ulaşınca da durur, onun üzerine iner ve onu terk etmez. Aynı şekilde her insan da himmetinin ölçüsüne, arzusunun sözüne, iradesinin sağlamlığına ve mürüvvetinin kemâline göre himmetin kanatlarında hedef ve arzusuna doğru uçar, himmetiyle hareket eder, hedefine ve isteğine ulaşana kadar durmaz, sonra ona ulaştığında durur, onun üzerine iner ve onu terk etmez. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: "*De ki, herkes kendi himmetinin ölçüsüne göre hareket eder."*[167] Allah katında kulun himmetinin derecesi onun kadri ve kıymeti kadardır. Dolayısıyla bütün isteklerinde ve hareketlerinde himmeti ahiret olan herkes değerlidir, bütün isteklerinde ve hareketlerinde himmeti Mevlası olan kimsenin ise Allah katındaki kıymeti, değeri ve evi sonsuzdur. Bu üç mertebeden her biri, Allah'a olan arzu ve gayelerinin onlara galip gelme derecesine göre Cenab-ı Hakk'a yaptıkları dua, yalvarış ve yakarışlardır. Ola ki, kalbi dünya saadetinin isteklerinin üstesinden gelen bir kalp, O'na âşık olur ve kendisini sevdiğinden başkasına adamaz. **[3a]** Cenâb-ı Hakk'a dua ve niyazda bulunmaya devam eder ve O'ndan hakikatle muradını ve içindeki şeyleri ister, bunu bir alışkanlık olarak ister. Cenâb-ı Hak, yaptığı işin değerine göre onu oraya ulaştırır. O kimse ahirete karşı isteğine ve Allah'ın ehli için hazırladığı nimetlere, hurilere ve saraylara karşı galip gelen bir kalbe sahip olur. Bundan dolayı kendisini sevdiğinden başkasına adamaz, Cenâb-ı Hakk'a dua etmeye ve niyazda bulunmaya devam eder, O'ndan gerçekten arzularını ve bu arzularının dışında murâd ettiği şeyleri ister. Cenâb-ı Hak da yaptığı işin değerine göre onu bu

[167] İsrâ, 17/84.

noktaya getirir. Onun efendisinin iradesine, O'na olan hissine, makul isteklerine ve O'na olan hasretine galip gelen bir kalbi vardır. Böylece O'nun sevgisiyle yanıp tutuşur, O'nunla tanışmak için can atar, ahd ve vefa yolunda dosdoğru ilerler, O'nun kurbiyetinin ve rızasının yolunu arar, kendisini sevdiğinden başkasına adamaz. Böylece Alla'a dua etmeye ve yalvarmaya, hiçbir aracı olmaksızın hakikati O'ndan istemeye devam eder. O'ndan bunun dışında hiçbir şey istemez. **[3b]** O'nun mukaddesatına hürmetten, yüce himmetinden ve O'nunla yalnız olmasından başka hiçbir şeye aldırış etmez. Cenab-ı Hak da onun ümidini kesmez, aksine himmeti ölçüsünde onu kendisine yakınlaştırır. O halde sen ey kardeşim, bu üçü arasından birini seç, eğer Allah'tan dünyayı istiyorsan, bil ki o, bitirilmiş, belirlenmiş, takdiri ve yöntemi tamamlanmıştır. Kazananların kazancıyla, çabalayanların çabasıyla, arzulayanların gayretiyle artmaz ve zâhidlerin zühdüyle, ibadet edenlerin ibadetleriyle eksilmez. Eğer Cenâb-ı Allah'tan ahireti isterseniz, size onu verecektir. Böylece O'na karşı yalvarış ve yakarışınız artarsa, O da sizin sâlih amel işlemedeki isteğinizi arttırır. Seni ahirete, onun derecelerine ve saadetine ulaştıracak şey, ibadetteki gayretinin ölçüsüne bağlıdır. Ancak amelin sevabına kavuştuğunda bu sizi Cenâb-ı Hakk'a yakınlıktan ve irtibattan alıkoyar ve sizi ünsün zevklerinden, büyük ve yüce olana ulaşmaktan mahrum bırakır. **[4a]** Eğer Cenâb-ı Allah'tan ünsiyet ve yakınlık istiyorsan o zaman O'nun yüceliğine saygıdan dolayı O'ndan başka hiçbir şeye yönelme. O, seni kendisine ulaştıracak ve yakınlaştıracaktır. Bunun üzerine sen gözlerinle O'na yaklaştığını görürsün. O, sizin için kalbinizin hoşuna giden şeylere bakar ve sizi kimsenin bulunmadığı bir yere getirir. Kalbinizin hoşuna giden şeyi, O'nunla gururlanacağınız bir yeri sizin için verir. Sizi, kendisine doğru yaklaşmayacağınız ve O'nunla meşgul olacağınız bir yatağa yerleştirir. Sizi kendisiyle baş başa kalma yoluna götürür ve bu yolda size tahammül engelini kolaylaştırır. Bundan sonra size hiçbir tarif edicinin tarif edemeyeceği haller gelir. Sonra Aziz ve Celil olan Allah, kitabında bu üçünü tarif ederek şöyle buyurmuştur: "*Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde yarışır.*"[168] Âyetin anlamı şudur; onlardan bir kısmı dünyayla benden döndü, bir kısmı ahiretle benden döndü, bir kısmı da iki dünya ve onların içindeki tüm şeyler için benden dönmedi. Aynı şekilde onun manası; onlardan

[168] Fâtır, 35/32.

bazıları tevhid ve marifet yolunda devam ettiler, sonra itaat ve kulluk yolunda sıkıntıya düştüler, daha sonra tevhid ve marifet cübbesini görerek günah ve isyanla kendilerini kirlettiler. **[4b]** O kimse, bu dünyada cehalet ve gaflet içinde yaşadığından, merhametlilerin en merhametlisi ona rahmet etmedikçe büyük tehlike altındadır. Onlardan bazıları vardır ki, kullukta ihlas yolunda ilerlerler, sonra güzel muameleyi görerek dürüstlükle nimetleri zikretmede sıkıntıya düşerler. O günkü hesaba ve kınamaya ulaşıncaya kadar bu dünyada düşünce ve gaflet içinde yaşarlar. Onlardan bazıları vardır ki, ubudiyet, üns ve sohbet yolunda ilerler, bunun üzerine onların kalpleri ezeli ve ebedi güzel inayetin rü'yetiyle, mevcudiyetin kaynaklarının irfanına yüceltilmişlerdir. Rü'yet ve müşâhadeye ulaşıncaya kadar, gaflete düşmeden yüce Allah ile beraber yaşarlar. Aynı şekilde onun manası şudur: Onlardan bazıları Rabbinden bu dünyayla yetinen, bazıları ahiretle yetinip, dünya ve ahirete ulaşan ve dünya ve ahiret rü'yetiyle Cenâb-ı Allah'tan muğayyeb olanlardır. Mevlâ'dan Mevlâ'yla yetinen herkes, Mevlâ'ya, O'nun ünsüne, yakınlığına ve dünyevi hizmetine ulaşır. Bu, Cenab-ı Allah'ın Davud Aleyhisselâm'a vahyettiği şu haberde anlatılanlarla desteklenmektedir: **[5a]** "Ey Davud, bizden, çalışanlarımızdan, mallarımızdan razı olanlar ve bizden ve çalışanlarımızdan razı olmayanlar vardır, böylece ne biz onunuz ne de mallarımız onundur." Sonra Allah Teâlâ asfiyâsından peygamberi Hz. Muhammed'e (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?*"[169] Ebu'l-Kâsım el-Ârif (r.a.) dedi ki: "Bir mal ve hoş bir örtü için zayıf bir kul olmam bana yeter ve fahr ve ahmaklık bana göre değildir, güzellikle övünmek utanç vericidir. Sevgiliden başka hiçbir şeyden, hoş bir yüz dışında hiçbir şeyden ve latif bir insanın dostluğundan daha güzel ve daha hoş hiçbir şeyden razı değilim." Ey Allah ehli, himmetin dereceleri ve içindeki insan türleri hakkında zikrettiklerimizi anla ve bil ki, Cenab-ı Hak her şeyin yerine bir şey koymuştur ve O'nun yerini dolduracak hiçbir şey yoktur. İki dünyada da olan bundan başka bir şey değildir. Allah Teala buyurdu ki: "*Allah de, sonra bırak onları, içine daldıkları batakta oynayadursunlar.*" [170] Zikrettiklerimiz üzerinde durursanız size onu en güzel dille ve en şerefli sözle açıklayacağım. Eğer ona bakarsanız Allah'ın izniyle üzerinde durursunuz.

[169] Fussilet, 41/53.
[170] En'âm, 6/91.

İkinci Bâb: Dünyâda ve âhirette Rabbiyle yetinenlerle ilgilidir. [5b] Ebu'l-Kâsım el-Ârif (r.a.) şöyle dedi: Ey Allah ehli bilin ki, şüphesiz Allah'ın kulları dünyadan ve ahiretten Cenâb-ı Hakk'a karşı nefsinin isteklerini iradeleri ile terk ederler. Sonra onlar için dünyadan ve ahiretten hiçbir haz kalmayıncaya kadar rü'yeti terk ederler. Onlar sevdiğiyle, yoldaşıyla ve gözbebeğiyle yetinirler. Sonsuza kadar ondan ayrılıp meskenine dönmezler. Bilin ki, kalbin boşluğunun iki cihanın meşguliyetinden menşei dünya ve ahiret hazzından iradenin terk edilmesidir ve Yüce Allah'la iktifa etmenin aslı dünya ve ahiret meşguliyetinden vazgeçmektir. Kim dünyaya bağlanırsa ahiretten uzaklaşır, kim ahirete bağlanırsa Rabbinden uzaklaşır, kim de Rabbine bağlanırsa Rabbini bulur. Böylece dünya ve ahiret içindeki her şeyiyle ona hizmet eder. Allah Teâlâ buyururdu ki: "*Kim ahiret kazancını isterse onun bu kazancını artırırız; kim dünya kazancını tercih ederse ona da bundan veririz; ama onun ahirette hiçbir nasibi olmaz.*"[171] Aynı şekilde Yüce Allah'ın mahlûkatı yaratıp dünyayı ve içindekileri onlara sunduğunda, onların buna bağlandıkları, her bin dokuz yüz doksan dokuz fırkadan bir fırkanın kaldığı rivayetlerde anlatılmıştır. **[6a]** Sonra cenneti yarattı ve içlerinden kalanlara sundu, bunun üzerine onlar her bin dokuz yüz doksan dokuz fırkadan ona bağlandılar ve içlerinden bir fırka kaldı. Sonra kalanlara, dünyâya ve âhirete bağlanmayalara istedikleri şey seslenildi. Onların hepsi, "Ey Rabbimiz sen istediğimiz şeyi biliyorsun" dediler. O'da "O halde siz benden beni isterseniz beni çağırın size göklerin ve yerin taşıyamayacağı musibetleri bir imtihan olarak veririm. Eğer bana sabrederseniz ve amellerimden razı olursanız veya benimle bağınızı sürdürürseniz, ben de size ünsün lezzetlerini sunarım. Sizden celâlimin büyüklüğünü görünceye kadar perdeleri kaldırırım." dedi. Onların hepsi şöyle dediler: "Ey gözbebeğimiz, bize dilediğini yap, sen bizden daha evlâsın." Aynı şekilde Ali b. Ebî Tâlib'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o bir gün Ebû Bekir es-Sıddîk'a (r.a.) şöyle dedi: "Ulaştığın şeye ne vesile ile ulaştın ki bizi aştın?" O da beş şeyden bahsetti: Birincisi, İslâm'a girdiğimde insanları dünyâyı ve âhireti isteyenler şeklinde iki sınıf olarak buldum ve ben Mevlâ'yı istedim. İkincisi, İslâm'a girdiğimden beri, bu dünyâda Cenab-ı Hakk'ı zikretmenin zevki, O'na kulluk etmenin güzelliği ve O'nunla ilgili mârifetin sevinci dışında beni bütün dünyâ nimetlerinden alıkoyan bir zevk

[171] Şûrâ, 42/20.

bulamadım. **[6b]** Üçüncüsü, İslâm'a girdiğimden beri, mârifetin elimden alınması korkusu ve ondan ayrılma endişesi nedeniyle dünyâ yemeğinden yemedim ve içeceklerinden içmedim. Dördüncüsü, biri Allah'ın razı olduğu, diğeri nefsimin razı olduğu ve istediği iki şeyle hiç karşılaşmadım ki, O'nun rızasını kendi rızam ve herkesten üstün tuttum. Beşincisi, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bu dünyâdan ayrılıncaya kadar en güzel şekilde arkadaşlık ettim ve ona karşı saygıyı korudum. Bunun üzerine o, Allah'ın kendisinden razı olması için ağladı. Sonra şöyle dedi: "Tebrikler sana Ey Ebu Bekir." Ayrıca rivâyet edildiğine göre, Ali ibn Ebî Tâlib (r.a.) bir gün Resulullah'ın (s.a.v.) mescidine girdi. Mescidin köşesinde oturan ve Yüce Allah'a şöyle dua edip niyazda bulunan bir bedevi gördü: "Allah'ım bana biraz verdin, senden başka bir şey istemiyorum. Bununla senden razıyım. Sen, isteyerek sana gelen kimseyi hüsrana uğratmayacak veya isteyerek kapından geri çevirmeyecek kadar yücesin." Sonra mescidin başka bir köşesinde Ebû Bekir es-Sıddîk'i (r.a.) Cenâb-ı Allah'a dua ederken ve niyazda bulunurken gördü. O, şöyle diyordu: "Allah'ım seni istiyorum, bana hidâyet et. Ben senden iki dünyâda da razıyım, beni kabul et, ey Efendim, ey Rabbim senden ümidimi kesme." **[7a]** Bunun üzerine Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) şiddetli bir şekilde ağladı ve şöyle dedi: "İki himmet arasında iki fark vardır, biri bir şeyi arzular, diğeri Allah'ı arzular." Bâyezîd el-Bistâmî (r.a.) bir kıraatçının şu ayeti okuduğunu işittiğini söyledi: *"Sizden kiminiz dünyâyı istiyordu, kiminiz âhireti istiyordu."*[172] Bunun üzerine şiddetli bir şekilde ağladı ve şöyle dedi: "Bu Allah'tan kullarına karşı bir şikâyettir. Sanki O, şöyle diyordu: Sizden kim dünyâda benden razıdır ve sizden kim âhiretimden razıdır? Peki benden ve çalışanlarımdan razı olanlar nerededir? Ben, benden ve çalışanlarımdan razı olanın göreni ve işiteni olurum." Ebû Abdullah, oğluna nasihat ederken şöyle dedi: "Ey oğlum, Allah'ı bir arkadaş ve dost edin ve kendini Rabbini zikretmeye ve O'na hizmet etmeye ada. Dünyâ sana gönüllü olarak gelir, âhiret seni sevgiyle arar. Ey oğlum, kim Allah'ı zâtıyla bilirse, kendisine O'ndan başkasını arkadaş seçmez. Ey oğlum, Cenâb-ı Hak ile yakın olan kimse, onu Rabbinden uzaklaştırandan uzak kalır. Ayrıca şöyle dedi: Allah'ı hakkıyla bilen kimse, dünyâyla ve âhiretle meşgul olmaz, çünkü dünyâ ve âhiret Mevlâ'nın sâlihliğidir. Mevlâ, ariflere sâlihten daha sevimlidir. Daha sonra şöyle dedi: "Yüce Allah, sana

[172] Âl-i İmran, 3/152.

ilmini verdi. **[7b]** O, daha önce yaptığın hiçbir şeye ve şefaatine gerek kalmadan, O'na itaat etmeni sağladı. O halde, karşılaşmaya kadar O'ndan karşılık beklemeden O'nu zikretmekle ve O'na hizmet etmekle meşgul olman gerekir." Ebû Abdullah en-Nibâcî şöyle dedi: "Âriflerin mertebelerinin en aşağısı, su ve hevadan geçmek, ortası, iki âlemi onlara dönmeden geçmek, en yükseği ise tekvinin olmadığı gibi olmaktır. Yüce Allah, ezelde olduğu gibi evren olmadan haktır." Ebû Ömer b. Ebû Seleme dedi ki: "İnsanlar bu dünyâ için ağlıyorlar, ben de âhiret için ağlamaktan Allah'tan utanıyorum." Ebû Süleyman ed-Dârânî (r.a.) dedi ki: "Benim hoşuma giden şey, Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı andan yok oluşuna kadar olan dünyânın bende olmasıdır. Ondan hesabı ve azâbı düşünmeden yararlandım. Sonra o, göz açıp kapayıncaya kadar beni Allah'tan uzaklaştırdı." Daha sonra dedi ki: "Bu yazıyı Râbia el-Basriyye'ye sundum." Bunun üzerine Râbia dedi ki: "Beni sevindiren şey, içindeki bütün her şeyiyle âhiretin bende olmasıdır, peki ya dünyâ nasıl?" Ebû Abdullah en-Nibâcî (r.h.) şöyle dedi: "Ârif, içindeki her şeyi bildiği halde cenneti büyütmez, peki ya içindeki her şeyle birlikte dünyâ nasıl olur?"

[8a] Şeyhlerin Şeyhi (r.a.) şöyle dedi: "Mescid-i Harâm'da iken, üzerine güzel ahlâktan elbise giyen bir genç vardı. Onda açlığın ve sıkıntının izlerini gördüm. Bu yüzden ona merhamet ettim ve yüz dinarlık bir kese alıp yanına gittim ve şöyle dedim: "Ey dostum, bununla bazı ihtiyaçlarını karşıla." Bana dönmedi, ben de çok ısrar ettim. Bunun üzerine yanıma geldi ve dedi ki: "Ey Şeyh, bunlar, içindekilerle birlikte cennet için satmayacağım durumlardır. Orası azamet yurdudur, lütuf ve istikrarın kaynağıdır, sonsuzluk yeridir. Bu durumda onu nasıl ucuz bir para ve düşük bir bedel karşılığında satabilirim?" Bazıları şöyle dediler: "Eğer Allah Teâlâ, cenneti ve içindekilerin değerlerinden daha fazlasını yani mârifet veriyorsa, o halde içindekilerle birlikte iki dünyâyla nasıl meşgul olursun?" Rivâyete göre âriflerden bir adam ölü için namaz kılıp ona beş tekbir getirdi, bu durum kendisine söylenildiğinde şöyle dedi: "Ölü için tekbir getirdim ve içindekilerle birlikte iki dünyâ için bir defa tekbir getirdim." Ebû Süleyman ed-Dârânî (r.a.) şöyle dedi: "Ancak başkasına değil sadece Cenâb-ı Hakk'a yüzünü dönenler, iki dünyânın seçkinleri ile birlikte gittiler. Ancak onların çoğu bundan habersizdir. Onlar mertebelerini bilmezler. Cenâb-ı Hakk'tan iki dünyâda paylarını arttırmakla meşgul olurlar."

[8b] Şeyhlerden biri şöyle dedi: "Ey dünyâyı isteyen, dünyâ seni istesin. Ey âhireti isteyen, yoksa Rabbin sana yetmez mi? O, her şeye şahittir." Şâir dedi ki: "Allah'ım ben bir sıkıntı içindeydim ve bu sıkıntıdan şikâyetim yoktu. Ey Rabbim, hiçbir fayda ve teselli olmadan benim istediğim sensin. Bana dünyâyı da versen, âhireti de versen, Rabbimi görmekten başka iki dünyâdan da razı olmam." Ayrıca dedi ki: "Ey dinim ve dünyâm, ben senin sevginle meşgul olarak, insanlara dünyâlarını ve dinlerini bıraktım."

Üçüncü Bâb: Cenâb-ı Hakk'ın, en temiz kullarına ve kendisine yakın olan âşıklara duyduğu gayret üzerine. Ebu'l-Kâsım el-Ârif (r.a) şöyle dedi: "Ey Allah ehli bilin ki, Allah kendisini sevenlerin sırlarından ve âriflerin himmetinden haberdardır. Eğer kullarından birini çok sever, onu kendisine ayırır ve arkadaş olarak seçerse, ona olan sevgisi ve ona olan yakınlığı nispetinde sizin sevdiğinize olan kıskançlığınızdan daha çok onu kıskanır. Bir gün onun kalbine bakar da O'ndan başka bir mevzu ve O'nun dışında başka bir şeye yöneldiğini görürse, onu azarlar ve bu şey kendisi için bir musibet olur. O halde, ayağını yakınındaki bir halının üzerine koyan herkesin, halıdan düşmemesi için O'nun kutsallığına hürmeti koruması gerekir."

[9a] Cenâb-ı Hak, dostu Hz. Muhammed'e (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Kâfirlerden bir kısmına geçici bir zevk olarak verdiğimiz nimet ve servetlere gözlerini dikme.*"[173] Âyet, daha sonra onlara bakmaması için Cenâb-ı Hakk'ın kendisini koruduğu şeyi ona ihsan etti. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Eğer biz sana sebat vermemiş olsaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin.*"[174] Yani onlar, O'nun saltanatına yakındır. Daha sonra O'ndan başka hiçbir şeye yönelmemesi ve kendisine yakın olmak esasıyla güzel ahlâkı muhafaza etmesinden dolayı onu övdü. Allah Teâlâ buyurdu ki: "*Peygamberin bunlara gözleri ne kaydı, ne de sınırı aştı.*"[175] Böylece O'ndan başkasına yönelmedi. Ona dedi ki: *"Ya Muhammed, gel, seninle benim aramdaki perdeyi kaldırayım da bana hiç şüphe duymadan bakasın."*[176] Cenâb-ı Hak buyurmuştur ki: *"(Muhammed'in) Gördüğünü kalbi yalanlamadı."*[177] Sonra o, ayetin başka bir nüzulünü gördü ve âriflerden bir okuyucunun şu ayeti okuduğunu duydu:

[173] Hicr, 15/88.
[174] İsrâ, 17/74.
[175] Necm, 53/17.
[176] Rivâyetin kaynağına ulaşılamamıştır.
[177] Necm, 53/11.

"*Rabbim! Bana kendini göster, sana bakayım*."[178] Bunun üzerine dedi ki: "Musa Aleyhisselâma'a hasret ateşinin telaşının ihlâsı sorulduğunda "Rabbim bana göster" derdi ve eğer onu bin defa öldürüp sonra geri diriltseydik, her defasında "Rabbim bana göster" derdi. Bu sözünden sonsuza kadar dönmezdi. Ne dağa ne de O'ndan başkasına yönelmezdi. Hz.Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "*Cebrâil (a.s) bana dünyâ hazinelerinin anahtarlarıyla geldi ama ben O'nun yüceliğine saygımdan dolayı onlara dönmedim ve onları kabul etmedim.*"[179]

[9b] Serî es-Sakatî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Otuz yıldır bir arkadaş aradım ama bulamadım. Bir gün dağlardan birinin yanından geçtim ve bir baktım ki, o bir kayanın üzerinde duruyordu. Ona yaklaştım ve eteğini tuttum. Bunun üzerine dedi ki: "Ey Serî, eteğimi bırak. Çünkü sevgili kıskançtır. Bu yüzden senin ondan başkasına yakınlaştığını görmesin. Yoksa O'nun gözünden düşersin." Aynı şekilde rivâyet edildiğine göre Ebû Abdullah (r.h.) şöyle dedi: "Yolculuğumun bir kısmında bir dağın başında toplanmış insanların beklediğini gördüm ve onlara "Neden buradasınız?" dedim. "Bu dağın ortasından her yıl bir kez çıkıp, başka bir zamanda giren, ezelden gelen bir adamı bekliyoruz" dediler. Adam bir saat geçmeden geldi, üzerinde çul, yüzünde de ariflerin alameti vardı. Dağın ortasına girmeden önce ona yaklaştım ve kolundan tutup dedim ki: "Sen kimsin, Allah sana merhamet etsin?" Dedi ki: "Bırak beni, çünkü o kıskanıyor." Elimden çulu alıp gitti. Gözümden kaybolunca kadar arkasından baktım. Ebû Yezîd el-Bistâmî'nin (r.h.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Otuz yıl önce bana cennet ve içindekiler sunuldu. Ama ben Cenâb-ı Hakk'a hürmetten ona göz açıp kapayıncaya kadar bakmadım. Bir gün bir kısmına baktım. Bundan dolayı on gün kazançtan mahrum kaldım."

[10a] İlim ehlinden bir kısmına: "Nasıl oldu?" denildi. "Oldu" dedi, "iki kâinat bana izin verdi ve ona bakmamı yasakladı." Bir adamın sağa sola dönmediği ve hiç kimseye bakmadığı rivâyet edilmiştir. Bu durum ona söylenildiğinde şöyle demiştir: "O'nun aşkından bir kadeh içen kimse, O'ndan başkasına dönmekten hoşlanmaz." Günlerden bir gün Kâbe'yi tavaf ederken biri bu adama seslendi. Adam ona dönmek isteyince şöyle bir ses duydu: "İçimizden başkalarına dönen bizden değildir." Bunun üzerine adam bağırdı ve bayıldı. Rivâyete göre, âlimlerden biri çölde yürüyordu.

[178] A'râf, 7/143.
[179] Hadisin kaynağına ulaşılamamıştır.

Yanında ne yiyeceği ne de bineği vardı. Bir gün nefsi ona bir ihtiyaçtan bahsetti. Bunun üzerine o, kabıyla birlikte bir kuyunun yanına geldi, onu kuyunun içine attı ve bu kabın içi dinarla doldu. Sonra ona şöyle seslenildi: "Bizden başkasını istersen bize yakın olmaktan uzaklaşırsın. İşte sana dinarlar!" Bunun üzerine adam çok korktu. Sonra onları geri kuyuya attı ve şöyle dedi: "Ey efendim, ey gözbebeğim, senden başka her arzudan sana sığınırım." Rivâyete göre Feth el-Mevsılî'nin bir erkek çocuğu vardı. Bir gün ona sarıldı ve onu öptü. **[10b]** Sonra gökten şöyle bir ses işitti: "Ey Feth, bizi sevdiğini iddia ettin ama kalbinde bizden başkaları için sevgi vardı." Bunun üzerine ağladı ve bayıldı. Rivâyet edildiğine göre Riyâh el-Kaysî ailesinden bir çocuğu öperken, Râbia el-Basrî yanına geldi ve ona "Onu seviyor musun?" diye sordu. "Evet" dedi. Bunun üzerine: "Sanırım kalbinde Allah Teâlâ'dan başkasının sevgisi için boş bir yer vardı" dedi. Riyâh o kadar korktu ki, onun sözlerinin korkusundan bayıldı. Daha sonra alnındaki teri silerek uyandı. Rivâyete göre bir gün Ali İbn Ebî Tâlib'in (r.a.) bir bacağında Hz. Hasan (r.a.), diğer bacağında Hz. Hüseyin (r.a.) oturuyordu. Hasan ona dedi ki: "Babacığım bizi sevdiğini görüyorum". O da "Evet oğlum" dedi. Bunun üzerine dedi ki: "Babacığım Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda, kalbine bakmaktan ve orada O'nun sevgisinden başkasını görmekten utanmıyor musun?" Ali İbn Ebî Tâlib (Allah onun yüzünü şereflendirsin) onun sözlerinden sonra şiddetli bir şekilde ağladı ve dedi ki: "Ey oğlum, çare nedir?" Hasan (r.a.) şöyle dedi: "Ey babacığım, sevgi Allah'a mahsustur ve merhamet bizedir. Çünkü kim Allah'ı halis bir sevgi ile severse O'ndan başkasını O'na ortak koşmaz." Feth el-Mevsılî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Benim bir oğlum vardı ve ona olan sevgim kalbime düştü, bunun üzerine bir gece gülümü kaybettim. **[11a]** Kıraat faaliyetim gitti, daha önce bulduğum enfes konuşmalarımı bulamadım. Sonra oturup Allah'tan af diledim ve bu süre boyunca hiçbir şey hissetmedim. Uyku gözlerime hâkim oldu ve uykuya daldım. Birden şöyle diyen bir ses işittim: "Ey Feth, bizi sevdiğini iddia eden, başkalarına meyleden ve kalbinde başkalarına yer olan kimseye bunu yaptık." Ben de dedim ki: "Ey habîbim, ey gözbebeğim, ben sadece onun benden sonra gelip, sana itaat etmesini istedim. Eğer samimiysem onu şimdi yanına al." Sonra dedi ki: "Bunun üzerine annesinin bağırmasıyla uyandım. O, idrarını yapmak için kalktığında kuyuya düşmüş." Ey gönüllerin sevgilisi, biliyorsun ki, senden başka kimsem yok. Sana kavuşacağım günü

uzun zamandır hasretle bekliyorum. Ey dostum, dileğim ve arzum, senden başkasını sevmek kalpte bir yalandır."

*Dördüncü Bâb: Yüce Allah katında âriflerin kudreti üzerinedir***.** Ebu'l-Kâsım el-Ârif (r.a.) şöyle dedi: Ey Allah'ın ehli, bilin ki, fütüvvet ehlinin en aşağı mertebesi, bir defa Allah demek ve O'ndan başka her şeyi unutmaktır. Tıpkı Ashâb-ı Kehf gibi, onlar böyleydiler ve onlar: *"Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir"*[180] dediklerinde, fikirlerinde ve düşüncelerinde Allah azze ve celle dışında ne cennet, ne cehennem, ne dünyâ, ne âhiret, ne kendileri, ne yaratılmışlar, ne arş, ne de kürs vardı. **[11b]** Sonra şöyle anıldılar: *"Onlar Rablerine inanmış gençlerdi; Biz de onların hidayetini arttırmıştık."*[181] Rabbini tanıyan, O'nu bulan ve bununla meşgul olarak herhangi bir şeyle O'na yakın olan kimseye hayret ederim. Yani o, himmeti ve iradesi doğrultusunda yakınındaki şeylerin peşinden gitmez. Yoksa bunun için O'ndan nasıl karşılık ve mükâfat ister? Bu durumda bu, himmette alçaklık ve mârifette eksiklik değil midir? Bu takvâ elbisesinden daha güzel bir elbise midir? Yoksa İslâm'ın tacından daha yüce bir tac var mıdır? Ya da mârifet sancağından daha şerefli bir sancak olur mu? Yoksa itaat örtüsünden daha asil bir örtü var mıdır? Ya da fikir ve ibret gezisinden daha güzel bir gezi olur mu? Yoksa mutluluk ve sevinç, yakınlık ve vuslattan daha mı faziletli ve daha mı tatlıdır? Cenâb-ı Hak buyurdu ki: *"De ki: Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, yalnız bunlarla sevinsinler, bu onların toplayıp durduklarından daha hayırlıdır."*[182] Bilin ki, Cenâb-ı Hakk'ın âsfiyasından seçkin olanlar O'nun rızası için ihlâslı olan, O'nu seven ve O'na hasret duyanlardır. Rivâyetlerde Hz. Şuayb'ın (a.s.) gözlerinin görmeyinceye kadar ağladığı, sonra Allah'ın üç defa görüşünü geri getirdiği anlatılmıştır. **[12a]** Bunun üzerine Allah Teâlâ vahyetti: "Ey Şuayb, cehennem korkusundan ağlıyorsan, seni cehennemden korudum. Cennet için ağlıyorsan, sana cenneti nasip ettim. Daha sonra Hz. Şuayb (a.s.) dedi ki: "Ey Rabbim, biliyorsun ki ben cennet için ve cehennem konusundan ağlamıyorum. Ben senin sevgin ve senin özlemin için ağlıyorum. Allah ona şöyle vahyetti: "Ey Şuayb, senin derdine bana kavuşmaktan başka çare yoktur. Ağla, ağla, çünkü ben yüce biriyim, benden başka iki dünyâda da bana denk bir deva yoktur. Mü'min için

[180] Kehf, 18/14.
[181] Kehf, 18/13.
[182] Yûnus, 58/10.

kavuşmadan rahat yoktur." Bunun için Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: *"Mü'min için Cenab-ı Allah'a kavuşmadan rahat yoktur."*[183] Rivâyet edildiğine göre, Peygamberlerden biri bir grup kulla karşılaştı ve onlara "Cenâb-ı Allah'a hangi sebepten dolayı ibadet ettiniz?" dedi. Bunun üzerine onlar dediler ki: "Allah Teâlâ'nın cenneti ve cehennemi yarattığını duyduk. Ondan dolayı biz de meşakkatli bir çalışma, yoğun bir çaba ve büyük bir yorgunlukla, cenneti umarak ve cehennemden korkarak, geceyi gündüze, gündüzü geceye bağlıyoruz. Bunun üzerine onlara şöyle dedi: "Siz kullar bizim çalışmadığımız bir iş üzerinde çalışıyorsunuz; cennet umuduyla ve cehennem korkusuyla hareket, amel ediyorsunuz. Biz de Cenab-ı Hakk'a olan muhabbetimize ve O'na olan arzumuza karşı amel ediyoruz."

[12b] Haberlerde rivâyet edildiğine göre, Hz. İsa (a.s.), bedenleri zayıf ve renkleri değişen bir topluluğun yanından geçti ve onlara: "Bu gördüğüm şeyi size ne yaptırdı?" dedi. Onlar, "Cehennem korkusu" dediler. Bunun üzerine onlara: "Allah'a korkarak iman etmek haktır" dedi. Sonra geçti ve başka bir topluluğa ulaştı, bir baktı ki onların bedenleri bir önceki topluluktan daha da zayıf ve renkleri daha da değişikti. Onlara: "Size bu gördüğüm şeyi yaptıran nedir?" dedi. Onlar: "Cennet hasreti" dediler. Bunun üzerine dedi ki: "Umut ettiğinizi size vermek Allah'a aittir." Sonra üçüncü gruba varıncaya kadar geçti. Onların bedenleri bir önceki gruptan daha da zayıf ve renkleri daha da değişikti. Yüzlerinde nurdan bir belirti vardı, onlara: "Size bu gördüğümü ne yaptırdı?" dedi. Onlar da dediler ki: "Cenâb-ı Hakk'a olan sevgi ve özlem." Bunun üzerine Hz. İsa (a.s.) onlara üç defa: "Siz en yakınsınız, siz en yakınsınız" dedi. Muhammed İbn Sabbâh'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Kıyamet günü geldiğinde, Cenâb-ı Allah'ın velâyet ehlinin getirileceğini, daha sonra O'nun huzuruna çıkarılacaklarını ve üç grup halinde olacaklarını duyduk. İlk sınıf getirildiğinde, Yüce Allah her birine "Kulum ne için çalıştın?" diyecektir. Sonra onlar diyeceklerdir ki: "Ya Rabbim, cenneti ve içindeki nimetleri yarattın. **[13a]** Bundan dolayı onun arzusuyla gecelerimi uykusuz, gündüzlerimi susuz geçirdim. Bunun üzerine kulum ben sadece cennet için çalıştım der. Yüce Allah da o halde sen cennete kavuşacaksın ve seni cehennem ateşinden korumam da benim lütfumdandır buyurur. Sonra ikinci grup getirilecek ve onlardan her birine denilecek ki: "Kulum ne için

[183] Kaynaklarda, Hz. Peygamber'den gelen bu anlamda bir hadise rastlayamadık. Bu ifadeler sahâbilerin ve diğer âlimlerin bir sözü olarak nakledilmiştir.

çalıştın?" Bunun üzerine derler ki: "Ya Rabbim, cehennemi ve onun içindeki azabı yarattın, onun korkusundan gecelerimi uykusuz, gündüzlerimi de susuz geçirdim." Daha sonra kulum ben sadece cehennem korkusundan dolayı çalıştım der. Cenab-ı Hak da o halde, ben seni cehennemden kurtaracağım ve seni cennetime kabul etmem de benim lütfumdandır der. Sonra üçüncü grup getirilecek ve onlardan her birine denilecek ki: "Kulum ne için çalıştın?" Derler ki: "Ya Rabbim, sana olan sevgim ve sana olan hasretimden." Daha sonra kulum der ki gerçekten, gerçekten!" Bunun üzerine denilecek ki: "Sevdiğimden ve dostumdan perdeyi kaldırın. O, uzun zamandan beri beni arzuladı ve bende onu çok özledim." Perdeyi onun üzerinden kaldırdıklarında, Yüce Allah, ona şöyle der: "Selam sana, ey yarattıklarım arasında en safım ve en iyim, ben sonsuza kadar seninim, izzetim ve şerefim üzerine, ben iki dünyayı ancak senin rızan için yarattım. Seni de ancak kendi rızam için yarattım. Bunun üzerine bugün, göz zevkleriyle, gönül mutluluğuyla, dilediğin ve arzuladığın şeyler, cennet ehlinin bütün zevkleri ve onların ebediyen sürecek olan mutlulukları, senin benimle olan mutluluğunun ve zevkinin yanında yerle gök arasındaki bir hardal tanesinden daha azdır.

[13b] Yahyâ b. Muâz er-Râzî (r.h.)'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bize ulaştı ki, kıyamet günü geldiğinde, arştan bir elçi, putlara tapan kullar dışındakilere seslenir ve onlarda onun peşinden giderler. Putperestler ve diğer bütün müşrikler de cehenneme varıncaya kadar kendi taptıklarının yolunda yürürler. Yüce Allah ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Şüphe yok ki siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennem yakıtısınız."*[184] Aynı şekilde bütün kullar, zâhidler ve diğer cenneti arayanlar da cennete varıncaya kadar amellerinin ardından devam ederler. Yüce Allah ayette buyuruyor ki: *"Rablerine karşı gelmekten sakınanlar gruplar halinde cennete sevk edileceklerdir."*[185] Sonra Rabbanilerden ve yüce himmet ehlinden bir grup kalacak, onlara şöyle denilecektir: "Siz kimsiniz, ilahınız kimdir, istediğiniz nedir ve ne için onun peşinden gitmiyorsunuz?" Bunun üzerine diyecekler ki: "Bizim istediğimiz, sizin sandığınızdan başkadır." Denilecek ki: "Sizin istediğinize benzeyen kimdir?" Onlar da şöyle diyecekler: "O'nun eşi ve benzeri yoktur." Sonra Cenâb-ı Hak buyuracak ki: "Konuşmayı bırakın, evliyâlarımdan ve sevdiklerimden perdeyi kaldırın, ne zamandır

[184] Enbiyâ, 21/98.
[185] Zümer, 39/73.

onların kalplerinin benim hasretimle çarptığını gördüm." **[14a]** O zaman âsfiyasına diyecek ki: "Haydi beni ziyarete gelin, bu size vaad edilen gündür." Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"O gün bazı yüzler, Rablerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır."*[186] Rivâyete göre, Sâbit el-Bünânî ve Mâlik bin Dînar misafir olarak Râbia el-Basriyye'nin yanına girdiklerinde, o şöyle dedi: "Neden Rabbine ibadet ettiğini bana söyler misin?" Mâlik dedi ki: "Cenneti umduğumdan." Sonra Sâbit'e "Ya sen oğlum" dedi. O da "Cehennem korkusundan" dedi. Bunun üzerine dedi ki: "Ben Rabbimin huzurunda cenneti umarak ve cehennemden korkarak O'na ibadet etmekten utanıyorum. O halde karşılığını almadan çalışmayacak olan kötü bir işçi gibi olurdum veya efendisinin ona vurmasından korkmasaydı, ona hizmet etmeyecek kötü bir köle gibi olurdum." Bundan dolayı dediler ki: "Ya Râbia, neden Rabbine ibadet ediyorsun? Dedi ki: "O'na olan sevgim ve O'na olan hasretimden." Zünnûn el-Mısrî'den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Cennet ve cehennem hakkında birçok şey zikretmek yüce himmetten değildir?" Bunun üzerine yüce himmetin ne olduğunu sordular. Dedi ki: "Kul, Allah der ve O'nu zikrettiğinde O'nun dışındaki şeyleri unutur." Rivâyete göre İbrâhim b. Edhem, Muhammed b. Vâsi' şöyle dedi: "Himmetinin amacı nedir?" Dedi ki: "Allah'ın benden razı olması ve O'nun cenneti." Bunun üzerine İbrâhim şöyle dedi: "Rabbime karşı, himmetimin gayesinin mahlûkat olmasından utanırım."

[14b] Biri dedi ki: "Keşke Cenâb-ı Hak, cenneti ve cehennemi aradan kaldırsa, öyle ki kullar, hiçbir şeyle alakası olmaksızın O'na secde etseler." Hasan Basrî (r.a.) şöyle dedi: "İnsanlarla tanıştım ve Allah'tan utanarak O'ndan cenneti isteyen bir gruba eşlik ettim, onlar hiç O'nu istemediler." Rivâyete göre, Ebu'l-Alâ ibn Ziyâd meclisteyken Şam ehlinden bir adam gelip şöyle dedi: "Seni rüyamda sanki cennet ehlindenmişsin gibi gördüm." Bunun üzerine o, meclisi terk etti ve bayılıncaya kadar ağlamaya başladı, uyanınca şöyle dedi: "Ah canım, gözbebeğim, beni kendinden uzaklaştırmamalısın." Daha sonra bunun hakkında ona bahsedildiğinde şöyle dedi: "Kim Allah'ı gerçekten bilirse, hiçbir nimet onu şaşırtmaz." Rabia el-Basriyye şöyle dedi: "On yıl Cenâb-ı Hak hakkında, on yıl Cenâb-ı Hak için, on yıl Cenâb-ı Hakk'a ağladım, Cenâb-ı Hak hakkında ağlamam O'na olan ümidimdendir, Cenâb-ı Hak için ağlamam, O'na olan korkumdandır, Cenâb-ı Hakk'a ağlamam ise, O'na olan

[186] Kıyâmet, 75/22-23.

hasretimdendir.” Rivâyete göre, Zünnûn el-Mısrî, insanlara vaaz veriyordu ve onlara cenneti, cehennemi ve içindekileri anlatıyordu. Bundan dolayı onlar şiddetli bir şekilde ağlarken, aralarında âriflerin gülüşüyle gülen bir genç gördü. **[15a]** Zünnûn ona şöyle dedi: “Ey oğlum insanlar ağlarken, senin güldüğünü görüyorum. Bunun üzerine o şiir söylemeye başladı: “Hepiniz ateş korkusuyla ibadet ediyorsunuz, büyük kurtuluşu ve cennette yaşamayı umuyorsunuz. O halde onun güzel bahçelerinde dümdüz bir yol bulursunuz, sonsuzlukta da, cennette de bir hava yoktur. Ben sevgime bir alternatif aramıyorum.” Zünnûn (r.h.) dedi ki: “Kimin ulaşmak için bir ehli yoksa, onu elinden bırakmasın.” Daha sonra şöyle demeye başladı: “Eğer ben o bağa layık değilsem ateşin bir ev ve dinlenme yeri olmasıyla yetinirim, sonra sabahın ilk vakitlerinde O’nun ateşinden dolayı olan nidalarımla oranın halkını rahatsız ederim ve müşrik topluluğu benim için feryat etmeye devam ederler. Ben yüce Mevlâ’ya hizmet etmiş bir kulum, eğer iddiam doğru değilse, o zaman yarın bunun karşılığı uzun olacaktır.”

Beşinci Bâb: Ariflerin yüce Allah katındaki mürüvveti ve onların yüce himmetleri hakkındadır. Ebu’l-Kâsım el-Ârif (r.a.) şöyle dedi: “Ey Allah’ın ehli, bilin ki, mürüvvet ehlinin en aşağı mertebesi, dünyâyı ona aşık olanın yüzüne, âhireti de onu isteyenin yüzüne terketmektir. Öyle ki, yüce Allah, bu ilimle birlikte sonsuza kadar onları cehenneme koysa ve azabıyla onları kuşatsa bile, alemlerin Rabbi olan Allah’ta teselli aramaktır. **[15b]** Onların kalpleri, mükemmel mürüvvetleri ve güzel muhafazaları sayesinde, O’ndan tecrit olmak, O’nunla yalnız kalmak ve göz açıp kapayıncaya kadar O’ndan başkasına yönelmeden O’nunla başbaşa kalmak dışında artmaz. Cennet ve içindeki her şey, onların ilminin ve yüce himmetlerinin karşısında, gök ile yerin yanındaki bir hardal tanesinden daha küçüktür. Yüce Allah, dostu Hz. İbrahim’in (a.s.) durumunu, bütün kullarına açıkça bildirmiştir ki, ilim ehlinin cehennemde daha iyi bir hayat yaşadıklarını, daha özgür olduklarını ve Cenâb-ı Hakk’ın katında daha mutlu olduklarını bilsinler. Yine bilsinler ki, kim kalbinde muhabbet ateşini tutuşursa iki dünyâda da ateş onu yakmaz. Çünkü ilim nuru ve muhabbet ateşi, bunun dışındaki şeyi yakar ve ateş onun tarafına bir serinlik ve huzur olur. Bilsinler ki, kim Allah’ı bilir, O’nu severse iki dünyâda da ona hiçbir şey zarar vermez. Öyle ki, mü’min ayağını sırata koyduğunda ateş şöyle der: “Ey mü’min geç geç, çünkü senin nurun benim ateşimi söndürdü.” Bu durum, Hz. İbrahim’in (a.s.)

ateşe atıldığında Nemrud'un: "Onu yakın ve ilahınıza yardım edin" dediği rivâyetlerde yer almaktadır. Bunun üzerine İbrahim (a.s.) şöyle dedi: "Benim ateşimin sıcaklığı sizin ateşinizden daha şiddetliyken, beni nasıl yakarsın? Allah bana yeter, O, ne güzel vekildir."

[16a] Yahyâ b. Muâz er-Râzî'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Yüce Allah'ın beni bu ilmimle cennete koymasından daha çok cehenneme koymasını kabul etmesini isterim." Bunun üzerine ona "Neden?" denildi. Dedi ki: "O'nun cehennemde ârifler nezdindeki iyiliğinin, cennette alimler nezdindeki iyiliğinden daha büyük olduğu açıkça ortaya konulmuştur. Çünkü o, öyle bir Melik'tir ki, cenneti Âdem'e zindan, ateşi İbrâhim'e bahçe yapmıştır." Ebû Bekir el-Vâsıtî (r.h.) şöyle dedi: "Bil ki, ârifin cehennemdeki zamanı, mükâfatıyla birlikte, âlimin cennetteki zamanından daha iyidir ve mârifetle yaşamak, mükâfatla yaşamakla aynı şey değildir." Ebû İshâk es-Sicistânî (r.h.) bir adamın şöyle dediğini söyledi: "O'nun sevdiği adamların hepsi cehennemdedir ve ben Mevla'yı unuttuğum için cehennemden korkuyorum. Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Öyleyse, bu güne kavuşmayı unutmanızın cezasını şimdi tadın bakalım!"*[187] İbrâhim b. Edhem münâcâtında şöyle demiştir: "Biliyorsun ki, sen bana seni bilmenin büyüklüğünü, senin dostluğunu ve senin yüceliğini düşünmek için göz bebeğimi verdikten sonra, cennet ve onun dışındaki şeyler bana sivrisineğin kanadı kadar ağır gelmez." İbn Sîrîn dedi ki: "Eğer iki rekat ile cennet arasında seçim yapmak zorunda kalsaydım, iki rekatı cennete tercih ederdim. **[16b]** Çünkü cennet benim nefsimin istediği ve razı olduğudur. İki rekatta ise Allah'ın muhabbeti ve rızası vardır." Ebû Abdullah (r.h.) şöyle dedi: "Eğer yüce Allah, bütün yarattıklarının karşılığında beni cehenneme koymak, bana karşılık da onları cennete koymak ve onların azabını bana yaşatmak arasında beni seçseydi, kalbimden ilmini, dilimden zikrini çıkarmadıktan sonra, O'na dair hakkı kalbimde bulurdum." Abdullah bin Azîz dedi ki: "Rüyamda sanki kıymetin kopmuş gibi gördüm ve bir haberci söyle sesleniyordu: "Ebû Abdullah nerede?" Sonra o getirildi ve haberci ona şöyle dedi: "Sen, Rabbim bütün yarattıklarına karşılık beni cehenneme koysa ve onları cennete koysa, bunun ihtimaline kalbim dayanamaz, diyensin." Dedi ki: "Evet, bunu söyleyen benim." O: "Şimdi bu iddianı düzeltmene ihtiyacımız var." Dedi. Bunun üzerine dedi ki:

[187] Secde, 32/14.

“Kalbimde iddia ettiğiniz şeyi düzeltin” dedi. Sözünün yüceliğini fark edinceye kadar elini göğsüne vurmaya başladı.” Bazıları şöyle dedi: “Sevgi bir kadeh içkidir, sevgi mârifet pınarından olup, iyilik miskiyle ve şefkat kokusuyla karışarak himmet denizinde akar. Kim ondan bir kadeh içerse, dünyâya ve içindekilere aldırış etmez, kim ondan iki kadeh içerse, âhirete ve içindekilere aldırış etmez, kim ondan üç kadeh içerse, kendinden geçmeden sarhoş olur ve bundan ebediyen kurtulamaz.”

[17a] Hz. Mûsâ’nın (a.s) bazı münâcâtlarında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Ya Rabbi, seni bulup sonra senden yüz çevirenlere hayret ediyorum.” Bunun üzerine Cenâb-ı Hak buyurdu ki: “Ey Mûsâ beni bulan benden uzaklaşmaz, geri dönen de ancak yoldan sapmış olur.” Haberlerde rivâyet edildiğine göre, Yahyâ bin Zekeriyâ ve Îsâ bin Meryem (r.h.) bir yolda yürüyorlarken, Hz. Yahyâ (a.s.) bir kadına çarptı, Hz. Îsâ (a.s.) ona dedi ki: “Ey teyze oğlu, sen bugün büyük bir hata işledin!” Hz. Yahyâ da: “Nedir o?” dedi. Hz. Îsâ dedi ki: “Sen bir kadına çarptın.” Hz. Yahyâ: “Vallahi, o kadını hissetmedim bile!” dedi. Hz. Îsâ dedi ki: “Subhanallah! Bedenin benimle ama kalbin nerede?” Bunun üzerine Hz. Yahyâ şöyle dedi: “Allah’ın yanında, O’nunla teselli buluyorum.” Sonra şöyle söyledi: “Ey Îsâ, eğer kalbim göz açıp kapayıncaya kadar, O’ndan başkasıyla olsaydı ve O’ndan başkasına bağlansaydı, Allah’ı hakkıyla bilmediğimi zannederdim.” Sonra Hz. Îsâ (a.s.) ağladı ve dedi ki: “Allah’a yakınlığın ve O’na olan ünsünden dolayı seni tebrik ederim.” Ebu’l-Kâsım el-Ârif (r.a.) şöyle dedi: “Her iki dünyâda da, ârifin himmetinden ve mürüvvetinden daha büyük ve daha üstün hiçbir şey yoktur, çünkü o, ilahî, ferdî, manevî, ebedî, ezelî ve kuvvetlidir. **[17b]** Hatta bir anlık bir şimşek, geçici bir kıvılcım, O’ndan zuhur eden ve O’na dönen gizli bir emanettir. Onun kemâlini ve şerefini Cenâb-ı Hak’tan başka kimse idrak edemez. Çünkü ârifin kemâli, Rabbine olan sevgisiyle yanar. Şâir şöyle dedi: “İçimiz yanarken güleriz ancak kahkahamız mavidir ve yanar.”

Altıncı Bâb: Âriflerin sıyaneti, yöntemleri ve yüce himmetleri hakkındadır. Ebu’l-Kâsım el-Ârif (r.a.) şöyle dedi: “Ey Allah’ın ehli, biliniz ki, sıyanet ve yöntem, mârifetin kollarından ikisidir. Bunlar kul için iki dizgindir ve her başarının iki dizgini vardır. Bunlar haya ve hürmetle karışır ve Cenâb-ı Hak’tan utandırır. Kul bu ikisiyle, kalbinden bütün bağlılıkları keser. O halde sıyanetin aslı; insanlardan bütün ihtiyaçlarında açgözlülüğü kesip, onlardan hiçbir şey istememektir. Cenâb-ı Hak’tan

açgözlülüğü kesmeye gelince, o ise, Allah'tan, O'ndan başkasını istememektir. Yöntemin aslı ise; yeryüzündeki işleri Cenâb-ı Hakk'a havale ederek, O'ndan hiçbir şey istemeyinceye kadar, O'nunla olan bütün menfaatleri kesmektir. İşte insanların her türlü ihtiyaçlarında açgözlülüğünün kesilmesi budur."

[18a] Rivâyete göre Sevban (ö. 54/674) bir gün Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu söyledi: "Kim benden bir şeyi kabul ederse, ben de Allah'ın rızası kadar büyük olmayan onun rızasını kabul ederim." Dedim ki: "Benim Ya Resûlallah." Bunun üzerine şöyle buyurdu: "İnsanlardan hiçbir şey istemeyin." Bundan dolayı Sevbân, kırbaç elinden her düştüğünde, kimseye "Onu bana ver" demezdi. Aksine eğilir ve onu kaldırırdı.[188] Âriflerden bazılarına şöyle denildi: "Senin bizden bir isteğin var mı?" O da: "Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda sahibi O'iken, ihtiyacımı O'ndan istemekten utanırım, o halde onu sahibi olmayan birinden nasıl isteyebilirim" dedi. Rivâyet edildiğine göre, bir gün zâhidlerden bir grup, Râbiatü'l-Basriyye'nin yanına girdiler ve aralarında Süfyân es-Sevrî de (r.h.) vardı. Onu ve ailesini perişan bir halde gördüler. Bunun üzerine dediler ki: "Neden bazı ihtiyaçlarını istemiyorsun da sana söylediğine göre bir şeyler versinler?" O da şöyle dedi: "Vallahi ben bu dünyâlıkları, hakiki sahibi O'iken, O'ndan istemekten utanırım. O halde sahibi olmayan birinden nasıl isteyebilirim?" Daha sonra "Allah'ın ilmiyle şereflendirdiği kimsenin hakkı, O'nun dışında kendini küçük düşürmemek, O'nun kutsallığına saygıdan dolayı, O'ndan başkalarına yönelmemek ve O'nun hakkında bilgi edinmektir. Eğer seni tanımasaydım, sana kızardım ve seni kendimden kurtarırdım" dedi.

[18b] Rivâyete göre, Süfyân es-Sevrî'ye bir adam gelip ondan para istedi. Bunun üzerine o da ona bir dinar verdi. Bu kendisine söylendiğinde şöyle dedi: "Eğer o kendisinin kadrini ve kıymetini bilmiyorsa, o halde ben nefsimin cömertliğinden ve himmetinden vazgeçmem. O sıyaneti terkediyorsa, ben de cömertliği terk etmem." Ali bin Hüseyin'in (r.a.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ebû Abdullah'ın huzurundaydım, ona bazı yazılar okudum. Elinde bir bıçak vardı, yanlış bir harf gördüm. Sonra: "Ey Ebu Abdullah, bıçağı bana ver" dedim. O da bana verdi, ihtiyacımı giderince onu kendisine getirdim ve o da: "Ey ibn Ali bir daha bu isteğinle

[188] Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** (Ed. Adnan Demircan), Siyer Yayınları, İstanbul, 2014, c. 5, s. 115. Ayrıca bkz. Mehmet Emin Özafşar, **Riyâzü's-Sâlihîn'den 1001 Hadis Seçkisi,** Hâkim Yayınları, Ankara, 2015, s. 370.

bana dönme yoksa istemenin utancı ve himmetin alçaklığı üzerime düşer" dedi. Behlûl-i Dânâ'nın ısrar etseler dahi kimseden bir şey almadığı rivâyet edilmiş ve bundan kendisine bahsedilince şöyle demiştir: "Biz işimize bir aracı tutmayız, çünkü ondan himmet gider." Bunun üzerine ona: "Himmet nedir?" diye soruldu dedi ki: "Onun en aşağısı, Allah'tan başkasına ihtiyacınızın olmamasıdır. Ortası, ihtiyaçlarınızı, planlarınızı ve menfaatlerinizi O'na bırakmanızdır. En yücesi ise, O'ndan başka hiçbir şeye yönelmemenizdir." Hammâd el-Kureyşî'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben bir hacıydım ve telbiye okumak istedim. **[19a]** Bu yüzden kirli bir örtümü aldım, onu yıkadım, ikiye böldüm, yarısını kuşandım ve diğer yarısını üzerime giydim. Sonra nefsim bir ihtiyaç için benimle çekişmeye devam etti ve birdenbire çöl tamamen gümüş rengine büründü. Ben de ona gözlerimi kapadım ve dedim ki: "Allah'ım senden başka her arzudan sana sığınırım." Böylece ilerledim ve ona dönmedim. Sonra şöyle dedim: "Allah'ım, beni, sana ve sevgine hiçbir şeyi tercih etmeyenlerden eyle; zira sen, ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcısın."" Hasan el-Bevecizâvî'ye şöyle denildi: "Ebû Abdullah'tan otuz yılda ne öğrendin?" Dedi ki: "Üç şey: Sıyanet, yöntem ve mürüvvet." Bunun üzerine ona "Sıyanet nedir?" denildi: "İnsanlardan hiçbir şey istememek, hiçbir şey teklif etmemek, onlardan bana bir şey teklif edilse de onu kabul etmemek" dedi. "Yöntem nedir?" denildi: "Allah'tan, O'ndan başkasını istememek" dedi. "Mürüvvet nedir?" denildi: "O'ndan bütün içindekilerle birlikte iki dünyâyla iktifa etmemektedir." dedi. Rivâyete göre, Dâvûd et-Tâî (r.h.) hastalandı ve mecburen bir süre evde kaldı. Bunun üzerine ona denildi ki: "Bir şey istersen bizden iste." O da şöyle dedi: "Cenâb-ı Hakk'ın beni görmesinden ve ihtiyacımı O'ndan başkasından istemekten utanıyorum. Çünkü bu, sıyanetin gitmesidir." Sonra denildi ki: "Şayet Cenâb-ı Hak'tan, bu illetin senden çıkmasını istesen." **[19b]** Dedi ki: "Cenâb-ı Hak, ilmiyle, bana olan lütuf ve merhametinin kemâliyle, bu illeti benim için seçti. Ben O'nun seçimi dışında bir seçim yapmaktan utanıyorum. O, dilediğine hükmetme hakkına sahiptir, takdir ettiği her şey için hamd O'na mahsustur." Sonra ona şöyle denildi: "Üzerine rüzgar ve hava esinceye kadar, evin avlusuna çıksan." Dedi ki: "Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda, kendim için rahatlık aradığımı veya O'nu tanıdıktan sonra O'ndan başka bir şeyle meşgul olduğumu görmesinden utanıyorum." Daha sonra ona himmet ve onun yüceliği hakkında

sorulduğunu söyledi ve bunun üzerine şöyle dedi: "O, nefis, ruh, kalp ve sır olarak ayrılır; nefsin himmete giden yolu, tecrit örtüsü üzerinde güzel sıyanettir. Ruhun himmete giden yolu, tefrid örtüsü üzerinde güzel yöntemdir. Kalbin himmete giden yolu, tasdik örtüsü üzerinde güzel fütüvvettir. Sırrın himmete giden yolu ise, tahkik örtüsü üzerinde güzel mürüvvettir. Sıyanetin aslı, mahlûkattan açgözlülüğün kesilmesidir. Yöntemin aslı, Cenâb-ı Hak'tan başkasıyla olan ilişkilerin kesilmesidir. Fütüvvetin aslı, Cenâb-ı Hakk'a karşı, kalbin, O'ndan başka her şeyden ümidin kesilmesiyle birlikte kopmasıdır. Mürüvvetin aslı ise, sırrın fert için fertle tecrit edilmesidir. O'nun şânı yücedir ve O'nun isimleri kutsaldır."

[20a] Ebû Saîd el-Harrâz'ın (r.h.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Çöldeydim, şiddetli bir açlık bana isabet etti ve nefsim beni çöldeki insanlardan bir şeyler istemem için sıkıştırdı. Ben de ona dedim ki: "Bu tevekkül ehlinin ve sıyanet ehlinin işi değildir." Sonra nefsim beni Cenâb-ı Hak'tan bir şeyler istemem için sıkıştırdı ve ona dedim ki: "Bu sâdıkların ve tarikat ehlinin işi değildir." Daha sonra nefsim beni bu sıkıntıya karşı sabır istemem için sıkıştırınca, ben de onu istemeye karar verdim. Gâipten gelen bir ses şöyle dedi: "O, bizim kendisine yakın olduğumuzu iddia ediyor ve biz bize geleni zayi etmeyiz." Bunun üzerine Ebû Saîd, sesi anladı ve sanki biz onu müşahede etmiyoruz, o da bizi müşahede etmiyormuş gibi bizden güç, kuvvet ve sabır istedi."

Yedinci Bâb: Himmet ehlinin kelâmıyla konuşmak isteyen herkesin yapması gerekenler hakkındadır. Ebu'l-Kâsım el-Ârif (r.a.) şöyle dedi: "Ey Allah'ın ehli, bilin ki, himmet ehlinin ileri gelenlerinin ve selef ehlinin hidâyet önderlerinin, çeşitli işaret ve ince ifadelerdeki düşüncelerinin derin köklerini uyandıran sözlerine baktım ve bu, Allah'ın ilim ehlinin kalplerine gizli bir emanetidir. Öyle ki, peygamberliği nispetinde gönderilen bir peygamberden, Cenâb-ı Hakk'a yakınlığı nispetinde yakın bir dosttan, aklı ve zekası nispetinde akıllı bir bilgeden başkası bunu tam olarak bilemez. **[20b]** O, müttakîlerin derilerinin ürperdiği, sevenlerin ciğerlerini yakan, müridlerin kalplerinin ona doğru uçtuğu, tövbe edenlerin ruhlarının onunla teselli bulduğu ve ârif lerin kalplerinin onunla teskin olduğu vahdâniyet pınarından fışkırır. O halde himmet ehlinin kelâmıyla konuşmak isteyen herkes, akılları nispetinde konuşmalıdır. Ayrıca sonra lisân-ı hâl ile konuşmalıdır. Çünkü lisân-ı hâl, lisân-ı makâlden daha

belagatlidir.” Yahyâ bin Muâz er-Râzî (r.h.) hakkında şöyle rivayet edilmiştir: “Bir gün, insanlar onun meclisinde toplanmışken korkuya kapılmış bir halde, aralarına girip onlara durumunu anlatmış, söylediği ilk sözler şu olmuştur: “Elime bir ateş aldım ve ciğerimde onu tutuşturdum, şikayet eden kimseye karşı elimle nefsimi yaktım.” Sonra şöyle dedi: “Bugün benim şaşkınlığımın günü, bugün benim kaybımın günüdür.” Bunun üzerine meclis halkı bağırmaya başlayarak elbiselerini yırttı ve çoğu bayıldı. Söylendiğine göre Yahyâ bin Muâz konuşmasını bitirdikten sonra meclisindeki, adamlar ve kadınlardan on üç cenaze kaldırdılar.”

[21a] Rivâyet olunduğuna göre, bir adam, ikindi namazından sonra evindeyken Ebû Yezîd’in yanına (r.h.) haya hakkında bir şey sormak için gitti. Hizmetkârı kapının önünde oturuyordu, içeriye girmek için izin istedi. Fakat hizmetkâr: “Şimdi içeriye girmenin zamanı değil” dedi. Bunun üzerine: “Gelirsem beni alıkoymamanı sana emretmedi mi?” dedi ve kapı kendisine açılıncaya kadar ısrar etti. Sonra ev onunla dolu gibi göründü, korktu ve geri döndü. Daha sonra ikinci gün geldi ve aynı şekilde içeri girmek için izin istedi. Kapı açılıncaya kadar ona baskı yaptı. Sonrasında bir baktı ki o, kendisinden göldeden başka bir şey kalmayana kadar eridi ve adamın tamamı, huzurunda havada duran su gibi oluncaya kadar yok oldu. Böylece korktu ve geri döndü. Hizmetkâra bu haller hakkında sordu ve o da şöyle dedi: “Senin gördüğün ilk hal, O’nunla mutlu olma halidir. İkinci hal ise, ondaki hâyâ halidir. Su onun huzurunda havada durur ve onun tamamı, senin gördüğün gibi oluncaya kadar eriyip gider. Daha sonra adam dedi ki: “Lisân-ı hâl ne kadar da belagatli!” Rivâyete göre, Leys el-Mısrî’nin bir erkek kardeşi vardı ve İskenderiye kapısındaydı. Onun yanına geldiğinde dedi ki: “Neredeydin?” O da şöyle dedi: “Ben Rabbime döndüm.” Sonra: “Peki ya O’na dönmenin faydaları nelerdir?” dedi. Bunun üzerine şaşırdı ve hiçbir şeye cevap vermedi. **[21b]** Daha sonra Leys şöyle dedi: “Kul Cenâb-ı Hakk’a ihlasla isteyerek yönelirse, Cenâb-ı Hak ona, pek çok harikasından insan kalbinin hatırına gelmeyen nimetleri ve harikalarını hiçbir insan kulağının duymadığı feyzleri bahşeder.” Denilir ki: “Hâl ile konuşmak, Allah’ın kurtarıcı oklarıdır ve Allah’ın oku atıldığında ıskalamaz.” Âlimlerden bazıları sordular: “Bir insan, ne zaman konuştuğu halde susan, hazır bulunduğu halde yok olan ve mevcut olduğu halde kaybolan olur?” Dedi ki: “Mahlûkata hakkı söylediğin zaman, Cenâb-ı Hakk’ın dışındakilerden uzaklaşırsın.

Huzura vardığın zaman ise, Cenâb-ı Hak'tan başka her şeyden uzaklaşırsın. Çünkü sırlar Cenâb-ı Hakk'ı bulduğunda, Allah Teâlâ dışındakilerden uzaklaşırlar." Ârif der ki: "Lisân-ı makâl konusunda suskun kaldığında, tüm bedenin lisan-ı hâl ile konuşur ve lisan-ı hâl, lisan-ı makâlden daha belagatlidir." Denilir ki: "Ârif için hangi hallerin daha hayırlı olduğunu bilinmese; onun cimriliği mârifet ehlinin sözlerinden mi, yoksa cömertliği zühd ve takvâ ehlinin sözlerinden midir?" Âriflerden bazıları "Hâlin nasıl?" diye sordu. Dedi ki: "Konuştuğunda helak olacak olanın hâli, sustuğunda yanacak olanın hâli nasıl olur?" Denilir ki: "Kimin susması sana fayda vermezse, onun konuşması da sana fayda vermez." Aynı şekilde denir ki: "Ârif, Allah hakkında ona soru sorduğunda sana lisân-ı makâlden önce lisân-ı hâl ile cevap verir."

[22a] Bazı ârifler, bir insanın ne zaman saf hâlde olduğunu bildiğini sorarlar. Denilir ki: "Velinin hâlinde olmadan durumundan razı değilse, çünkü kim velinin hâlinde olmadan bulunduğu durumdan razı olursa, hâlin saflığından kalır ve hâli tarafından, hâlinin dönüştürücüsünden gizlenir. O halde yaratılmışların türlerini, onların niyetlerinin farklılıklarını, iradelerinin cinslerini, anlayışlarının ve himmetlerinin boyutlarını bilmelidirler ki, tercih yapmaya gerek kalmadan doğru yolu bulabilsinler." Zünnûn (r.h.) şöyle demiştir: "Akıllarının boyutunu, anlayışlarını, isteklerini, niyetlerini, himmetlerini ve makamlarının mertebelerini bilmeyen bir kavimle konuşan birini hiç görmedim. Ancak bu, onlardan bazıları için bir imtihan olmuştur." Denildiğine göre, âhiret ehline ilim anlatmakla ilim elde edilmez. Peki ya dünya ehli? O halde himmet ehlinin kelâmıyla konuşmak isteyen kimsenin, gönül ehli ile konuşması gerekir. Ebû Yezîd'in dediği gibi, ilim ehlinin kelâmıyla konuşan kimsenin, ilim nuruna sahip olması gerekir. Anlatılır ki, eğer Allah katında vakitler doğru ise, o zaman O'ndan gelen bütün diller fasihtir. Söylendiğine göre, Cenâb-ı Hak ârifler için bütün dilleri vermiştir. **[22b]** Öyle ki o, ilmin dilinde bir dile, şeriat dilinde bir dile, muhabbet dilinde bir dile ve ihtiyaç dilinde bir dile varıncaya kadar her dili konuşur. Sonra o diller hakikatin kudreti karşısında yok olur. Daha sonra O'nun sıfatları bakımından kaybolup giderler. O, konuştuğu halde susan, mevcut olduğu halde gâib olan bir kuldur. Ayrıca onun kelimelerin yerini ezberlemesi gerekir. Çünkü her yerin bir yazısı, her yazının bir değeri vardır. Ona kapasitesinin üzerinde bir yük yüklenmemelidir ve ihtiyaç sahiblerinden esirgenmemelidir. Çünkü kapasitesinin

üzerinde yük yüklemek adaletsizliktir. İhtiyaç sahibi olanlardan esirgemek ise cimriliktir. Îsâ Aleyhisselâm'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Ey hikmet sahibi, öğüt veren doktor gibi ol, faydası olan yere ilaç verir, zarar verdiği yerden alıkoyar. Hikmeti ehlinden başkasına verme, cahil olursun, onu ehlinden esirgeme, haksızlık etmiş olursun. Sırrını herkese açıklama, açığa çıkmış olursun." Ayrıca onun konuşmasının adabını koruması, yerini ve mertebesini yüceltmesi, değerini ve makâmını bilmesi gerekir. Çünkü denilir ki, hürmetli söz çok sözden hayırlıdır. Söylendiğine göre, eğer bir mütekellim konuşma adabını korumazsa, ehli olmayan kimselerin yanında onun yerini ve itibarını bilmezse buna karşı sağır, dilsiz ve kör olur. Yani ondan alıkoyulur. Böylece sağır, dilsiz ve kör kalır. Bu âdâbın terk edilmesinin cezasıdır. **[23a]** Eğer konuşma adabını korur ve ona saygı gösterirse, suskunluğunda konuşuncaya ve yokluğunda hazır bulununcaya kadar her uzvu, adabını korumanın kerâmeti olarak onu telaffuz eder. Bilin ki, kelâmın ilim ehlinin yanında ilim ehlinin diliyle, zühd ehlinin yanında zühd ehlinin diliyle, tevhid ehlinin yanında tevhid ehlinin diliyle olması, konuşmanın âdâbındandır. Aynı şekilde her gruptan fakihler, yazarlar ve diğerlerininde mertebelerinin derecelerine uygun bir dile sahip olmaları ve onların mevkilerinde durmaları gerekir. Ayrıca o, sevgilisiyle arasındaki sırrı kimseye açıklamamalıdır. Zira sevdiğinin sırrını açığa çıkaran kimse, farkında olmadan ifşa edenlerden olur ve dalâlet içinde kalır. Çünkü sonsuzluk onu açığa çıkarmanın cezasıdır. Zünnûn el-Mısrî'nin (r.h.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Evin etrafında dolaşan siyahi bir adam gördüm, o kısık bir sesle "sen, sen" diyordu ve bu ifadesine başka hiçbir şey eklemedi. Ona yaklaştım ve ne söylemek istediğini sordum. Bunun üzerine şöyle söylemeye başladı: "Âşıklar arasındaki şiir, hiçbir satırın ve kalemin açığa çıkaramayacağı bir sırdır, doğrulukla söylenir, ünsle karşılanır, nurla karışır ve ona içindekilerin bir kısmı anlatılır." **[23b]** Bunun üzerine ben de "Arttır" dedim. Daha sonra kalplerin tamamen O'na yöneldiğini, onları ve sırrının mevdûâtlarını Allah'a emanet ettiğini söyledi."

Sekizinci Bâb: Himmetin yüceliği konusunda öncülerin ve hidâyet imamlarının şerefli konuşmaları hakkındadır. Ebu'l-Kâsım el-Ârif (r.a.) şöyle dedi: "Ey Allah'ın ehli, bilin ki, himmetin yüceliği konusunda öncülerin ve hidâyet imamlarının konuşmasında mârifetin açıklaması ve ayrıntının bağlantıdan ayrılması vardır. Onun

bilgisi Allah'la meşgul olan sebepleri, Allah'ı meşgul eden sebeplerden, Allah Teâlâ'ya çağıranı, kendisine çağırandan ayırır. Vicdanların heyecanlı hareketlerini, yakınlık çadırlarındaki hevanın uçuşunu tanır. Cenâb-ı Hakk'ın mülâhaza edilmesinden görülen sırra ulaşır. Hâlin doğruluğu, zamanın berraklığı ve isteklerin sıhhati açısından kulun muamelesini, Cenâb-ı Hakk'ın, O'nun dışındakilerden ayrılmış olmasıyla birlikte tam bir tekliğe sahip olduğunu, O'na yönelik bütün eksikliklerden ve bunun dışında kalplerin muamelesinden tamamıyla soyutlanmış olduğunu açıklığa kavuşturur. O'nunla meşgul eden sebepleri bilmeden, O'nunla irtibatı bilmek, O'ndan çağıranı bilmeden O'na çağıranı bilmek mümkün değildir. Aynı şekilde kalplerin sayısız ve yayılımı kesintisiz olan düşünce dalgaları çarpıştığında, Cenâb-ı Hakk'ın hakikatinden başka bir şey dışında, kalpler de, heyecanlı olan vicdanların hareketlerini bilme kabiliyetine sahip değildir. **[24a]** Onun manalarının güzelliğini ve açıklamasının inceliğini, kendisi ile sevgilisi arasındaki perdeleri ancak sırrını keşfeden bilir. Öyle ki bu, himmet ehlinden olan âriflerin ilk ve sonuncusu etrafında, üzerinde bütün kelâmın döndüğü şeydir. O halde Ârif, zikrettiğimiz ibareleri beyan etmek ve onları açıklamak için ağzını açtığında, o zaman ondan yararlanın ve onun şerefini bilin. Çünkü o, Cenâb-ı Hakk'ın emanetidir ve mârifet ehlinin kalplerinde gizlidir." Yahyâ bin Muâz er-Râzî (r.h.) şöyle demiştir: "Kalpler tamamen O'na yöneldi, Cenâb-ı Hak da sırrını emanet edeni, onlara emanet etti." Ebû Süleyman el-Havâs dedi ki: "Sizden bazınız bazınıza karşı Allah'ı bıraktınız. Eğer O'na gelmiş olsaydınız, tarif edemeyeceğiniz mucizeler görürdünüz. Böylece himmet ehli yakınlık vasıflarını kaybetmiş, aylaklar ise gaflet çukurlarında kalmışlardır." Yahyâ bin Muâz dedi ki: "Bilge adamlarla tanıştım ve çoğunu kendilerinden başkasının kesesini açan, müflislerden buldum." Haberlerde, iki mü'minin buluşup daha çok zikrettikleri, böylece Cenâb-ı Allah'ı Allah'ta, Allah'ı Allah ile O'nun ilminde buluncaya kadar ayrılmadıkları anlatılmıştır.

[24b] Denilir ki mârifet ehlinin sözleri mârifetin hazinelerindendir. Böylece hidayet de mârifetin hazinlerindendir. Onun kaynakları âriflerin kalpleri, tercümanı ise dildir. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, mârifet ehline, ondan onun ehline infak etmelerini emretmiştir ve şöyle buyurmuştur: *"Rabbinin yoluna, hikmetle ve güzel öğütle davet*

et.”[189] Ebu’l-Kâsım el-Ârif (r.a.) ve Ebû Abdullah şöyle dedi: “Emanetinizi Allah’ın yanına koyun ki bu gönülden bir düşüncedir. O da emanetini sizin yanınıza verecektir ki bu hikmettir ve büyük bir hayırdır.” Onlardan bir kısmı şöyle dedi: “Müridlerin kalplerini ilim nuruyla süsleyen, onlara muhabbet içeceğinden içiren, onları hikmet kandilleriyle aydınlatan ve onların dillerini işaretlerle konuşturan Allah’ın şânı yücedir. Bunu ancak boş şeylere karşı sağır, şehvetlere karşı kör ve fuzûlî sözlerden bahsetmeye karşı dilsiz olanlar anlayabilir.” Onlardan bazıları dedi ki: “Mârifet ehlinin kalpleri, Allah’ın sırlarının emanetlerini, hikmetinin inceliklerini, muhabbetinin hakikatlerini, ilminin nurunu ve mârifetinin emanetini yerleştirdiği yeryüzündeki hazineleridir.” Yahyâ bin Muâz şöyle demiştir: “Kalpler kazanlar gibidir, kepçeleri de dildir ve her dil, kalbinde olanı kapar.”

[25a] Hamid el-Ârif şöyle dedi: “Allah’a çağırdığım süreden başka Ebû Yezîd dışında hiçkimseyle konuşmadım. Çünkü ben, O’nunla konuşmanın deryasını Cenâb-ı Hak tarafından davet ettiğim süre dışında konuşmak istemedim. Serî es-Sakatî (r.h.) şöyle dedi: “Kim hiçbir ilişki olmaksızın kulluğun ihlasına bağlı kalırsa, Allah ona muhabbet pınarından bir içecek verir ve onu güçlü bir kralın yanındaki doğruluk koltuğuna ulaştırır.” Kul dedi ki: “Sırla huzura getirildiğinde, iradenin göz kapaklarının kuvvetiyle himmet, gözünü açar, tecridin beyazlığı ve tefridin siyahlığına karşı himayede olur. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk’a hiçbir şüphe ve koşul olmadan yakînin ve mârifetin nuruyla bakar.” Ebu’l-Kâsım el-Ârif (r.h.) şöyle dedi: “Bilin ki, rü’yetin iki yönü vardır; yakînin müşâhedesiyle kalbin rü’yeti ve apaçık olanın müşahedesiyle gözün rü’yeti.” Muhammed bin Ca’fer es-Sâdık’a (r.a.) soruldu: “Cenâb-ı Hakk’ı gördün mü?” Dedi ki: “Ben Rabbime, O’nu görmediğim halde ibadet etmedim.” Denildi ki: “O’nu nasıl gördün? O, apaçık müşâhedeyle gözlerin algılayamadığıdır.” Bunun üzerine dedi ki: “Kalp, O’nu duyulardan herhangi biriyle ve insanların yakiniyle değil, yakinin müşâhedesiyle görür.”

[25b] Bilin ki, kalp, Cenâb-ı Hakk’a yakîn ve mârifet gözüyle baktığında, O’ndan başkasını görmez ve insanlığı kaybetmeksizin insanî sıfatlar ondan kaybolur. Ola ki minnet rü’yetine kapıldı o zaman amelleri kendisinden düşmeden amellerinin rü’yetinden alıkonulur. Belki de vicdanının sevincine kapılıp sevâbı kendisinden

[189] Nahl, 16/125.

düşmeden sevâbın rü'yetinden alıkonulur. Belki de Cenâb-ı Hakk'ın zikri, O'nu unutmadan ve zikrinden vazgeçmeden ona galip gelir. Belki de sırrı, Cenâb-ı Hakk'a doğru O'nun huzuruna varıncaya kadar himmetin kanatlarıyla uçar gider. Sonra yorumları terketme yoluna karşı kendisinden mârifet kaybolmadan mârifetten ayrılır. Belki de dilinin tamamı mârifet kendisinden yok olmaksızın Cenâb-ı Hakk'ın yetkisi altındadır. Bu, kalbi Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda bulunan O'nun dışında gâib olan, O'na yakın olan, O'nun dışında fâni olan, O'nunla konuşan başkasına ise susan kimsenin özelliğidir. Allah'ı tanıyan onu tamamıyla bilen kimsenin alâmeti, Allah'tan Allah'ın dışında başka bir şey talep etmemesidir. Rivâyet edildiğine göre onlardan bazıları şöyle dedi: "Hac yapıyorduk ki bir genç "Allah'ım heyetin toplandı, sen onları biliyorsun, peki onlarla ne yapacaksın?" dedi. **[26a]** Sonra genç adam birisinin "Öğrencilerimin çoğunu kısa bir süreliğine gönderdim" diye seslendiğini duydu. Bunun üzerine genç adam bağırdı ve bayıldı." Ebû Yezîd'in hizmetkârı şöyle dedi: "Bistâm'da bir şeyhin: "Rüyamda Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu gördüm: Ebû Yezîd dışında herkes benden istiyor. O ise beni istiyor ve arzuluyor. Ben de onu istiyorum." dediğini işittim." Yusuf bin Sibât dedi ki: "Hareketlerinin ve sükûnetinin Allah olduğunu görmeyen, sonra secde eden Allah'a secde etmez. Allah'ı bildiği halde kalbinde Allah'tan başka kaygılar olan kimse, Allah'ı tanımaz." Bazı âriflere, "Nasılsınız?" diye soruldu. Dedi ki: "Kayıp olduğunu sandığı halde O'nunla olan kişi nasıl olur?" Bunlar ancak sırlarını insanlığın tozundan arındıran, O'ndan başka hiçbir şeyi görmeyenlerin, O'nun dışındakilere kulluktan sıyrılmış kimselerin görebileceği işaret ve ibarelerdir. Eğer zamanımızın insanı hakkında onların yakîninin zayıflığı ve mârifetinin azlığını bilmeseydik, neredeyse ondan daha üstün olanı yüce himmet ehlinin diliyle açıklayacaktık. Ancak ârif, en yüce olan hakkında bahsettiğimiz şeyler olmadan da tatmin olur. Özel niteliklere sahip insanların bilgisi, yaratılışlarının doğasından önce onları seçen bir zaman hariç, geçmişe en yakın olduklarından dolayı seçilmiştir, bu nedenle onlar hikmetin ve beyanın emanetçileridir.

[26b] *Dokuzuncu Bâb: Ebû Yezîd el-Bistâmî'nin güzel zamanları ve himmetinin yüceliği hakkındadır.* Ebu'l-Kâsım el-Ârif (r.a.) şöyle dedi: "Ey Allah'ın ehli, bilin ki, Ebû Yezîd (r.h.) Allah'ın âyetlerinden bir âyettir. Ben öncülerin kitabına, himmet ehline ve selef ehlinden hidayet imamlarına baktım, onların düşüncelerinin

sağlamlığını harekete geçiren şeyleri okudum ve Ebû Yezîd'in sözlerinden daha üstün bir söz görmedim. Çünkü onun sözlerinin başlangıcı; mârifet kandilleri, yakîn ruhu, sükûnet pınarları, muhabbet denizleri, tevhid ve tefrîd hazineleridir. O halde Cenâb-ı Hakk'ın kelâmını bilen ve onların hakikatinin farkına varan herkes, hiç şüphe yok ki, bilhassa bu zamanda, Allah'ın kullarından biridir. O'nun katında hamd olsun onun olduğu gibi, onların en faziletlisidir." Ebû Yezîd'in hizmetkârının (r.a.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bir adam Ebû Yezîd'in (r.h.) yanına geldi ve şöyle dedi: "Ey Ebû Yezîd, sende Cenab-ı Hakk'ın ism-i a'zamının olduğunu duydum ve bunu bana öğretmeni çok isterim." Bunun üzerine Ebû Yezîd ona dedi ki: "İsm-i a'zamın hepsi çok yücedir ve içlerinde sonlu bir terim ve sayılabilir bir isim yoktur; ancak eşitliği terkederek kalbini tevhid için boşalt. **[27a]** Eğer böyle isen, dilediğin isimle çağır. Çünkü sen bir saatte doğudan batıya doğru uçacaksın ve onunla dirilecek ve öleceksin." Adam dedi ki: "Subhanallah, yoksa bu olur mu?" Dedi ki: "Evet, bu yüce ashâbının yanında tehlikeli değildir. Zira onun altındaki her şey, Allah'ın kelâmından bir sözdür. Ancak Allah'ın kulları, arşın altındakiler onların himmetine girinceye kadar ayağa kalkıp nasıl değil, nerede olduğunu söylerler." Sonra adam dedi ki: "Bunu kim gördü?" Bunun üzerine dedi ki: "Kim O'ndan vuslat ve yakınlık makamını edindiyse."" Rivayete göre bir adam Ebû Yezîd'e (r.a.) gelerek şöyle dedi: "Ey Ebû Yezîd, Cenâb-ı Hak, beni dünyâda hiç kimsenin duramayacağı bir makama yerleştirdi." Ebû Yezîd: "Bu makam nedir?" dedi. Adam şöyle söyledi: "Beni arşın altındaki yere musahhar kıldı." Ebû Yezîd ona şöyle dedi: "Ey miskin, bu âriflerin O'ndan bulacağı en aşağı şeydir, sana verdiğini mahlûklara verseydi, O'nun mülkünden hiçbir şey eksilmezdi ve ârifin mükemmelliğini bu derece gören hiç kimse Allah'ı gerçek anlamda bilemez." Sonra ona dedi ki: "Kalk ey aldatılan, Allah en iyisini bilir." Ebû Yezîd'in hizmetkârının şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ebû Yezîd bir gün şehre girdi ve o sessizken birden halk etrafında toplandı, bunun üzerine önündeki kalabalığa baktığında ağladı. **[27b]** Sonra dedi ki: "Eğer insanlar Allah'ı bilselerdi, benim adıma Allah'tan yardım istemezlerdi." Daha sonra sözlerine şöyle devam etti: "Allah'ım onlar aracılığıyla beni senden perdelemenden sana sığınırım ve benim aracılığımla onları senden perdelemekten sana sığınırım." Ayrıca onun şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ebû Yezîd hac yaptı ve Kâbe'ye girdi, taşı selamladı. Sonra

makamın yanında ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Allah'ım, beni ne kadar çok perdeliyorsun ama perdeyi kaldırmak sana düşmez mi?" Bunun üzerine ona şöyle seslenildi: "Ey Ebû Yezîd bizimle düşmanlarımız arasında perde yoktur." Sonra Ebû Yezîd (r.a.) ağladı ve şöyle dedi: "Beni senden perdelememen için sana ağlıyorum." Bunun üzerine gözlerinden kan gelinceye kadar ağladı." Ebû Yezîd'in (r.h.) hizmetkârının şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ebû Yezîd'in (r.h.) arkasında otururken o, o kadar çok soluk aldığı zaman ve durumdaydı ki, nefesinin heybetinden neredeyse kalbim parçalanacak ve çıkacaktı. Ben de üç gün sonra ona dedim ki: "Ey Ebû Yezîd, sende garip bir şey gördüm." O dedi ki: "Nedir bu garip olan şey?" Dedim ki: "Öyle hiddetli bir nefes ki, yanana kadar arasında bildiği hiçbir perdenin bulunmadığı, bilenin onu saklayacak hiçbir şeyinin olmadığı bir nefestir."" Ebû Yezîd'in (r.h.) hizmetkârının şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Mârifet ehlinin ileri gelenlerinden bir grup, Ebû Yezîd'in (r.h.) yanına geldiler ve ona rüyasında ne gördüğünü sordular. Dedi ki: "Rüyada sanki göklere yükseltilmişim gibi gördüm ve bütün gökte melekler etrafımda toplanmıştı." **[28a]** Sonra şöyle diyorlardı: "Ey Ebû Yezîd Allah'ı ne zamana kadar zikredeceksin? Zira sen Allah'ı ölünceye kadar zikredeceksin." Ben de onlara dedim ki: "Ben, Rabbimin katında, bunun O'nu ebedî olmayan bir zikir olmasından veya benim zikrimin sınırlı yahut belirli bir süreye sahip olmasından dolayı utanıyorum." Böylece *"Allah'ı çokça zikredin"*[190] dedi ve sonra sustu. Bunun üzerine onlardan birisi ona şöyle dedi: "Ey Ebû Yezîd, ne zaman zikir diline sahip olacaksın?" Dedi ki: "Eğer cennet ehli cennetle, cehennem ehli cehennemle meşgulse, o zaman ben bu nimeti verenin huzurunda duracağım ve hiçbir bir ilişki ve sebep olmaksızın, ezelden ebede kadar, ebediyet diliyle Allah seçkinlere diyeceğim." Sonra ona şöyle denildi: "Ey Ebû Yezîd, bize rüyanda gördüğünden, daha fazlasını ver." Dedi ki: "Rüyamda sanki kendimi Yüce Allah'ın huzurundaymışım gibi gördüm ve bana "Ey Ebû Yezîd, ne istiyorsun?" dedi. Ben de dedim ki: "Ey canım, benim istediğim sensin, benim istediğim sensin, senden başka bir şey istemiyorum." Sonra bana hediyelerden oluşan halıları çeşit çeşit serdi ve mülkünden dillerin anlatamayacağı şeyleri sundu. Bütün bunlara karşı, bakışlarımı onlardan indirdim ve O'nun beni sınadığını biliyordum. O'nun yüceliğine saygımdan, O'ndan başka hiçbir

[190] Ahzâb, 33/41.

şeye yönelmedim. Bunun hakkında şöyle söyledim: “Ey canım, benim istediğim senin sunduğundan başkadır, seni tenzih ederim, sen ne kadar büyük ve yücesin. **[28b]** Sen velilerin çağrısına cevap verdin, onlara mağfiret ve rahmet kapılarını açtın. Onlar da bundan razı oldular ve senden yüz çevirdiler. Seni tenzih ederim, seni tenzih ederim, gönüllerinin selametinin alternatifini ve bundan daha fazla faydalar verdin. Onlar da senden yüz çevirdiler. Eğer benim benden uzaklaştırılacağına inanıyorsan, o halde hiçbir yaratılışın olmadığı ezeldeki gibi olursun, bundan sonra beni göklerin ve yerin, içindekiler de dahil, yapamayacağı bir imtihanla imtihan etti.” Böylece olacağı gibi oldu, daha sonra sustu ve ona şöyle denildi: “Yaratılış meselesi hakkında bir şey söyledin mi?” Dedi ki: “Bana bütün zürriyetleri sundu fakat onların azlığına baktığımda, Cenâb-ı Hakk’ın huzurunda O’na olan ihtiyacımın bu kadar olmasından dolayı utandım.” Bunun üzerine onlar şaşkınlıkla onun yanından kalktılar ve dediler ki: “Olmaz, olamaz! Bu adam yüce himmet sahibidir.” Rivâyete göre, Ebû Yezîd (r.h.) Cuma günü Mescid-i Harâm’da minberin yanında oturuyordu ve hatip hutbe vermek için minbere çıktı. Hatibin sözlerinde “Allah’a hak ettiği değeri vermediler” geçince, bunun üzerine O’nun heybetinin yüceliğinden dolayı Ebû Yezîd’in gözlerinden kan aktı. Rivâyet olunmuştur ki, bir adam Ebû Yezîd’e gelerek şöyle dedi: “Ey Ebû Yezîd, nasıl daha iyi ibadet etmeye devam edebilirim?” **[29a]** Dedi ki: “O’nu ilmin ile tanıyorsan. Çünkü ârifin en düşük makamı, Cenâb-ı Hak’tan başka hiçbir şeyin olmadığını bilmesi, O’nun yanında, sanki hiçbir şey yokmuş gibi olması, O’ndan başka hiçbir şeyle meşgul olmayarak, ilgilenmemesi ve istek duymamasıdır. O zaman her şey onun için ve onunla olur. Eğer o her şeyden yok olursa, onda hiçbir şey mevcut olmaz.” Rivâyete göre bir adam şöyle dedi: “Ey Ebû Yezîd, senin duana karşılık verildiğini duyduk.” O da şöyle dedi: “Zavallı gafiller, onlar dualarının kabul edilmesine ve yeryüzünün onlar için katlanmasına razı oldular.” Sonra dedi ki: “Ey zavallı, Cenâb-ı Hak kâfirin çağrısına icabet eder. Peki sen Müslüman hakkında ne düşünüyorsun!” Başka bir adam ona sordu ve şöyle dedi: “Ey Ebû Yezîd, senin suyun ve havanın üzerinden geçtiğini duydum.” Bunun üzerine dedi ki: “Ey zavallı, kuşta suyun ve havanın üzerinden geçer. Mü’min, kuştan daha şereflidir ve Allah katında yedi gökten, yerden, arştan, kürsten ve onun dışındakilerden daha değerlidir.” Rivâyet edildiğine göre Ahmed ibn Harb, Ebû Yezîd’e namaz kılan birini gönderdi. O da ona

onu geri verdi ve elçiye şöyle dedi: "Ahmed ibn Harb'e söyle, bu senin gibi biri için uygundur. Çünkü ben göklerin ve yer ehlinin ibadetini baştan ve sondan, ebediyen birleştirdim. **[29b]** Sonra sen farkına varmadan onu bir yastığa yerleştirdim ve yanağımın altına koydum." Bunun üzerine ona tekrar elçi gönderdi ve dedi ki: "Kervan yola çıktı, sen uyuyor ve dinleniyorsun." Ebû Yezîd (r.h.) şöyle dedi: "Adam, bütün gece uyuyan kimsedir ve sabah olunca kervandan önce evine döner." Daha sonra ona elçiyle bir yastık gönderdi ve o şöyle söyledi: "Sana, uyuyacağı zaman onu başının altına koysun dedi." O da onu geri verdi ve dedi ki: "Ona söyle kim onun yastığındaysa, senin yastığını ne yapsın?" Daha sonra şöyle buyurdu: "Zavallı fazilet ehli amellerinin çokluğuyla övünürler ve onları yüceltirler. Eğer mârifet ehli gök ve yer ehlinin amelleriyle ezelden ebede kadar amel etselerdi, bu onların gözünde bir hardal tanesinden küçük kalırdı. O'nun azametinin yanında ise gökle yer arasındaki bir hardal tanesinden daha küçük olurdu." Ebû Yezîd'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Mahlûkatı Cenâb-ı Hakk'a döndürmek için otuz yıl çabaladım ama bunu yapamadım ve güç yetiremedim. Sonra ağladım ve şöyle dedim: "Allah'ım, biliyorsun ki, mahlûkatınla meşgul olmam beni senden uzaklaştırdı ve onlara olan acım o kadar arttı ki, onlara bakamıyorum. Peki sen onlarla ne yapıyorsun?" Bunun üzerine ona şöyle seslenildi: "Ey Ebû Yezîd, ben onlara istediğimi yapmışken, sen benden çok mahlûkatımla ne kadar meşgulsün! **[30a]** Ya Ebû Yezîd, mahlûkattan ayrılıp tek başına bana gelmeye güç yetiren insanlara bir bak." Daha sonra o da şöyle dedi: "Onları bırakıp tek başıma Rabbimin huzuruna çıktım ve birdenbire hepsi O'nun yanında hazır bulundular. Ben de onların arkalarında durdum ve dedim ki: "Ey canım, mahlûkat senindir, sen onların, benim mülkümün sahibisin ve seninle onların arasına girmek de senin sorumluluğundadır."" Onun genellikle ettiği dualarından biri de şöyleydi: "Allah'ım, sana senden başkasının rubûbiyetini ve senden başkasının kulluğundan kurtuluşunu bilmeyen birisinin sorusunu soruyorum." Bunun üzerine ona denildi ki: "Duaya icabet etmekle bir şey elde ettin." "Evet" dedi. "Nedir o?" denildi. Şöyle söyledi: "O'ndan başka her şeyi bana tamamen unutturdu." Aynı şekilde bir gün ekşi elma yiyordu ve ona şöyle denildi: "Ey Ebû Yezîd, O'nu ezberle gittiğin söyleniyor." O da dedi ki: "Ben Rabbimi ezberledim, o yüzden O'ndan başkasını tamamıyla unutsam da bir sakıncası yok." Sonrasında ise "Her şeyin bir ruhu vardır ve mârifet

ruhu, Cenâb-ı Hak'tan başkasını unutmaktır" buyurdu. Denildi ki: "Kul için mârifet ruhunu açan şey nedir?" Dedi ki: "Onu arayanlar arasında bıraktım." Bunun üzerine şöyle denildi: "Biz, Cenâb-ı Hak'tan başkasını unutmak, O'ndan başkasıyla ilişkileri kesmek ve O'ndan başka her şeyden vazgeçmek olduğunu işittik." Ebu'l-Kâsım el-Ârif (r.a.) şöyle dedi: "Ey Allah'ın ehli, Ebû Yezîd'in (r.h.) sözlerinden bahsettiğimizi anlayın. **[30b]** Onun işaretlerinin inceliklerinin, ifadelerinin gizli mahiyetlerinin ve onun birçok sözünün manaları, onun azameti ve zamanları hakkında iyi düşünün ve tefekkür edin. Ben ehlini buluncaya kadar bu konuda başka bir şey söylemekten kaçındım. Şüphesiz ki Cenâb-ı Hakk'ın sözlerinin manalarını bildirdiği ve bunların tahkiki üzerinde duran herkes, Allah'ın en özel kullarından ve âsfiyasındandır. Onun bir şiiri vardır: "Sendeki zamanım sonsuzdur ve sen sonsuzsun. Sen beni bende yok ettin ve ben de mücerret kaldım. Türüm eşsiz oldu, gurbetimde yalnız kaldım ve çölde bir yabancı oldum.""

Onuncu Bâb: Emel (beklenti) ve gaflet musibetlerinin gizemlerinin açıklanması hakkındadır. Ebu'l-Kâsım el-Ârif (r.a.) şöyle dedi: "Ey Allah'ın ehli, bilin ki, ârifin kalbi Allah'ın en büyük denizidir ve himmetin yüceliği de denizdeki dalgalardır. Deniz, her türlü kibir ve kusurdan arınıncaya kadar dalgalanmaya devam eder. Sonra deniz, her türlü bozuk ve kötü isteklerden, her türlü çirkin ve dünyevî arzulardan arınıncaya kadar dalgalanmaya devam eder. Sonra her türlü tozlardan ve O'ndan başka yönelinen her şeyden arınıncaya kadar dalgalanmaya devam eder. Sonra nefesleri, zamanları, hareketleri ve isteklerinin hepsi Cenâb-ı Hak oluncaya kadar dalgalanmaya devam eder. **[31a]** Daha sonra ise, sanki tekvinin olmadığı, Cenâb-ı Hakk'ın kainatsız olduğu hâl gibi oluncaya kadar dalgalanmaya devam eder. Dolayısıyla bu en büyük kıyâmet, en yüce himmet ve en mühim hallerdir. Kul, bu dünyâdan sakınmak ve arzularından kaçınmak dışında bu mertebeye ulaşamaz." Rivâyetlerde anlatıldığına göre, dünyâ ve içindekiler, Hz. Peygamberimiz'e (s.a.v.), kendisi bundan sorumlu tutulmadan ve Cenâb-ı Hak katında en yüksek ve en yüce olandan hiçbir eksilme olmadan arz edilmiştir. Ancak o, yüce himmetinden, O'na olan mürüvvetinin ve sevgisinin kemâlinden dolayı onu kabul etmedi ve onunla ilgilenmedi. *"Bir gün tok, iki gün açım"*[191] dedi ve üç gün arpa ekmeğine doymadan dünyâdan ayrıldı. Bu, "Ben

[191] Tirmîzî, **Sünen-i Tirmîzî,** çev. Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık Yayınları, Konya, 2004, c. 1, nr: 2357, s. 479.

âhiret ve hak oğullarındanım, ben O'nunum, O benim, ben O'nun sevgilisiyim ve O'nun huzurunda içindeki şeylerle birlikte iki kâinata da bakmam" diyenlerin sözüne bir cevaptır. Sonra onu yerken, içerken, uyurken, gülerken, oyun oynarken, dans ederken ve her türlü güzel şeylerle meşgul olurken, bunları fazlasıyla tükettiğini, zühd sözlerini ve takvâyı küçümsediğini gördüm. Daha sonra, insanlar onun Allah ve iddiası hakkında yalan söylediğini söylerler. O da şöyle der: "O benim sevgilimdir, ben de O'nun sevgilisiyim, sevgili sevgiliden istenilene engel olmaz, sevgilinin yorulmasını ve sevgilinin üzülmesini istemez. **[31b]** Sevgili, sevgiliden korkmamalı, sevgili, sevgili dışında namaz ve oruçla meşgul olmalıdır. Sevgili, sevgiliden önce kalbine düşen hayır ve şer ve bunun dışındaki hiçbir şeyi sevgiliden istememelidir." Bu sözleri mârifet ehlinin sözleriyle karıştırıp cahiller ve gafil halk arasında yaydılar. Tâ ki müridlerin kalpleri onlara aldanıncaya kadar. Çünkü onlar, Allah katında insanların en kötüsü, en öfkelisi, makam ve mevki bakımından en alçağı, himmet ve mürüvvet bakımından en aşağı olanıdır. Allah, İslâm'ı onlardan daha fazla artırmaz ve onlar gibi evliyaları da artırmaz; zira o, kâfirlerden sonra yaratılmışların en kötüsüdür. Ey kardeşlerim! Onların sözlerine ve iddialarına aldanmayın. Çünkü kul, içindekilerle birlikte bütün dünyâdan kazançlarını kesinceye kadar ve nefis denizini geçip, arzularının dalgaları ve musibetlerinin gizlilikleri çarpışıncaya kadar en yüksek mertebeye ulaşamaz. Gaflet ve beklenti musibetlerinin gizemlerinden sakının. Zira çoğunlukla gaflet ve belirsizlikten dolayı sâlihlerin ayakları menzillerinden kayar. Zamanın saflığı konusunda aldatıcı çemberlerden sakının. Çünkü onun altında musibetlerin gizemleri vardır. Rabbinizden, tıpkı kendisinin sizi uyardığı gibi sakının. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Allah, sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır."*[192] **[32a]** Aynı şekilde Cenâb-ı Hak buyurmuştur ki: *"Bilin ki, Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir, o halde O'na karşı gelmekten sakının."*[193] Eğer durum böyleyse, iblisin kendisine yaptığını ona yapmadan önce hiç kimse güvende olamaz. O, lanetin gerçeklerini önceden bildiği halde, onu yanılmazlığının ışıklarıyla süsledi. Daha önce bildikleri, sonuçta kendisine görününceye kadar onu görmezden geldi. Aynı şekilde Belam'da, Allah katında gazabı hakikatlerden biriyken saltanatın ışıklarıyla süslenmiş, Kârûn'da, Allah katında gazabı hakikatlerden biriyken

[192] Âl-i İmran, 3/30.
[193] Bakara, 2/235.

nimet denizlerinde boğulmuştur. Böylece nice nimet sahibi farkında olmadan nimetten mahrum bırakılmış ve nice güzel vakit sahibi farkında olmadan Rabbinden vakitlerini görmekten alıkonulmuştur. Şüphesiz ki, perdelenen kimse sarhoştur. Sarhoşluk ise uyandığı zaman dışında musibetin acısını hissetmemesidir. Cenâb-ı Hak katında perdelenen kimsenin musibeti ebediyen geri çevrilmez. Kimin başına bu musibet gelirse, onun yanında gelen musibetler yok olur. Ben Ku'an'da bu ayetten daha zor ve daha büyük bir vaîd ve tehdit duymadım; Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hayır! Şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır."*[194]

[32b] Ey Kardeşlerim, eğer bu dünyâyı terk ettiyseniz ve Cenâb-ı Hak'tan başkasını terk etmekle gurur duyduysanız, bu dünyâyı terk etmenin gururu, terk edinceye kadar bıraktığınız dünyâdan daha büyüktür. Eğer ihtiyatlı davrandıysanız ve korktuğunuza inanıyorsanız, o zaman korkudan emin olmanız, başlangıçtan korktuğun ana kadar, korktuğunuz fesaddan, fitneden daha büyüktür. Eğer Allah'a tevekkül edip sonra vekil yerine tevekkülünüze güvenirseniz, tevekkül edinceye kadar güveniniz kötü olurdu. Eğer sevdiğinizin dışında sevip sevgiyle yetinseydiniz, sevip yetindiğiniz kadar sevginiz ona olamamaktan daha kötü olurdu. Şüphesiz yakınlığı görmek en uzaktır, evvelde insanı insanda görmek yalnızlığın en büyüğüdür. Zikri zikirde görmek unutkanlığın en büyüğüdür. İlmi ilimde görmek beklenti ve hüsranın en büyüğüdür. İhsan edilenin ihsan edilende olduğunu görmek ise gafletin en büyüğüdür. Kaç kişi, beklentilere aldanarak, sırlara aldanarak, lokmalara kapılarak, Cenâb-ı Hak'tan gizlenerek, sıdkın kaybolmasından gâfil, nefsini bilmekten habersiz, gece gündüz Allah'tan gelen bir şey olan beklentisini düşünerek musibet içinde telef oldu. Tâ ki âhiret vaadi gelinceye kadar, hiçbir şey bulamadı, üzüntüyü ve pişmanlığı bilmiyorlardı. Oysa hesap etmedikleri şeyler arşın sahibi olan Allah tarafından karşılarına çıkarılacaktır. **[33a]** Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Daha önce hiç hesap etmedikleri şeyler Allah tarafından onların karşısına çıkarılacaktır."* [195] Kaç kişi, Cenâb-ı Hak tarafından evliyaların ve yakınların elbiseleriyle süslendi. Öyle ki kendisini bast ve vuslat ehlinden zannetti ve kendi vakitlerinin sefasıyla gurura kapıldı ki, bu Allah'ın bir aldatmacasıdır. Sonra Cenâb-ı Hak onu bilinen gerçeklere döndürünceye kadar başıboş bırakmadı. Kaç kişiye Allah, düşmanlarının ve ondan

[194] Mutaffifîn, 83/15.
[195] Zümer, 39/47.

sonrakilerin ehlinin elbisesini giydirdi. Sonra Cenâb-ı Hak onu bilinen gerçeklere döndürünceye kadar yalnız bırakmadı. Çünkü O, vahyeder ve ıslah eder. Yani bilinen gerçeklere döndürünceye kadar evliyalarına düşmanlarının özelliklerini, düşmanlarına evliyalarının özelliklerini bildirir. O, adalet ehline lütfunu göstererek, lütuf ehline de adaletini göstererek dilediğini yapar. İşte bu, müridlerin dünya hayatındaki yaşamlarını bozan, iradelerini yok eden, ciğerleri eriyinceye, renkleri sararıncaya, uzuvları donuklaşıncaya, akılları karışıncaya ve kalpleri dünyâya uçuncaya kadar şaşkınlık içinde durmalarının sebebidir. Bununla birlikte onlar mahlûkatın arasında onlarla karışmayıncaya kadar kaldılar ve çoğu yaratılmışlardan gizlendi. **[33b]** İnsanların çoğu bu büyük tehlikeden gafildirler. Gaflet ve beklenti musibetlerinin bilgisinden habersizdirler. Onlar tüm âsfiya ve sâlihlerin arasında açığa çıktılar ve hüsran vadilerinde, delâlette kaldılar. Ey İlah ehli! Eğer Cenâb-ı Hak, içindeki her şeyle birlikte size ne zarar veren ne de fayda veren iki dünyâdansa, sizden ayrıldığı halde ne oldu da fakr ile övünüyorsunuz? O halde siz o ikisiyle Rabbimizden perdelenmiş oldunuz. Cenâb-ı Hak, kaç kişiyi izzet elbisesiyle, dostluğuyla, insanlar arasındaki konumuyla süsledi; öyle ki onlar O'nun fazilet ve inayet ehlinden oluncaya kadar. Bu Cenâb-ı Allah'ın bir aldatmacasıdır ve sonra bilinen gerçeklere dönünceye kadar onların peşini bırakmaz. Böylece onu Cenâb-ı Hak'tan beklemediği bir şeye dönüştürür. Allah Teâlâ, kaç kişiyi çeşitli ilimlerle, hikmetin incelikleriyle, dil belagatiyle ve ifadeler yoluyla düşüncelerin açıklığıyla süsledi; tâ ki o, güzel belagatine, anlayış ve irfanının kemâline aldanıncaya kadar. Böylece o, bilinen gerçeklere dönünceye kadar kuşatıldığını zanneder ve onu Allah'tan düşünemediği bir şeye dönüştürür.

[34a] Allah'a çağıran nice kimse, Allah'tan uzaktır. Allah'tan korkan nice kimse Allah'a karşı cüretkardır ve Allah'ı zikreden nice kimse Allah'ı unutandır. Ya Rabbim, onu gizlilikle helak ettin. Ya Rabbim, onu nimetlerle aldattın. Ya Rabbim, onu musibetlere daldırdın. Eğer durum böyleyse, o zaman kul, pak dahi olsa güzel zamanlarına güvenmemelidir ve dost dahi olsa iyiliklerine güvenmemelidir. Allah'ın ilminden terk edilmişler ve kovulmuşlar arasında olan müridlerin kılığında nice kimseleri görürsünüz. Çünkü Cenâb-ı Hak, lütfu ve hilmiyle onun hilesini gizlemiş ve saklamıştır. Zira bu O'nun nimetlerinden ve aldatma çeşitlerindendir. Cehâlet ve

gafletten dolayı gazabındandır ve ilişkilerin kopması ise O'nun mühletindendir. Ey kardeşlerim, Allah'ın size bilmediğiniz şeyleri açığa çıkarması, yapmaya cesaret ettiğiniz şeyleri sizden gizlemesi ve siz farkına varmadığınız halde bunlara sizin için bir tuzak eklemesi sizi aldatmasın! Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Biz onları bilemeyecekleri bir yerden yavaş yavaş felakete götüreceğiz."*[196] Yahyâ bin Muâz er-Râzî (r.h.) demiştir ki: "Nimet ve masumiyete aldanan insanlar, onlara aldanmayın. Çünkü onların altında türler vardır. Kimin vakti dolu ve yatağı bağlı olursa olsun insanlığın karanlığından kaçış yoktur. Zira gaflet ona ait en temel hakikatlerden biridir. **[34b]** Ayrıca, O'nun zamanların inşasıyla üzerinize olan nimetlerine aldanmayın. Çünkü onun altında musibetlerin sırları vardır." Biri şöyle dedi: "Ne zaman O'nu bulduğumu düşünsem, yanılmışım. Çünkü O'nun altında türler vardır. Fakat siz farkına varamazsınız."

Her şeyin mülkü elinde olan Allah'ın şânı yücedir ve O'na döndürüleceksiniz. *Kitâbü'l-Himme*, Allah'ın lütfu ve cömertliği sayesinde Şeyhü'r-Rabbâni, Gavsü's-Samedâni, Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.) tarafından tamamlandı, Allah onun ilimleriyle bizlere fayda versin, Âmin.

[196] A'râf, 7/182.